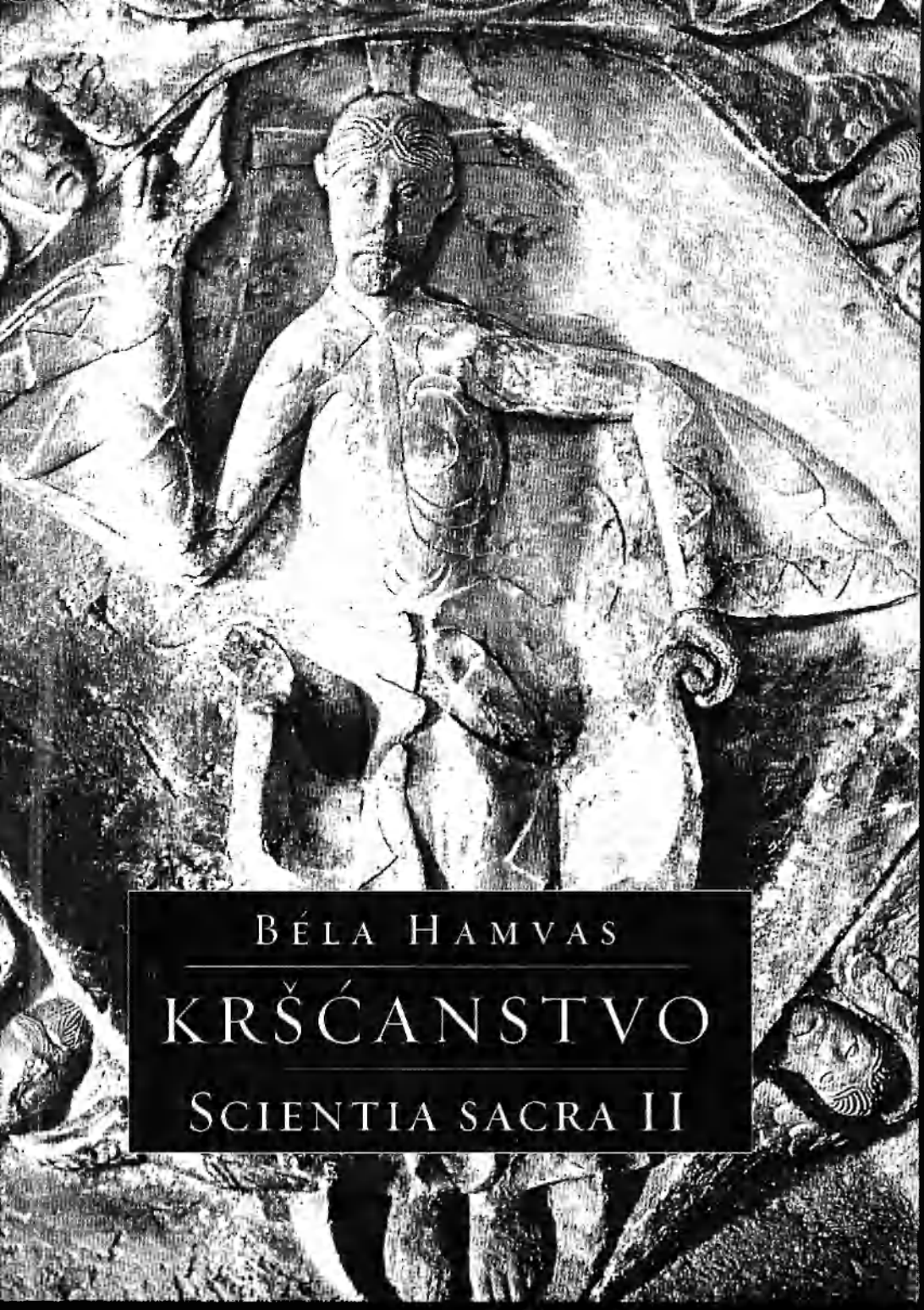

BÉLA HAMVAS

KRŠĆANSTVO

SCIENTIA SACRA II

Izdavač Naklada Jesenski i Turk
Za izdavača Mišo Nejašmić
Urednik izdanja Dinko Telečan
Izrada naslovnice Božesačuvaj
Računalni slog Mario Ostojić
Tisak Zrinski Čakovec, d.d.

UDK 130.3
141.33

HAMVAS, Bela

Kršćanstvo : scientia sacra II / Bela Hamvas ; <prevela
Jadranka Damjanov>. - Zagreb : Naklada Jesenski i Turk, 2003.

Prijevod djela: A keresztenyseg.

ISBN 953-222-126-3

KRŠĆANSTVO
Scientia sacra II

Béla Hamvas

prevela Jadranka Damjanov

Naklada Jesenski i Turk
Zagreb, 2003.

Izvornik

Hamvas Bela

Scientia sacra, II. rész, A kereszténység (1960-1964)

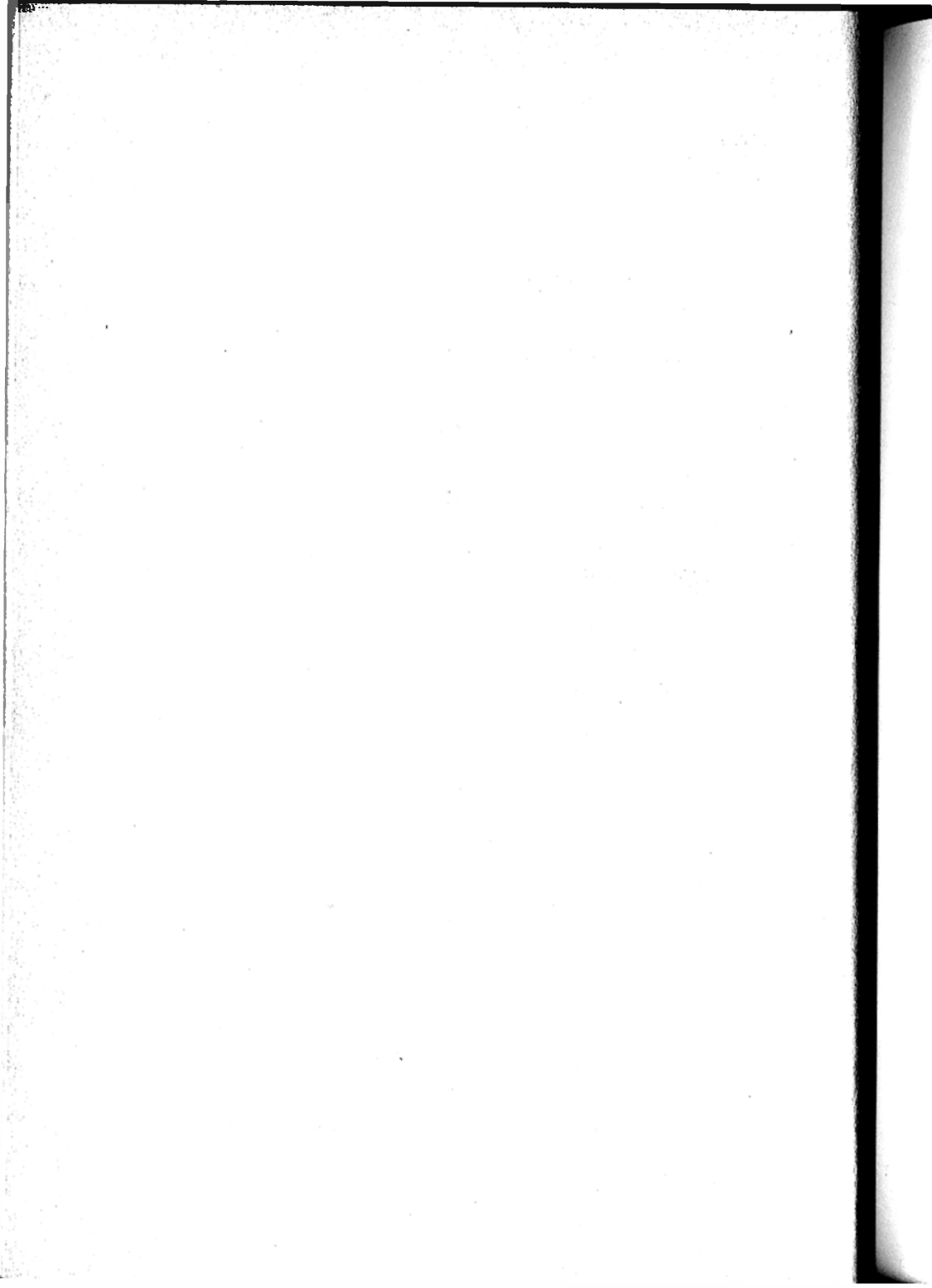
Első kiadás, Medio kiado, Szentendre, 1996.

© Hamvas Bela örököse és a MEDIO Kiado für die ungarische Ausgabe

Fotografija na naslovnici: Saint-Amour-Bellevue, središnji dio oltarne ploče, 12 st.(?)

Sadržaj

I.	Kršćanstvo i predaja	7
II.	Evandjelja i poslanice	55
III.	Antikrist	103
IV.	Androgin	171
V.	Logika jedinstva	223
	Pogovor prevoditelja	237

I. KRŠĆANSTVO I PREDAJA

1.

Religija, filozofija, znanost žele, kao što kažu, olakšati terete života, dok predaja čovjeka vraća njemu samom.

2.

Čovjek tu, u prirodi, ne želi ništa drugo nego nesputano uživati u životu, i zato kada religija, filozofija, znanost olakšavaju terete života, one stoje u službi žedi za životom.

3.

Uživanje života i ponovno zadobivanje sebe zapravo se ne isključuju. Ipak, tko uživa u životu gubi sebe, a tko se hoće opet zadobiti, mora se odreći nesputanog uživanja života.

4.

Nesputana žeđ za životom nije čovjekov rodni način ponašanja. Nastala je jer je čovjek izgubio nešto što je važnije od života. Žeđ – *kama*¹ Upaniṣadā, Buddhina *trīṣṇā*, Böhmeov *Gier* – posljedica je gubitka cjelovitosti primordijalnog postojanja. Čovjek se sro-
zao, jer je cjelovitost izgubljena. Čovjeka u tom stanju srozanosti
muči osjećaj nedostatka i čini ga pohlepnim, mrak se srozanog
stanja prepriječi i čovjek ne može biti on sam. Nije potrebno
ukinuti uživanje života, nego je potrebno izaći iz srozanog stanja.

5.

Posljedica gubitka primordijalnog stanja je srozano postojanje.
Rezultat srozanog postojanja je, kao što Böhme kaže, *turba*, da-
kle pomutnja. *Turba* je korupcija uma, morala i tjelesnosti: zastr-
ti um, grijeh i bolest.

Religija, filozofija i znanost olakšavaju nesputano uživanje ži-
vota. Predaja hoće ponovno uspostaviti intaktno stanje posto-
janja.

6.

Žed je očitovanje koruptnog bitka. Živi se u mraku korupcije,
koruptnog bitka. U takvom stanju čovjek ne osvještava što se
događa, dapače negoduje kada ga u njegovim životnim užicima
uznemiruju svjetlošću. Zato je život srozan u pohlepi i stalno
rastuća glad samo povećava srozavanje. U takvom stanju čovjek
konačno u potpunosti gubi sebe.

¹ Pri pisanju nazivlja iz sanskrta nastojali smo slijediti međunarodno
prihvaćenu transliteraciju pisma *devanāgarī* (što donekle odudara od
Hamvaseve grafije), dok smo se u slučaju grčkih i hebrejskih riječi
držali u nas usvojena načina njihova prenošenja u latinicu. (Nap. ur.)

7.

Religija, filozofija i znanost su od prvotnih sredstava, kasnije od strojeva do institucija i do religijskih učenja i teorija, stvorile golemu pripravnost. Taj splet pripravnosti, ako se u njemu javlja cjelovitost i sustav, naziva se civilizacijom. Cilj je obrana i sigurnost. Kuća, grad, država, odjeća, pogled na svijet, industrija, oružje, imetak, dogma, zakon. Složeni aparat da bi se bar nešto skinulo od tereta.

Izuzetnost nije u tome da među olakšicama nema ničega stalnog. Nije bilo ni sredstava, ni strojeva koji ne bi otkazali, nije bilo teorija koje se nisu slomile i znanja čija se izvjesnost nije smrvila, i još nitko nije spleo oko sebe takvu obranu koja nije razbijena. Izuzetno je to što nema olakšica koje ne bi zaobilazile zbilju. Možda bi ih moglo biti, ali činjenica je da ih nema u toj mjeri da su takozvani tereti života lakši nego težina koju čovjek olakšicama uzima na se.

8.

Postoji nešto čime se želi olakšati, od čega se traži zaštita, od čega se skriva i o čemu se ne želi znati. Sve se to zbija u grupe i onda sređuje i red mu se ozakonjuje. Regulira se zajednički život i uzalud se remeti, sve počinje iznova, iako se zna da ne hoda, ipak se čini. Komponiraju se misaoni sustavi putem kojih se, iako se angažiraju sve snage, ipak ne stječe spoznaja o nečemu. Krivotvori se život, i kada se uvijek iznova razotkrije, ponovno se to čini, pokušava se govoriti mimo, iako ne uspijeva, i onda se isto započinje sa suprotne strane. Nijedna olakšica ne funkcionira, jer želi olakšati tako da skriva nešto. Nešto bez čega cijela stvar nema smisla. Svaka olakšica izvire iz straha od zbilje. Zato se brani, skuplja imetak i naoružava se i organizira, skriva se u religiju i u pogled na svijet, pravi se znanost i tehnika, gradi se civilizacija i sanja o svjetovima i narodima i idejama kojih nigdje nema.

9.

Civilizacija i sve što uz nju spada nije učenje nego držanje. Životni stil koji se kreće u pravcu prividno najlakšeg rješenja. Pruža zaštitu koja izgleda sigurnom, izmišlja zvukove da bi uspavao strahove. Ne udobnost i ne materijalna sigurnost, jer onda bi bili dostatni debeli zidovi, topla odjeća, silosi i oružje. Ali zajedno s kućom se neodoljivo pojavljuje i pogled na svijet i čovjek se ne skriva samo u toplu sobu, nego i u mlaki svijet ideja. Ako bi izgubio samo vezu sa sirovom prirodom, još bi bilo u redu, ali nju je nemoguće izgubiti a da se ne izgubi i to bez čega je postojanje besmisleno. Važno je da sve izgleda drugačije nego kako jest. Osobito to u čemu se može ugodno sanjariti.

10.

Nasuprot sistematičnom olakšavanju, što su u civilizaciji zaoblazjenja zbilje putem religije, filozofije i znanosti, nasuprot ljudskom skrivanju od zbilje patvorenjem života institucijama i strahu od zbilje, postoji i drugačiji stav. To dvoje se nikada ne miješaju i ne mogu se zamijeniti. Uvijek postoji *vidvan* (predstavnik znanja) i *sophos* (mudrac), *bodhisattva* (prosvijetljeni) i *iš ha-ruah* (duhovni čovjek). Ima onih koji u civilizaciji zauzimaju negativan stav. Ne negiraju civilizaciju, nego ne prihvaćaju olakšice. Jer strah od zbilje u olakšicama znači da čovjek gubi sebe. Patvorenje života znači da se gubi smisao postojanja. *Vidvan* i *iš ha-ruah* se hoće ponovno zadobiti.

Život sâm je bez supstancije i to što je samo život nije drugo nego nestajanje. *Bodhisattva* hoće to što izdrži i smrt. Ne sudjeluje u civilizaciji, jer zna da je ona beznadna obrana od nečega od čega se ne može obraniti, nego se eventualno može samo sakriti, ali ako se čovjek sakrije, sakrije se od sebe i smisla svoga bitka. Za *sophosa* život nije bezuvjetni užitak, i ne želi se u njemu nesmetano zauvijek nastaniti. Ali zna da je osobitost ovoga života u tome što se on, ako ga se hoće olakšati, poremeti, sma-

nji se, izgubi vedrinu i ljepotu, sjaj, čar i misterij, istinu i dubinu, gubi svoju tragičnost, svoju glazbu i svoju poeziju. Ako se hoće sudjelovati u čistoći života, ne može se učiniti drugo nego vratiti sebe. U prvom načinu života promjene su svakovrsne. One dovode do nepredvidivih posljedica, jer sve su promjene zastiranje i u njima ne nestaju poteškoće, nego nestaje zbilja života. Tko život želi samo uživati gubi ga, jer je to što dobiva nebitno i prazno. Tko ga prihvaća sa svim teškoćama, sa zbiljom zajedno dobiva i cjelinu.

11.

Predaja je izvorno bila blizu, neposredno ispod lakog vela civilizacije, i trebalo je samo posegnuti za njom. Tokom vremena sve je dublje potonula i skrivaju je sve dublji slojevi obrambenog sklopa. Sve je lakše utonuti u besadržajni polusan i sve je teže pronaći ono što čovjeka vraća njemu samom. Početno je bilo dovoljno osvijestiti se, kasnije je, da bi se čovjek približio svojoj biti, trebalo razgraditi civilizacije. Ako se povremeno ne bi očitovala prirodna zakonitost civilizacije, ako ne bi postala očita religijama, znanostima i filozofijama svojstvena smrtnost, i ako se prividnost olakšica ne bi razotkrila sama od sebe, osvještavanje bi bilo još teže. Ali upravo to čime je čovjek htio konačno ostvariti olakšice, kao danas, u doba kategoričkih ideologija i totalitarnih država, tehnikom, olakšica u jednom trenu otkriva svoje lice i pokaže se: što se gradilo kao obrana, najveća je opasnost, prijeti uništenju svijeta bez ostatka. Bilo bi tako dobro da se može živjeti bez te silne obrane.

12.

Predaja je znanje o tome da život nije neovisno i jedino i od drugih krugova postojanja odvojivo stanje. Ne samo da nema vlastite biti, nego je samo prilika da se dosegne bit bitka.

Nemoguće je bez predaje spoznati bitnu zbilju koja dira u temelje ljudskog života, kaže Saṅkara. Punovrijedan život, kao što kaže René Guénon, mogućnost je stvaranja veza sa svim stanjima postojanja, osobito sa stanjima koja su viša od života. Znanje je zbilja višega reda, u životu je stalno prisutno i upravlja ljudskim životom, nikada nije sustav, nego otvaranje beskonačnosti bitka i upoznavanje stanja višeg od prirode, od života, odnosno osjetilno-iskustvenog svijeta.

13.

Posljedica pomračenja uma i iskvarivosti morala ili krhkosti tijela jest razdor između duha i ponašanja. Riječ ne pokriva djelo, drugim riječima, teorija praksu. To je najdublji znak raspoznavanja korupcije, odnosno najdublja nečistoća koruptnog bitka. Bez vjerodostojnosti onoga koji govori riječ nema sadržaja, i ako netko nešto govori, ali ne čini, taj nije rekao ništa, nego je samo brbljao. Čin pak bez riječi puki je biološki refleks. Kada čovjeka vraća njemu samom, predaja ponovno uspostavlja jedinstvo riječi i djela. Zato je ono što predaja kaže istodobno i znanje i praksa. Misao vrijedi samo ako je ispunjena u činu, čin samo onda ako je utemeljen u redu uma.

14.

Da bi predaja mogla čovjeka vratiti njemu samom potrebno je poznavati mjeru položaja svih vremena, mjeru čovjeka svih vremena. Ta mjera je početni položaj.²

² V. objašnjenje prijevoda termina u pogovoru prevoditeljice.

15.

Počev od arhajskih vremena do danas nije bilo ozbiljnog mislioca koji ne bi računao s činjenicom početnog položaja, pa ipak on jedva da je imenovan. Ponekad bi bilo oznaka, poput indijske *satya yuge*, ili grčkog zlatnog doba. U više navrata se javljao personificiran: početni položaj predstavljali su indijski Manu, egipatski Menes, grčki Minos, kineski Veliki Žuti Gospodar. U društvima podrazumijeva primordijalni red. Zakonici su se donosili pozivajući se na početni položaj. U indijskoj metafizici to je *satyasa-satyam*, što znači istinom napunjeno postojanje. U drugoj varijanti *sat-cit-ananda*, jedinstvo istine bitka, svjetlosti uma i blaženstva.

Prema hebrejskoj tradiciji početni položaj je Tora. Kabala uči da u majčinoj utrobi čovjek poznaje cijelu Toru, ali kada se rodi na zemlji, jedan mu je anđeo zbriše s ustiju. Zato čovjek o početnom položaju zna a i ne zna. Ali zato kada čuje glas, prisjeti se. Dapače, njegov život gravitira tako da mu je početni položaj jedina mjera i da život nije drugo nego realizacija početnog položaja. U početku je čovjek, kaže se u Talmudu, vidio kroz vrijeme, i njegove oči su u posjedu svjetlosti dopirale do prvog i do posljednjeg. Ali kada se čovjek iskvario, Gospod mu je oduzeo svjetlost i sakrio je. Kome ju je dao? Pravednicima. Gdje ju je sakrio? U učenje. Kako pravednici stižu do učenja? Trebaju ga iskopati svojim životom.

16.

Kada se u kineskoj i japanskoj tradiciji koristi riječ svijet, pod njom se razumiju čovjekov društveni položaj u obitelji, u gradu, u vlasti, složene veze s podređenima, nadređenima, mnogo stotina manjih i većih prepredenosti, skrivanja i zastiranja, obilaženja, opreznosti, gladi – i skrivanje svega toga, pohlepa – i njeno uljepšavanje, nagoni – i njihovo prefarbavanje, osobne strasti – i slavohlepnost i samopotvrde, taština i neznanje, slabost i žeđ,

sve što je strano iskonskom čovjeku, i što sada, ako želi opstati, treba naučiti. To što je u čovjeku iskonsko i što je donio sa sobom, to pravo i nepatvoreno, što živi u svim ljudima od početka, to je nešto sasvim drugo. To je nešto jednostavno i čisto. A što je u svijetu, to mora uvježbati. U tom smislu je i europski srednji vijek koristio riječ "svijet", i poslije se sve što je svjetovno, teatralno, hipokritsko u odnosu na iskonsko smatra pogrešnim i krinkom. Još kasnije, svijet je nazvan realnošću, kao da je zbilja. Ali svatko zna da u svijetu ništa nije pravo i to čega ima u svijetu treba upoznati, jer je strano i drugačije. To što ne treba naučiti, jer se donosi sa sobom, početni je položaj, *sat-cit-ananda*, um, istina i blaženstvo.

17.

Tko dijeli svijet od početnog položaja ili pretpostavlja da se *haruah* i *bodhisattva* i *sophos* mogu odvojiti od običnog čovjeka, bilo kao kontrast, bilo kao stupanj, griješi poput religije koja razlikuje duh i tvar, ideju i stvarnost, sakralnu i profanu svijest. Predaja slijedi stav *advaita*. *Advaita* znači "ne dvoje". Ne dvoje, nego jedno. To je *advaita*, prvi znak postojanja i najvažnija stavka znanja o bitku. Sve što jest i što je bilo i što će biti i sva bića i sve duše, tvar i duh, sve misli i osjećaji, ljudski rang i stupanj, svjetlost i mrak prožimaju jedno drugo i teku, gibaju se i zrače istodobno. U ovoj univerzalnoj *interpenetraciji* svako se razlikovanje zbiva radi sjedinjenja. Bezgranično postajanje jednim – kaže Hölderlin – pročišćuje se u bezgraničnom razlikovanju.

18.

Početni je položaj *status absolutus* koji prethodi svakoj etnografskoj razlici i povijesnom obličju i psihološkom spletu.

19.

Početni je položaj Rene Guénon zvao *etat primordial*. Izraz je srodan Böhmeovom *Urstandu*. *État primordial* je prvotno stanje ljudskog bitka i baza svih kasnijih. Druga mu je crta da je najviši stupanj koji se može postići u svim inicijacijama predaje. Treća, pak, da je znanje dato skupa s početnim položajem ezoteričko znanje duhovne kaste (*brahmana*).

20.

Početni položaj je izraz Lajosa Szabóa. Do tog izraza vodilo je više poticaja: Böhmeov izraz *Urstand* (što znači iskonsko stanje) i više pravaca modernog antropološkog istraživanja. Prema Lajosu Szabóu početni položaj je metafizički status u kojem je čovjek u normalnom logičkom, etičkom i estetičkom položaju, na koji se bezuvjetno i stalno vraća, kao što plesač ritmički kreće od početnog položaja plesa i vraća se na njega i kao glazba koja se mora smiriti u temeljnom trojstvu. I glazba i ples se mogu razumjeti samo ako se odnose prema početnom položaju.

Lajos Szabó nije razvio teoriju početnog položaja. Ali bilo bi oprečno cjelini njegovih misli ako bi se taj pojam shvatio čisto formalno, kao da je metafizički status samo *tabula rasa* ljudskog duha. Početni položaj ima sadržaj. Taj sadržaj je poput primordijalnog reda ljudske egzistencije i baza je svih predaja. Sadržaj početnog položaja je jedini sustav, takozvani *fix-system* (Lajos Szabó).

21.

U arhaisko se doba početni položaj shvaćao kao prvo razdoblje povijesti, jer onda početni položaj nije bio osobni privilegij, nego stanje cijelog čovječanstva. Indijska predaja to razdoblje zove *satya yugom*. To je doba mira, reda, punine života, smirenosti,

procvata, jednostavnosti, čistoće, istine. U hebrejskoj predaji Edenski vrt. Kod orfičara Zlatno doba. Empedoklo kaže da je vladar toga doba Kipris, i da je postojanje lako i prozirno, poput sretne ljubavi.

22.

Predaja kao da govori o ponovnom uspostavljanju početnog položaja u inicijacijama i pravi razliku između blaženstva i početnog stava. Prema indijskom učenju blaženstvo je posljedica akumuliranih čina (*karma*) u stvarnom životu. Čovjek uživa blaženstvo nakon života življenog u istini, ali kada se sadržaj blaženstva činova iscrpi, čovjek se mora ponovno spustiti u krug života. Blaženstvo nije rajsko stanje. U iskonskoj predaji rajsko blaženstvo je samo posljedica dobrih djela. Krajnje stanje predaja zove oslobođenjem i to je ponovno uspostavljanje početnog položaja.

23.

Početni položaj nije sreća, nije užitak, nije mir, nije red, nema veze s procvatom i uživanjem. Početni položaj se može izreći samo negativnim izrazom poput stanja koje je lišeno sadržaja života. Indijska predaja zato početni položaj zove *nirvānom*, mahayana *śūnyatom* (praznina), hebrejska predaja *En sof-om* (bez početka), Guénon *état incondition*, neuvjetovanim stanjem.

24.

U ljudskom se životu temeljni stav može razumjeti gledan iz djetinjstva ili iz zrele starosti. Iz ranog djetinjstva zato jer je ljudski karakter jednostavan i čist i vedar samo do sedme godine i takav zna biti kasnije samo izuzetno, u igri, kada izlazi iz *turbe* i svijet ga ne zbunjuje. Iz zrele starosti zato jer čovjek opet posta-

je jednostavan i pročisti se i koliko god je mogao razračunao se s *turbom*. U kineskoj predaji personifikacija početnog položaja je Lao-Ce, čije ime sjedinjuje djetinji i starački karakter (dojenče-mudrac), vedrinu početka i zrelosti.

25.

U inicijacijama je predaja poučavala svjesno ponovno uspostavljanje početnog položaja. Takvo učenje nije ostalo u pismenom obliku, već i zbog toga jer se inicijacija ne može opisati i ne može se naučiti iz knjige. O inicijaciji se, međutim, može u glavnim crtama steći dojam iz više djela predaje. Takva djela su Upanišade i Šaṅkarini komentari, takva su sāmkhya i Patanjalijeve *Yoga sūtre*, takvi su mahayana – s tibetanskim, kineskim i japanskim varijacijama – egipatski fragmenti *Pert em Herua*, kabala (*Sefer Jezi-rah* i *Zohar*), alkemija i sufiji.

26.

Jedina je pouzdana metoda tehnika inicijacije koja se bez ostatka obračuna s *turbom* i čovjek ponovno zadobije sebe. Böhme kaže da je početni položaj uvijek prisutan, ali danas ne dopiremo do njega. Isto poučavaju i kineski tao, Šankara, Patañjali, mahayana, alkemija i sufiji.

27.

Pomutnju početnog položaja indijska predaja pripisuje pomračenju uma. Iskonska se budnost (*vidyā*) sroza i čovjek postaje mjesečar. Ova pomrčina, *avidyā*, smanjena je budnost. *Turba* nije drugo nego posljedica *avidye*. Jedini uzrok sve zbrke i svih grije-hova, svih bolesti i svih patnji je pospanost uslijed gubitka prvotne budnosti. Bez budnosti ljudsko postojanje je pomutnja,

poput ludila (*abhimana*). Oslobođenje nije drugo nego ponovno zadobivanje budnosti. Oslobođenje bez budnosti je nemoguće, kaže Šaṅkara. *Jñana mokṣa*, piše *Samkhyā*, spoznaja je oslobođenja. Budnost je jedina sposobnost koja može likvidirati *turbu* i u kojoj se svijet usiše u potpunosti tako da čovjek postigne oslobođenje (*nirvanu*).

28.

Prvi je čovjek, prema Tori, u početku zgriješio. Što je bio prvotni grijeh, ne znamo, piše Baader, vjerojatno zato jer ga više nismo u stanju počinuti. Moguće i zato jer se potpuno ugradio u naš bitak. Grijeh je ljudski bitak učinio nečistim i zato je grijeh jedini uzrok korupcije. Sve što Tora govori ima moralni karakter i obraćenje znači skidanje grijeha, ponovno uspostavljanje prvotne čistoće duše i svijeta.

U indijskoj predaji prosvjetljenje uma postupno djeluje povratno na čovjekove čine i zato je nužno započeti s realizacijom budnosti. U hebrejskoj tradiciji očišćenje djeluje povratno na um i treba započeti s realizacijom zakonitih čina.

29.

Sve predaje govore o kvarenju tjelesnosti kao o posljedici početne korupcije, ali izuzev u Grčkoj nigdje se u tijelu nije vidio početni uzrok korupcije. Klice kvarenja se u modernom razdoblju traže u fizičkoj stvarnosti, što nije autentično i zato nije pouzdano. Korupcija tjelesnosti najčešće je posljedica umnog i moralnog kvarenja, u mnogo slučajeva je s njima paralelna i nikada se od njih ne može odijeliti.

30.

Sve predaje znaju za iskvarenost početnog položaja koja je nastupila na početku početaka i čija je posljedica pomračenje uma, moralna propast i tjelesna bolest. Korupcija je razorila izvorni sklop i sahranila primordijalno znanje čovječanstva. Kasnije je potonulo i poznavanje prvotnog položaja i korupcija se smatrala izvornom. Zato kineska i japanska predaja prvotnim drže svijet, a moderna Europa vanjsku prirodu.

31.

Budući da čovjek i kozmos nisu odvojeni, čovjekovom se početnom korupcijom iskvario i izvorni svemir. Sadašnji fizički kozmos, kaže Baader, nije drugo nego zadimljena ruševina izvornog. I danas ima onih koji kažu: nije moguće da je opustošeni svemir u kojemu živimo izvoran, vjerojatno je uslijed goleme vatre postao takav kakvim ga opažamo (Weizsacker).

32.

Da postoje samo početni položaj i korupcija, ne bismo mogli ništa doznati ni o jednom ni o drugom. Ali iz korupcije put vodi u ponovno uspostavljanje početnog položaja. Smjer toga puta je specifičan. Ako izgleda da se čovjek vraća, on ide naprijed, ako izgleda da ide naprijed, vraća se. Početni položaj je prvo i posljednje stanje bitka, početak i kraj.

Različite predaje ovaj put zovu različito. U Kini *tao*, što znači put. U Indiji oslobođenje, u Judeji obraćenje. Početni položaj je ostvarenje budnosti, moralne intaktnosti i tjelesnog zdravlja.

33.

Kada je čovjek iskvario svoj bitak, kaže Baader, u propast je sa sobom povukao i svemir. Ako u sebi realizira početni položaj, time i kozmos postavlja na izvorno mjesto. U indijskoj predaji to je krajnji smisao oslobođenja, u buddhizmu je to zadatak bodhisattve, u kabali i u sufija to je smisao spasenja.

34.

Tko u sebi ne čini ništa da bi realizirao početni položaj svojim je životom u pustom biološkom krugu, i koliko god je sudionik visoke civilizacije, ostaje na razini životinjskih i biljnih bića. Karakter te razine je žeđ za životom. Civilizacija čovjeka ne može vratiti sebi samom, ona je puko htijenje za olakšanjem životnih tereta. Taj koji se mislima ne uzdiže iznad religije, filozofije i znanosti nije zbiljski prisutan.

35.

Svaki čovjek, kaže Saint Martin, u životu čovječanstva ima specifičan zadatak, koji nitko umjesto njega ne može obaviti.

36.

Pomutnju početnog položaja Bohme naziva riječju alkemije – *turba*. Ovaj izraz označava pomračenje uma, o čemu su govorili Indijci, grijeh, o čemu su govorili Hebreji, i bolest, o čemu Grci, i što se svuda shvaćalo kao pomutnja. *Turba* nije samo oznaka duhovnosti nego znači i pomutnju kozmičkih snaga u astralnom svemiru i raspad primordijalnog reda među elementima. Predaja zna i to da se korupcija proširila i na svijet životinja i biljaka, jer divljina životinja je isto tako malo prirodna kao i rasprostra-

njenost štetočina; zlatno doba nije poznavalo ni otrovne biljke, ni parazite ni korov.

37.

Povijest, najvažniji pojam čovječanstva odvojenog od početnog položaja, temelji se na *turbi*. Otkako se korupcija proširila, čovjek nema predaju nego povijest. U povijesti čovjek ne živi svoj izvorni bitak nego *turbu*, jer povijest znači zbrku i sukob, ispremiješanost elemenata koji ne spadaju zajedno, neuređenost i nemogućnost uređenosti. Nema smjera, ni mjere, ni središta. Povijest je tok korupcije koji povlači sa sobom vrtoglavicu i teturanje, bez usmjerenja, nerazjašnjivo i nečisto. Briga, melankolija, strepnja, slabost, loša savjest, sebezavaravanje, malodušnost, nasilje, loš osjećaj, pri čemu se ne može utvrditi odakle sve to potječe. Pretpostavlja se da je to što se sada vidi od početaka bilo tako, permanentna kriza, hazardni slijed događaja, gdje iz prethodnog put ne vodi k posljedici. Povijest je negativna predaja. U predaji čovječanstvo živi u krajnjoj stalnosti početnog položaja, odnosno u apsolutnom vremenu. Povijest se pak temelji na koruptnom vremenu. Vrijeme je zaborav vječnog, piše Guénon. Nema stabilnog ideala besmrtnosti, nego individualnih samovolja. Povijest je kao univerzalna izbačenost iz centra, življenje u pukom događaju, bez baze, cilja i smisla.

38.

Ne smije se iznevjeriti vrijeme i ne smije se odijeliti od apsoluta. Vjernost vremenu je danas – biti svjestan krize, ne odcijepiti se od apsoluta, pak – predaja. Vjernost čini autentičnim, apsolutno daje znanje. Jedno bez drugoga je bezvrijedno. Potrebno je stati istodobno barem na dva mjesta, po mogućnosti u međusobnoj napetosti, poput trenutka i apsoluta. Jer broj postojanja je Jedan i uvjet da bude Jedno jest da postoje Dvoje, koji tvore

jedinstvo. Jedinstvo je u različitosti, kao što je i različitost samo u jedinstvu, kao dio u cjelini i cjelina u dijelu.

39.

Religijom treba zvati pokus kojim se u permanentnim krizama žele olakšati najteži tereti povijesnog čovjeka. Kada je početni položaj potonuo, čovjek je izgubio apsolutnu pozitivnost svoga bitka, svijest o besmrtnosti. Ovu svijest je zamijenio koruptni ideal koji čuvaju i hrane mnoge religije. Religija nema nikakve veze s tradicijom. Religija se može prepoznati po tome što živi u *turbi*, drugo, po tome što pretpostavlja vanjskoga Boga, od kojega traži zaštitu, i treće po tome što u spasenju traži iscjeljenje patnje svijeta. Predaja, međutim, živi u razračunavanju s *turbom*, božansko biće drži istovjetnim sa svim bićima i traži oslobodjenje, realizirajući početni položaj.

40.

Ne smije se učiniti greška da se kršćanstvo utopi u predaje i da se tako na nj gleda kao na jednu od njih. Ali se ne smije učiniti niti ta greška da se kršćanstvo istrgne iz predaje i da se za njega osigura potpuno odjelito, izuzetno i jedinstveno mjesto. Ne smijemo se zatvoriti u uvjerenje da je kršćanstvo povlastica i ne smijemo u sebi uzgajati bijesne otrove tog uvjerenja. Kršćanstvo je predaja poput kineskog taoa, ili indijskih Veda, ili *sāṃkhya*, ili hebrejskog Talmuda, ili kabale, egipatske predaje, alkemije ili orfike. No, griješi se i ako se ne primjećuje da je mjesto kršćanstva posve izuzetno i s drugima neuporedivo.

U izvjesnom smislu potrebno je vratiti se ranim crkvenim ocima i treba pogledati kakvu su borbu vodili da bi Evanđelja razlikovali od hebrejske, egipatske, grčke, iranske, dapače i udaljenijih predaja, i da bi ih s njima usuglasili. Svaka je predaja u krugu ljudskog postojanja očitovanje nadljudske duhovne snage,

i jer je asimilacija tog očitovanja najveća zamisliva zadaća, često prođe mnogo vremena dok se asimilacija dogodi, čak i u kakvom-takvom obliku. Mnogi su među crkvenim ocima imali različite predrasude, ali s tom su činjenicom bili načistu i znali su da kršćanstvo nije religija nego predaja. Tu i sada to treba najodlučnije naglasiti. Danas je kršćanstvo kao religija svoju duhovnu snagu istrošilo, sile povijesti su ga samljele i ne može se ponovno uspostaviti kao egzoterija; kršćanstvo se, međutim, kao predaja (ezoterija) za dvije tisuće godina nije nimalo promijenilo, dapače nije ga se ni razumjelo, niti išta od njega ozbiljilo.

Između predaje i religije koja se temelji na predaji postoji bitna razlika. Ova razlika je velika u taoizmu, u hinduizmu, u buddhizmu, u islamu, ali nigdje nije veća nego između izvornog evangeoskog i povijesnog kršćanstva, gdje je pomak između prvotnog oblika kršćanstva i povijesnog pojavljivanja sto osamdeset stupnjeva. Religija se već vrlo rano okrenula protiv svojih izvora i to okretanje je gajila stoljećima, da bi konačno usred učestalih kriza uništila svoje temelje i čovječanstvo gurnula u scijentifističku pseudoduhovnost, od čije je ograničenosti i imoralnosti veći samo njen neukus.

41.

Kršćanska predaja je u Europi imala tri neprijatelja. Prvi je bio unutarnji neprijatelj, kler (ne eklezija!³), drugi politička vlast, treći scijentifizam. Ta su tri neprijatelja nesvjesnim zajedničkim sporazumom spriječila da bi se od evangeoskog kršćanstva išta ozbiljilo.

³ V. pogovor.

42.

Dva su mislioca razumjela kršćanstvo iz perspektive predaje. Leopold Ziegler je povukao jedinu životnu nit vječnog čovjeka i tu misli previše glatko vode od prve objave do današnjeg razdoblja. U stvaranju međuodnosa ima nečeg velikog, ali Ziegler je bio neosjetljiv prema kataklizmi Evandjelja. René Guénon odrješitom je gestom razdvojio religiju i predaju, ali kršćansku predaju je shvatio kao neposredni nastavak i inačicu ranijih.

Ziegler i Guénon nisu samo stvorili mogućnost paralelnog razumijevanja predaja, i ne samo da su pročistili pogled koji je moderni historicizam opustošio, nego su i prvi pokazali da religija ima mnogo i da su mnoge zamislive, jer religije nastaju u povijesti i rastvaraju se u povijesti; predaja je, međutim, samo jedna i svaka je religija neki oblik predaje u vremenu. Ziegler i Guénon su omogućili da se razotkrije čovjekov *status absolutus*.

43.

Predaja je znanje o čovjekovu početnom položaju, o korupciji primordijalnog bitka i o njegovom ponovnom uspostavljanju.

44.

Indijska predaja poučava samo raspršivanju umnog mraka i uspostavlja temeljni položaj uma. Hebrejska predaja ispravlja moralnu pohabanost. Počev od Grka liječi se bolest, odnosno slomljenost čovjekova fizičkog bića. Zato sve što indijska predaja kaže ima umni karakter, ono što Hebreji kažu moralni, što kasnije govore tiče se fizičkog zdravlja. Za kršćansku predaju tri oblika korupcije su jedno: shvaća se zajednički korijen i vidi sam početni položaj.

45.

Kršćanstvo nema ni kozmogoniju ni antropologiju, ni psihologiju ni sociologiju. To je zbunilo i vrlo duboke mislioce. Vjerovali su da kršćanstvo nije potpuna predaja i nije potpuna arhajska cjelina, nego samo fragment. Zato se učenje Evandjelja stoljećima dograđivalo genezom i mitologijom, asketikom i znanošću o društvu. Kršćanstvo nije izgrađena predaja poput egipatske ili orfičke, da se i ne govori o indijskoj ili kineskoj. Kršćanstvo nije drugo no učenje o početnom položaju, o razračunavanju s *turbom* i o ponovnom uspostavljanju početnog položaja. Kršćanstvo nema vanjskog puta, ima samo unutarnjeg. Zato, kaže Guénon, kršćanstvo nema egzoteriju, nego samo ezoteriju. Kršćanstvo ništa ne podučava, samo dotiče korupciju u najdubljoj točki i pokazuje početni položaj.

46.

Religija ne poznaje početni položaj. Religije su stvorili narodi da bi olakšali svoje terete. Religije su povijesne i socijalne tvorevine i pusta egzoterija.

47.

Ako se kršćanstvo želi razumjeti polazeći od ovog trenutka i krećući unazad, ne vidi se drugo nego specifična kolektivna opsjednutost, koja se u dvije tisuće godina proširila po Europi i po cijelom svijetu, stvarajući neki privid humanosti, a zapravo je bacila čovječanstvo u krizu za koju se sredinom dvadesetoga stoljeća čini da se više ne da riješiti. Prije nekoliko generacija za to je još bilo više mogućnosti. Kler, političke vlasti i znanost su sve mogućnosti propustile. Ali nema neopozivog stanja, i do zadnjeg trenutka postoji bar jedan put rješenja. Situacija ukazuje na to da se angažiranjem svih ljudskih snaga želi postići ono

najbezumnije, ali i to da se možda ipak mora dogoditi ono jedino umno.

48.

Jedan je jedini uzrok krize: čovjek smatra da je svijet, i to ne u izvornom nego u svom koruptnom obliku, primarna realnost.

49.

Na početku novoga vijeka religija je omogućila mišljenje koje se nije okrenulo samo protiv nje nego i protiv predaje. Započelo je takozvano prosvjetiteljstvo, koje, ako i ne svjesno, svakako nije-će početni položaj, krećući od iskvarenog svijeta, njega drži mjerilom i misli njegovim umom. Tu su situaciju objasnili Saint Martin i Guénon, a De Rougemont je pak našao da greška nije toliko u računanju, koliko u pogrešnom kalkulusu (broju). Pogrešan je bio kalkulus.

50.

Kršćanstvo se može shvatiti samo krećući od početka, od podrijetla. Bolje je krenuti i od srednjeg vijeka nego od XX. stoljeća. Još je bolje od vremena crkvenih otaca, a sve jasnije od hebrejske, grčke, iranske i indijske predaje.

Taj pristup nije povijesni, nego upravo njemu oprečan. Povijest konačno nije više nego neznanje o tome što se zbilo, što se zbiva i što će se zbiti. Povijest, poput svake scijentifističke discipline, računa s pogrešnim kalkulusom. Taj pogrešni kalkulus naziva se koruptnim vremenom.

Kršćanstvo se može razumjeti samo krećući od početaka, jer mjera kojom se mjeri je na početku. Razmatranjem od početaka ispostavlja se da ono nije religija nego predaja, i čak da je srodna

indijskoj i kineskoj i hebrejskoj predaji, ali dublje od njih utemeljuje početni položaj.

51.

Nijedna predaja nije u vremenu, nego u apsolutnom, u krajnjem, u ekstramundijalnoj zbilji.

To znači da se predaja ne može uništiti. Nijedna predaja ne gubi svoj značaj. Ako dospijeva u pozadinu, nije se predaja odvojila od čovjeka, nego čovjek od predaje. Nijedna se predaja u vremenu ne može izgubiti. Sve su u svim vremenima simultane. Zato su crkveni oci govorili o preegzistencijalnom kršćanstvu i o spasenju od prije stvaranja svijeta.

52.

Ne računati s korupcijom i ostati u pukom apsolutnom znači ne uzeti u obzir iskvarenost postojanja. Ne uzeti u obzir intaktni početni položaj znači, pak, otkinuti se od slasti postojanja. Ne ostvariti nanovo početni položaj iz korupcije znači potonuti bez suprotstavljanja u mraku, grijehu i bolesti.

Tko ne poznaje početni položaj, ne poznaje ljudski rang. Tko ne uzima u obzir korupciju, irealan je. Tko ponovno ne uspostavlja početni položaj, nebitan je.

53.

Osim nekoliko mislilaca, od kraja srednjeg vijeka do danas u Europi nitko nije raspolagao pojmovima kojima bi se kršćanstvo moglo shvatiti. Ništa nije karakterističnije od općeg i skrivenog napada na kršćanstvo od Bacona do danas, renesanse, humanizma, reformacije i takozvanog prosvjetiteljstva. Vatrene sukobi već su dovoljno rano započeli oko nijansi dogmi, od četvrtog

stoljeća su bujale sekte, i konačno se dogodio rascjep, od kojega se religija nikada nije mogla oporaviti. Napadi su se odreda usmjerili na religiju, premda nisu ciljali na religiju, nego na zloupotrebe klerikalne moći, na njenu ograničenost i želju za vlašću. Ali sve do najnovijeg vremena napadači i branitelji su vjerovali da pod kršćanstvom treba razumjeti dogme, mitove, svećeničku organizaciju, religiozni moral.

54.

Postoje tri vrste ljudi: povijesni, koji žive u *turbi* i koruptni bitak shvaćaju po sebi razumljivim; drugi, stvoreni ljudi, kojima je priroda po sebi razumljiva, i treći, ljudi prije stvaranja, koji su sudjelovali u stvaranju prvog, intaktnog svijeta. Dakle, *homo sapiens*, *homo mikrokosmos*, *homo mikrotheos (aeternus)*. Ovaj potonji boravi u početnom položaju. Put realizacije vodi iz turbe u stvaranje i iz stvaranja u početni položaj. Kršćansko učenje je početni položaj. Što kršćanstvo zove spasenjem, to je rastvaranje vladavine *turbe* i vladavine prirode.

55.

Učenje o početnom položaju ne nalikuje aksiomatici. Aksiomatika traži pretpostavke nekog znanja, na kojima se ono gradi, ali koje su skrivene i ostaju ispod praga razabirljivosti. Sadržaj prvotnog položaja, međutim, nije aksiom, nego antropološki status, znanje o ponašanju i mogućnost realiziranja znanja.

56.

Realizacija je aktivno prisustvo onoga što je više od života, što se ne rastvara u životu, nego što rastvara život i učvršćuje ga, prožima apsolutnim i čini ga konačnim (besmrtnim).

57.

Sadržaj predaje je da je *turba* posljedica koruptnog bitka. Čovjek živi u *turbi*, ali se s *turbom* može obračunati i početni se stav može ponovno uspostaviti.

Početni stav je budna svijest, zajedničko ishodište moralne intaktnosti i tjelesnog zdravlja.

58.

Početni stav nije izvanredno stanje, nego normalno. To je stalna i neizgubljiva svijest o čovjekovu apsolutnom statusu i stalna sposobnost da se on i ostvari. U *turbi* se početni stav, odnosno čovjekovo normalno stanje, može ostvariti samo ako čovjek izađe iz nje. Taj izlazak naziva se ekstazom, a riječ odista i znači "stajanje izvan".

59.

Početni stav još nije u potpunosti otkriven. To je zadatak koji još treba ostvariti. Ništa nije manje poznato od normalnog stanja ljudskog bitka. Sigurno je jedno, da se početni položaj može upoznati samo u mjeri u kojoj ga netko ostvari. Isključeno je da netko može učiniti makar korak pukom spekulacijom ili pukom aktivnošću, pukim duhovnim ili pukim fizičkim putem. Djelomični ostvaritelji normalnog bitka u Europi su uglavnom bili sveci.

Otkriće početnog položaja je moguće samo u jedinstvu intenzivnog duhovnog udubljenja i konkretne životne prakse.

60.

Središte predaja postala je Europa, jer sve što je u Aziji i Africi zaboravljeno i djelomično iznevjereno ovdje se skuplja i postaje

jedno u posve novom smislu i jedinstvu, ali iako smo u posjedu temeljnog prepoznavanja, nedostaju još mnoge pojedinosti. Nezamislivo malo znamo u odnosu na to što bismo trebali znati. Ne količinski, premda su granice i tu više nego skromne. Poteškoća je u tome što je čovjek stranputicom otišao jako daleko. Ni na trenutak ne treba zaboraviti da su pogrešne ideje dovele Europu do ruba ponora. Nije potrebno okrenuti se, samo treba prevrednovati cjelinu. Proces je već započeo, i ako postoji mogućnost za rješenje krize, to je samo zbog toga jer se već osjeća utjecaj skrivene europske i vaneuropske predaje i tamo gdje to nitko ni ne sluti.

61.

Početni položaj nije ni religija, nije ni filozofija, nije ni znanost, jer je temelj svima njima. Otkrivanje početnog položaja je smislotažna djelatnost. Ništa ne ostaje osim onoga što se realizira u vlastitom životu i vlastitim životom. Praksa i teorija ne mogu se razdvojiti. Dva stajališta su nemoguća. Nema više vrsta pogleda na svijet, možda jedino teorija na različitim stupnjevima korupcije koje potječu iz koruptnog života, mutnog uma, iskvarenog moraliteta i dalje šire umanjani um, koruptni moral i bolest.

62.

Početni položaj nije strateška hipoteza. Strateška hipoteza je postavka koja se svjesno konstruira da bi se istraživanju osiguralo povoljno stanje, te se koristi i onda ako se nije uvjerilo u njenu stvarnost, dapače čak i ako je njena irealnost očita. Početni položaj je status absolutus humaniteta u svih naroda i početno držanje je u svim dobima isto.

63.

Kršćanska je religija, poput svake religije, praznička pojava. Kršćanska predaja je pak stvar svakodnevnog uma, etosa i tjelesnosti. Religija živi u vrlinama i čistoći. Predaja ponovno uspostavlja prvotni bitak u čovjeku, u svijetu i u svemiru.

64.

Za religiju je Bog svemoguća sila, u njega se traži zaštita i u njega se skriva i on olakšava terete sudbine. Predaja kaže da čovjek ništa što nije postigao vlastitom snagom ne može sa sigurnošću smatrati svojim. Nema potrebe za zaštitom i nije dostojno da se čovjek pred bilo čime skriva i od bilo koga traži zaštitu. Skrivanje je uvijek skrivanje pred zbiljom i krajnji smisao skrivanja u Bogu je skrivanje pred Bogom. Čovjek neka ne bude kukavica čak ni pred Bogom i neka se ne skriva nigdje, čak ni u Bogu. Najprvo je: biti otvoren. Budnost. Svim snagama kojima raspolaže najviše biće raspolaže i čovjek.

65.

Religija je u znaku nagrade i kazne. Predaja kaže da je to što čovjek misli, ili čini, ispravno samo ako otrpne odustaje od nagrade bilo u životu, bilo na drugom svijetu (*ihamutrarthaphalabhogaviragah*).

66.

Ono što religija hoće postići je spas. Predaja kaže da i spas pripada *turbi*, samo što nije koruptni bitak, nego upravo oprečno. Nije stvar u tome da se on ozbilji kao opreka korupciji, nego treba izbjeći koruptni bitak.

67.

Religija je plod koruptnog bitka. Predaja je znanje o prvotnom bitku i razračunavanje s korupcijom.

68.

Čovjek se ne smije odreći trenutka u kojem živi da ne bi izgubio vezu s apsolutnim. Nijekanje povijesne situacije i sudbine i bijeg iz njih je skrivanje pred stvarnošću. Put oslobođenju može otvoriti samo vjernost trenutku. I religija nezaobilazno pripada trenutnom životu, zato je potrebno da svaki čovjek ima religiju, kao što je potrebno da govori jezikom nekog naroda, da pripada nekom narodu, da živi u nekom društvu ili obitelji. Povijesna egzistencija je konkretno pojavljivanje vječnog čovjeka.

69.

Religija tješi. Ali utjeha je samo posljedica. Utjeha je posljedica istine koja je u religiji.

70.

Nietzsche je vjerovao da je krajnje stanje religiozni ateizam. Prema predaji je to teizam bez religije.

71.

Kršćanska predaja je učenje o realizaciji bogočovjeka. Unijeti najviše moći, suvereno znanje i snagu u najniže slojeve, i ponovno dignuti na svoje prvotno mjesto cjeloću postojanja. Predaja taj postupak zove *theurgijom*. Theurgija znači izbjeći korupciju i postaviti čovjeka, svijet i svemir u normalno stanje.

72.

Svaka predaja se tiče cijelog čovječanstva. Ali samo kršćanstvo zna u povijesnoj danosti da je jedinstvo cijelog čovječanstva, svih rasa i naroda i vremena i civilizacija i klasa i kasta i religija, jedinstvo u kojemu sve razlike zadržavaju svoje karakteristične crte i zauzimaju svoja mjesta težinom svojih individualnih značajki. U kršćanstvu se čovječanstvo raspada na autonomne osobe koje se ne nemoćno, nego budno smještavaju u zajednicu.

73.

Kada su prije sto pedeset godina pitali Baadera – koji je poznavao velik dio predaja i bio načistu i sa značajem kršćanstva – zašto svoje mnogostrano znanje ne ugradi u sustav, mislilac je odgovorio: povijesno vrijeme još nije sazrelo za to da bi to bilo tko mogao učiniti. Danas se već može shvatiti značaj te izjave. U povijesti diferenciranja i integracije, odnosno oblikovanja osobnosti i stvaranja jedinstva, u posljednjih se sto pedeset godina nepravilno i neujednačeno, ali s aspekta krajnje realizacije u svakom slučaju mogao nazrijeti proces međusobnog nadopunjavanja.

74.

U Aleksandriji su govorili da je u arhaisko doba cijelo čovječanstvo slijedilo religiju Seta. Današnjim jezikom kazano, Set je cijelom čovječanstvu identična, jedinstvena, duhovna baza. Tu bazu nazivamo predajom. Set je prema Hebrejima bio treći sin prvog ljudskog para. Prvi je čovjek bio slika i prilika "svega što je gore i svega što je dolje," piše Zohar, "jedinstvo svega što živi." "Čovjek je bio središte svijeta, i u trenutku kada je postao vidljiv i svijet je postao vidljiv." U kineskoj predaji nebo (*tien*), zemlja (*ti*) i čovjek kao središte čine veliko trojstvo na kojemu počiva svemir (*la grande triade*, kao što piše Guénon).

76.

Početni položaj je autentična ljudska egzistencija. Nije prirodna danost i nije povijesna tvorevina, nego apsolutni metafizički status, normalni bitak na kojemu počiva iskvarena priroda i povijest. To što čini čovjeka nepatvorenim nije izvanredna i jedinstvena i osobna sposobnost, nego ono što je u njemu identično sa svima. To je ono što je potrebno. Ne dotiče ga ni umni mrak, ni iskvareni moral, ni bolesna tjelesnost. Ne želi biti svetac i spasiti se i živjeti u vječnoj sreći, nego želi realizirati neprolaznu zbiljnost svoga bića.

77.

Setov mit potrebno je eksplicirati jedino zato jer početni položaj ne samo da nije razumljiv iz života europskog čovjeka, nego za njegovu zbiljnost u Europi znaju samo rijetki. Svete knjige shvaćaju se kao zakonici religija i mitologija, i nema se pojma da na temelju primordijalnog znanja one uče ponovno uspostaviti normalni ljudski bitak.

*

78.

Europa nema svetu knjigu. Pošto je kler tokom stoljeća samljeo vjerodostojnost Evandjelja, scijentizam ju izvana destruirao, i budući da Evandjelja nikada nisu priznala političku vlast nad sobom, postala su kulturnopovijesnom temom i njihova se duhovna utjecajna snaga izgubila.

79.

Trenutačno stanje ima dva motiva: nečuveno olakšanje dvotisućljetnog barbarstva s kojega je skinut teret kršćanstva, i jer više

nema mjere, može bez ograničenja uživjeti svoje demonske nagon, nitko ga neće pozvati na odgovornost zbog koruptnog bitka.

Drugo je ustuknuće onih koji su vjerovali u razvoj, ali koji sada vide da su elementarne snage oslobođene duhovne stege pod krinkom racionalnosti dovele cijeli ljudski rod do ruba ponora. Jer osobina koju u novom vijeku zovu razumom i tendencija koju zovu racionalizmom nisu svjetlost, i nemaju nikakve veze s umom. Razum je korisnosni nagon, istog je podrijetla kao i elementarne strasti (Böhme ga naziva *Sternengeist*) i zato je isto tako demonski i mračan kao što su pohlepa, taština, ljubomora, mržnja i nagon za moć.

80.

Čovjek koji nema spiritualnu bazu može se prepoznati po tome da u svemu vidi samo ono što je dopadljivo na kratke staze. Novovjekovni čovjek je probudio razum, jer ga je smatrao trenutačno efikasnim sredstvom protiv srednjovjekovne religije. I probudio je nostalgiju prema primitivnosti, jer je stegu civilizacije osjećao kao teret. Na dulje se staze, međutim, ispostavilo da je nastao svijet koji je mnogo gori od srednjovjekovne religije, jer nije se probudio razum, nego demonski mehanizam koji je u korijenu života. U pogledu primitivizma se pak ispostavilo da prirodni čovjek nije jednostavna i nevina dobrota nego bestijalnost. O idiličnom se divljaku sanjalo dva stoljeća u romanima i teorijama i umjetnosti i glazbi i podražavalo i slavilo sve što je barbarsko i elementarno, dok genocidi i koncentracioni logori, masovna ubojstva i svjetski ratovi nisu tu mogućnost uspjeli i ostvariti (da se i ne govori o raspadu zajednice, o kolapsu obitelji, o uništenju morala i o duhovnoj anarhiji). Jer misao humaniteta koji osvaja sve veća područja, kako to rado objelodanjuju i kao što to na kratke staze i izgleda, ni izdaleka ne karakterizira XIX. i XX. stoljeće. Ne socijalizam i demokracija, sloboda i jednakost, pravda, mir i blagostanje, nego oslobađanje prašumskih, ljudožderskih, divljih nagona što su širili i hranili sentimentalni

rousseauizam i tolstoizizam, slikarstvo, kiparstvo i glazba orijentirani prema primitivcima, te psihoanaliza koja je budila elementarne nagone i obračunavala se s ograničenjima. Sloboda i jednakost, demokracija i socijalna pravda samo su imena iz kojih se skriva bestijalnost divljaka, i to kako živi čovječanstvo sredinom XX. stoljeća nema nikakve veze niti s idealima, niti s humanitetom, ali utoliko više ima sa srozavanjem, potonućem u podivlja-lo i primitivno stanje. Kakvo je olakšanje to srozavanje donijelo vidi se i u teoriji i u umjetnosti i društvu, gdje je između bezbroja malih nacionalnih država nastala zaglušujuća buka i vašar, što se opet na kratke staze drži neviđenim procvatom i oslobođenjem i očitovanjem istine.

81.

U spiritualnom je kod kuće samo onaj koji zna da se izuzev jedne točke sve kreće u oprekama, i po tome zna da razuma nema bez mračnih demonskih snaga i da pretjeranog humanizma nema bez bestijalnosti, i ukoliko više bude rasla samovlada razuma, utoliko će mehanizam uništavanja života biti jači, i koliko je humanizam isključiviji, bestijalnost izbija elementarnijom snagom. Čuang-ce nije odbijao i sveca i razbojnika zato jer je volio paradokse, nego zato jer je bio načistu s polarnom naravi bitka. Zato jer skupa idu dobro i loše, pravda i nepravda, idealizam i materijalizam, nagon za slobodom i teror. Postoji jedna točka na kojoj prestaje napetost oprečnih sila bitka, gdje nema privlačnosti i kolebanja, jer krajnji Jedan drži na okupu dvije krajnosti. To je ono što hebrejska predaja naziva Set. To je baza svijeta, to je *tao* Čuang-cea, odnosno *état primordial*, početni položaj.

82.

Nesuspregnuto je izživljavanje nagona barbarstva postalo moguće, ali izživljavanja nema bez loše savjesti. Svi su načistu s time

da izdaju najviše stvari. Zato otrov trenutačnog stanja nije toliko izživljavanje barbarskog nagona i uslijed toga vanjska svjetska kriza, koliko neka uznemirena zavrzlama lažnog življenja prema vani i prema unutra, sklop grižnje savjesti, neprestanog napora zataškavanja i olakšanja uslijed izživljavanja. Toga nitko tko iznevjeri Evanđelja nije lišen.

83.

Sve osim evanđeoske egzistencije je nezakonito. Ilegitimna egzistencija ne samo da nema težine, ozbiljnosti i značaja, nego je i nebitna. Znači u prvom redu da priznanje ilegitimne nadmoći na zemlji, nadmoći u koliko god maloj mjeri, povećava moć korupcije i prepreka je cijelom čovječanstvu da bi "moglo iskoračiti u dan".

84.

Ustuknuće onih koji vjeruju u razvoj ne bi trebalo uopće uzeti u obzir kad ne bi bilo paradigmatško u odnosu na to što se dvije tisuće godina zbiva u Europi. Od teorija, koje su najčešće dobro namjerne, iako ograničene, nitko ništa nije realizirao, računajući i njihove autore. Takav um povučen u pasivnost, koji se i ranije uvijek podčinjavao snagama *turbe*, ni sada ne čini drugo nego se podvrgava moćima koje bi trebao započeti nadvladavati.

85.

Od odlučujućeg je značaja to što Europa nema svete knjige. Ima samo religiju i filozofiju i znanost, dakle sve što izvire iz *turbe* i u odnosu na *turbu* je nemoćno. *Turba* je zbrka koja potječe od nesporazuma u odnosu na smisao bitka. Religija i filozofija i znanost su plodovi korupcije i nemaju moć nad korupcijom. Svete

knjige su pisana djela koja kazuju što je izvorni bitak, što je pomutnja, kako može nestati i kako ponovno uspostaviti prvotni bitak.

86.

Na pitanje što je smisao bitka odgovor je: smisao svatko donosi sa sobom, sa svojim bićem, pojedinačan je, osoban, nezamjenljiv i nenadoknativ i o njemu zna čovjek i osim njega nitko drugi. Čovjek u sebi čuva smisao kao svoj zadatak. Ispunjenje te zadaće nije drugo nego realiziranje smisla bitka. To je ono što čovjek čini u životu, sa životom, iz života.

87.

Pravi smisao krize: svi već davno živimo danas i tu u takvoj zbilji koja daleko nadilazi stupanj naše realiziranosti. Između realiziranog i zbiljski življenog svijeta postoji pukotina od mnogo stotina godina. Mi smo u stanju koje zaostaje za zbiljom. Ne možemo dostići sebe. Slijepivši se s takvim svijetom, koji već davno ne postoji, samo uslijed nemoći vjerujemo da je tu u nama i oko nas. Razlika između ovog zbiljskog postojanja i irealnog, zastarjelog i nevaljanog svijeta prvi je uzrok krize. Može biti da će čovječanstvo tek za tisuću godina stići tamo gdje već odavno jest. Bude li uopće do tada realiziralo što je već do danas trebalo realizirati. Ta je zbilja u kojoj odista živimo, danas i već odavno, jedinstvo cijelog čovječanstva i u tome je ponovno uspostavljanje osobnog smisla svakog ljudskog života.

88.

U krizi realnost ima dvostruki smisao. Jedan je patnja i ublažavanje patnje, realnost religije, filozofije i znanosti. Drugi je ko-

ruptni bitak i oslobođenje od korupcije. To je realitet kršćanstva. Između tog dvoga je razlika dvije tisuće godina. Čovjek dvije tisuće godina živi u realnosti kršćanstva i kršćanstvo dvije tisuće godina ne realizira. Zato ne razumije smisao ljudskog života.

Treba zaštititi život od živih.

89.

Umjesto da se poduhvaća ukidanja patnje i ublažavanja tereta, čovjek treba prihvatiti patnju i treba je učiniti smislenom. Bez patnje život nema smisla. To je ono što se naziva ozbiljnost života. Ono olakšanje tereta jest *laisser aller*, bit će što bude. To nema veze s grijehom. To znači šaliti se sa stvari. Ostati nebitan, neozbiljan i beznačajan. U grijehu se život ne sroza, nego čovjek postaje nitkov i varalica.

Ozbiljnost igre.

90.

Sveta knjiga je baza spiritualnosti u svih naroda i u svim vremenima. Ako se pak raspolaže ključem početnog položaja, prepoznaje se da svaka sveta knjiga crpi iz istog izvora. Gdje nema svete knjige ili gdje se njen autoritet izgubio, tamo nema fundamenta. Ako u apsolutnom nema pouzdanosti, bezglavost je potpuna čak i u elementarnim stvarima. Ako krajnje misli nisu raščišćene, ljudi ne znaju čak ni kako da se pozdravljaju.

91.

Europa nema svetu knjigu i zato njen bitak nema neprolazni smisao. Drugim riječima: Europa nema predaju, nego samo povi-jest. Opet drugim riječima: na Istoku, sve do najnovijeg vremena, narodi su pod bilo kojom presijom i u kolonijalnom položaju

ipak živjeli u atmosferi predaje, iako nisu bili u stanju od toga išta ozbiljiti, ali znali su da trebaju čuvati uspomenu na zlatno doba. Zato je u mislima i u umjetnosti, u ćudoređu i društvu, ostalo nešto od plahog sjaja i uzvišene postojanosti prvotnog bitka. U Tibetu i u Indiji sredinom XX. stoljeća još je postojala pokoja iskra.

92.

Kršćanstvo nikada nije postalo predaja nego je uvijek ostalo samo religija. Posljednja predaja u Europi je orfika. Arhajska predaja u nekoj formi, nakon Plotina, ostala je samo kod pokojeg mislioca, pjesnika, umjetnika, skoro samo kod Scotusa Eriugene, Dionizija Areopagite, Meistera Eckharta, Kuzanskog, Leonarda da Vinci, Bohmea, Baadera, kod engleskih preraphaelita, kod Guénona.

93.

Izgubio se grandiozni mir predaje. Sve što je Europa stvorila na bilo kojem području, prema iskonskom istočnom i tradicionalnom plitko je i isprazno. Ništa stabilnoga, ništa od prave svjetlosti, ništa od apsolutne izvornosti, ništa od krajnjeg smisla. Sve što je Europa stvorila u dvije tisuće godina, misao i umjetnost, znanje i ljepota, sekundarno je, svojevolljno i neutemeljeno. Umjesto pouzdanosti predaje, čar osobitosti individua, umjesto apsolutne baze, opsjena i vašar, natjecanje taština.

94.

Danas čak i vanjski momenti gone čovjeka sa svih strana ne bi li nešto uvidio, ili da se u njemu bar pojavi sumnja kako dvije tisuće godina luta u mraku, privržen zabludi da su tao ili vedāta,

kabala ili orfika takozvane filozofije, poput naprimjer Descartesove ili Kantove. U najnovije je vrijeme netko napisao monstruozni idiotizam da je Isus posjedovao svoju filozofiju.

Predaja – kakav god oblik da zaodjene – dodiruje fundament ljudskog bitka. Filozofija je samo samovolja privatnog uma. Filozofija eventualno stoji u znaku genijalnosti. *Homo sapiens*. Predaja se može prepoznati i po tome što joj je baza apsolutni status. *Homo mikrotheos*.

95.

Mjereno mjerom zrelog čovjeka, u Europi, mimo posve malog broja knjiga, nema neprolazne lektire (jedino djelo koje ispuni čovjekov cijeli život). Svi su misaoni sustavi izvedeni iz povijesti, oni se mogu nadići i nadiđeni su. U ovom trenutku cijela je Europa zastarjela. Treba samo usporediti djelo Šaňkare i Tome Akvinskog. Šaňkarini komentari su knjiga neposrednog poznavanja apsolutnog statusa. *Summa* je mješavina aristotelovske filozofije i kršćanstva pretvorenog u religiju, plod svoga vremena i odmah nakon toga nevaljala. Isti je odnos između mahayane, zena, sufizma, predsokratovskih mislilaca s jedne strane, i bilo kojeg europskog filozofa s druge. Europska filozofija nije izvor znanja, samo je subjektivna konfesija.

96.

Ono što se naziva filozofijom nije konačna budnost i otrežnjenost u snagama zbilje, nego visoki, fini, ali utoliko više omamljeni zanos iz takozvanih ideja vremena ili trenutačne tame. I ne vodi prema svjetlosti, nego je isključivo zrcalo zabluda čovjeka koji živi u *turbi*. To se u Europi odnosi i na najveće, i na Platona, na Augustina, Kanta i Nietzschea.

97.

Sve što se u Europi mislilo i činilo shvaćalo se u kategorijama povijesti. Povijest je sekularizirana forma, i ne želi zbilju, nego idejama želi olakšati terete života. Nužna je nova preuredba europskih mislilaca. U toj preuredbi velik će dio do sada poznatih sustava i teorija postati beznačajnim suviškom. Načelo je bilo: tko i u kolikoj mjeri je bio u stanju uobličiti misli svoga vremena. Jednostavnije: tko je u svojim djelima i u kakvoj mjeri označio prisustvo moći *turbe*. Novo načelo: tko je i u kojoj mjeri umio izaći iz *turbe* i uzdići se iznad svoga vremena. Ako bi se primjenjivalo ovo načelo, europska bi se razmišljanja desetkovala. Mislioci i struje, škole i tendencije, koje su još prije pola stoljeća izgledale kao golema dostignuća, pokazale bi se nezrelima i lišenima težine. Velike osobnosti bi se naglo umanjile. Presudne ideje ispale bi djetinjaste. U više navrata štetne i zavaravajuće fiks-ideje. Veličine prvoga reda postale bi sporedne zanimljivosti, nasuprot tome zaboravljena imena izbila bi u prvi plan. Uspije li se prijeći krizna linija, oblikovat će se europsko mišljenje koje neće nalikovati starom.

98.

O težini mišljenja odlučuje razlog zašto je nastalo: opravdanje, isprika, skrovište, bijeg, olakšanje tereta, religija, znanost, religijski surogat ili proboj prema početnom položaju da bi čovjeka vratilo njemu samom. Temeljna je razlika između ta dva načina mišljenja u tome da prvi, budući da razdvaja riječ i čin, nema nikakvu realnu posljedicu, dok drugi, jer ne razdvaja riječ i čin, bezuvjetno obvezuje. Prvi kao tašti predmet ostaje na sveučilištu. Drugi zahtijeva od čovjeka promjenu njegova života. Bliski primjer za prvi je Hegel, za drugi Nietzsche.

99.

Autentični ruski mislioci, Solovjov, Florenski, Leontjev, Berdjajev, Bulgakov, kažu da je kršćanstvo metafizika osobnosti. To me treba dodati samo da osobnost u tom obliku nije misao religije nego predaje, dakle nije skrovište, nego položaj u zbilji. Osobnost se u današnjem, na nacije, narode, rase, klase i religije raskomadanom svijetu, ne može ostvariti. Jedinstvo osobe i čovječanstva uvjetuje jedno drugo. Kršćanstvo, ukoliko je metafizika osobnosti, treba da je istodobno i metafizika čovjekovog jedinstva.

100.

U trenutku kada je izgovorena, misao o jedinstvu probila se u kršćanstvu elementarnom snagom. Mala je hebrejska zajednica, koja je vjerovala da je religija nastala zbog nje, eksplodirala. Već je u prvom trenutku mjera kršćanstva bila cijela zemaljska kugla. Jedinstvo se razvilo uglavnom najprije u Aleksandriji. Mislioci su pokušali sve što je bilo prije kršćanstva stopiti u jedno. Da kler i politička vlast nisu proganjali aleksandrijsku misao, na temelju predaje postojala bi mogućnost ozbiljenja jedinstva čovječanstva.

101.

Kada je postalo religija, kršćanstvo je, poput svake predaje koja postaje religija, izgubilo svoj univerzalni karakter. U buddhizmu je hinayana izbljedjela u religiju i postala povijesna, dok je mahayana ostala predaja. Kršćanstvo je u cjelini postalo egzoterija. Religija ne oslobađa, nego samo zaštićuje, ne uspostavlja vezu s nadljudskim krugovima. Sve u svemu, samo želi olakšati terete u ovom svijetu.

102.

Univerzalnost se, iako ne kao neposredna životna praksa, više samo kao duhovni zahtjev, sačuvala u tradicionalnim znanjima, u astrologiji i alkemiji, do kraja srednjeg vijeka, do XIII. st., ali i u mistici i skolastici, a onda se nakratko probila i u poeziji (Dante, trubaduri, njemački dvorski epovi). Sve je to ipak bila samo povijesna pojava koja se nije ustalila. Iza nje je odmah započelo raspršivanje, koje traje i danas.

103.

Ne kao da bi bila šteta zbog razorenog srednjovjekovnog poretka. Ali to što je slijedilo bilo je još bezvrednije. I svakako je čudnovato da se u doba zemljopisnih i takozvanih prirodnoznastvenih otkrića to razrjeđenje primalo s oduševljenjem i službeno se nazivalo novim rođenjem. Odjednom je sve bilo vani. Čovjek se prema vani rasporio i iznutra se zamračio.

Ovaj obrat izvanredno nalikuje kolektivnom šoku. Moderna psihologija šok zove ekstraverzijom i sklona ga je držati ponašanjem zdravog razuma. Ekstraverzija je u takvoj formi, međutim, simptom gubitka orijentacije u krizi. Čovjek ne zna gdje se nalazi. Naziv ekstraverzija je, naravno, pogrešan. Ono što se zbiva nije okretanje prema van. Umjesto da se skupe životne snage i koncentriraju na jednome mjestu, samo radi olakšice, njih se raspršuje. Gotovo uvijek u ništa. Kretanje suprotno koncentraciji je raspršivanje u ništa, koje je nesvjesna praksa očaja nastalog uslijed gubitka smisla, a u novije se doba zove: nihilizam.

104.

Strastvena glad za životom u novovjekovnoj je Europi jedini pokretač i religije i filozofije i znanosti i umjetnosti i društvenog i pojedinačnog života i morala i njene teorije.

105.

Glad za životom je posljedica degradiranog postojanja. Ukoliko dublje tone, bitak utoliko više žudi. Ukoliko je *turba* intenzivnija, čovjek je utoliko pohlepniji. Ali ukoliko je pohlepniji utoliko više i žudi, i *turba* je utoliko gušća.

U takvoj zbrci čovjek više ne živi vlastitu potpunu zbilju, dapače što je žedniji i nestrpljiviji, sve više toga mu nedostaje i besmisleno se gubi. Život vene. Sve su manji krugovi. Sve uže perspektive. Sve niži životni ciljevi. Veliko postaje sve manje i visoko sve niže.

Najteža posljedica degradiranog bitka je osveta neiživljenog života. Što je izostalo iz života, ne ostaje neaktivno, nego ako se ne može očitovati ostaje ispod praga i pretvara se u demona.

106.

Životna forma demonizma: kapitalizam – socijalizam, individualizam – kolektivizam, religija – scijentifizam.

107.

Ranije su se o propasti svijeta stvarale apokaliptičke vizije. Kasnije se ježilo od teorije entropije, onda pak od toga da će nestati ugljena ili nafte. Odnedavno se strepi od prenapučenosti i od toga da se atmosfera puni radioaktivnošću. Konačno od atomskog rata. Zbunjuje da je sve to i moguće s obzirom na umni mrak. Svi su uvjeti da se katastrofa ispuni, osobito dva najvažnija uvjeta, ograničeni čovjek i sredstva potrebna za propast. Teorija katastrofe, međutim, nema smisla, kao što nije imala smisla ni u bilo kojemu drugom mračnom razdoblju.

108.

Tendencija nazvana prosvjetiteljstvom posvećivala je novovjekovne ideje. Korištenje svjetla u prosvjetiteljstvu jednostavna je zloupotreba. Mnogi su to već rekli i nepotrebno je zadržavati se na tome. Objektivni dokument raspršivanja je enciklopedija, autor je stručnjak, opreka *homo mikrotheosu*. Okretanje od središta je rastvaranje u profesionalno i u površinsko. Enciklopedija nije znanje, nego memorija.

109.

Politička vlast već je davno prepoznala koliko čovjeka kvari raspršivanje i koliko ga čini domaćom životinjom. Zabava je najefikasnije sredstvo lake vladavine nad čovjekom.

Raspršivanje je smanjivanje životnih snaga, rastvaranje određenog usmjerenja sudbine, odnosno sprječavanje zgušnjavanja i napetosti misli. Ako čovjeku daju jesti do sitosti, on najčešće postane pospan. Zabavom se cijeli narodi mogu pretvoriti u idiote.

110.

Karakteristični egzistencijal raspršivanja je vremenska panika. Kada se život suzi i vrijeme otekne. Žurba, trka, površnost, nestrpljivost, brzopletost, rastresenost, žeđ, glad, pohlepa.

111.

Potreban je tok oprečan prosvjetiteljstvu.

112.

Vrijeme za koje se treba pripremiti:

Buddha kaže da negdje na zemlji postoji jedna kamena kocka tvrda i od najtvrdjeg mramora. Duga je tisuću stopa, tisuću stopa je široka i tisuću stopa visoka. Svake tisućite godine dolazi netko i vunenom tkaninom, mekšom od najmekše, lagano prebriše kocku. Mramor se pohaba prije nego što prođe jedna svjetska godina.

113.

Dosad valjane spoznajne kategorije postale su bezvrijedne. Kategorija kolektivnosti je opći pojam, njome se označuje vladavina jednoobraznosti nad individualnim, poput religije, nacije, naroda, klase, kulture, povijesti.

Maloprije smo uputili na Baaderovu izjavu od prije sto pedeset godina, da još nije došlo vrijeme za konačno formuliranje stvari. Onda je, iza napoleonskih ratova, u doba restauracije, još predstojalo ono što je danas već djelomično iza nas. Još se nije znao krajnji ishod Francuske revolucije, slom građanstva i proletarijata, scijentifizam se još nije posve razotkrio, nije se poznavala tehnika, klasna borba, sve dimenzije laži, nasilja, izrabljivanja, svjetski ratovi, još je bilo u rezervi mnogo nekorištenih teorija, a postojali su i neotkriveni narodi. Danas je cijela zemlja poznata, dapače nestala je opravdanost posebnih povijesti ili posebnih naroda ili rasa. Kulture se ne mogu međusobno odvajati, nema neovisnih država, religije i umjetnosti utječu jedne na druge u prostoru i vremenu, u deset tisuća godina i od Kambodže do Aljaske. Povezani su jezici i države. Konceptija koja ne gradi na jedinstvu čovječanstva, koja bi suzila valjanost na dob, na narod, na religiju, na klasu, kao i čitav arsenal neposredne prošlosti, mogu se arhivirati. To što je Baader rekao i danas je valjano, ali smo već stigli do nevaljanosti svih spoznajnih kategorija.

114.

Imamo samo jednu trajnu i autentičnu spoznajnu kategoriju, a to je objava svetih knjiga. Nije ih ni bilo više niti će ih biti. To je jedina mogućnost razumijevanja zbilje. Ali dok se ta kategorija nije učvrstila propašću svih pokušaja, ne može biti ni riječi o konačnim formulacijama. Jedina kategorija koja otvara razumijevanje je predaja.

115.

Nestala je mogućnost stvaranja jedne jedine religije. Zajedno s time sazio je uvid da jedna religija nije ni potrebna, jer da ona i postoji, ništa se ne bi promijenilo. Prestale su mogućnosti stvaranja jedne nacije ili jednog naroda ili međunarodnog jezika, sve to nije ni potrebno, jer da se i ostvare ništa bitno se ne bi promijenilo. Prestala je i mogućnost stvaranja jedne klase, jer je nepotrebna; zadatak nije ukinuće jedne religije ili naroda ili klase na račun druge/drugoga, nego potpuno priznavanje životnih mogućnosti kolektivnih kategorija koje su date u prirodi zajedno sa životom i time mnogovrsnog bogatstva i oslobađanja. U Europi su već prošli vjerski ratovi te djelomično i ratovi među nacijama, a klasna je borba dan za danom sve besmislenija. Jedinstvo cijelog čovječanstva je jedina valjana kolektivna kategorija. Jedinstvo se može ostvariti samo ako čovjek shvati da se ne mogu likvidirati povijesne, socijalne, rasne, zemljopisne danosti. Osobitosti se ne mogu izbrisati, nego samo upotrijebiti. Specifičan je, naime, zadatak i smisao i uloga svake religije, naroda, klase i rase, kao i svakog ljudskog bića, da se ničim ne mogu nadomjestiti.

116.

Više njih (Frobenius, Spengler, Max Weber, Sorokin, Toynbee) podučavali su da je čovječanstvo uvijek živjelo u kulturama. Ove

kulture su razvile religije, filozofije, društva i umjetnosti i narodi su u ovim svjetovima oblika ponekad živjeli više tisuća godina, no konačno su svi ti svjetovi izumrli. Pojam kulture je izgleda značajniji, jer je univerzalniji i općenitiji od pojmova naroda, nacije, klase i religije. Kultura je spoznajna kategorija, kažu, kojom se može odrediti svako postojanje.

Danas živimo u dekadentnoj kulturi, ali nevolja nije velika. Jer čim propadne jedna kultura, odmah nastaje druga. U kriznim razdobljima, kakvo je i naše, ima kataklizmi, ali dolazi novo, kao poslije zime proljeće i iza noći zora. Čak su i ozbiljniji ljudi nasjeli ovoj udobnosti, jer odista jedva da ima ičega zanosnijeg nego misliti da ne treba činiti ništa, osobito se ne treba zabrinjavati, jer iz kulture na umoru automatski se rada nova novcata i svježa i nema nikakve opasnosti.

117.

Ova sjajna pogrešna ideja duhovne lijenosti postala je dogma. Kultura je pojam koji *disputom* skida terete krize s čovjekovih leđa. Znanstvene aktivnosti karakteristični su primjeri radovanja takvim mislima u kojima se izvrsno drijema.

Ne kao da to ne bi bilo na mjestu. Kultura, međutim, uopće nije takva univerzalna spoznajna kategorija kakvom je se želi prikazati. U svakom pogledu više disciplina, poput sociologije, povijesti religija, etnologije, povijesti filozofije, povijesti umjetnosti (najčešće su to vrlo improvizirane cjeline), nastoji kulturu u svjetskoj povijesti shvatiti kao matematičku konstantu.

Sredinom XX. st., kada sile kvarenja postaju sve moćnije i razvijaju se takve dimenzije propasti koje prijete uništenjem cijelog čovječanstva, odnosno kada se smrad lešine stare kulture proširio po cijelom svijetu, a nova se nigdje niti ne nazire, cijela je teorija postala sumnjivom. Nema riječi o realnosti. Improvizirani pokus i nije stvoren za one koji žele sebe ponovno pridobiti, nego za te koji pod svaku cijenu žele olakšati terete *turbe*.

118.

I od povijesti se pokušavala načiniti univerzalna spoznajna kategorija, unatoč tome što se još nigdje nije pojavila misao može li se zajednička *turba* čovječanstva uopće zvati poviješću, i ako može, isplati li se. Povijest nema čvrstu točku. U novije vrijeme mnogi misle da je posrijedi razvoj, ali se ispostavlja da je to bezvezarija.

Povijest je više od scijentifističkog pojma. Povijest je memorija loše savjesti koruptnog čovjeka, koja mu ne dopušta da zaboravi bilo što od svojih mračnih čina. Zato je povijest samo utoliko olakšanje zbiljskih tereta, ukoliko se sve što se dogodilo shvaća prirodnim. Ali iz svjetske se povijesti ne može izostaviti da je to nezaboravni katalog grijeha koruptnog čovjeka.

119.

Povijest ima samo memoriju i otuda pouku, ali ne može učiniti ni korak naprijed. Povijest je u sebi kontradiktorna, jer se ne kreće nego se vrti u mjestu. Grčka predaja je tu vrtnju u mjestu zvala *trokhos geneleos* a indijska *samsāra*, Bohme pak *Angstrad*. Ruski mislioci shvaćaju je kao apokalipsu. Očitovanje iskvarenog bitka čovječanstva odijeljenog od početnog položaja.

120.

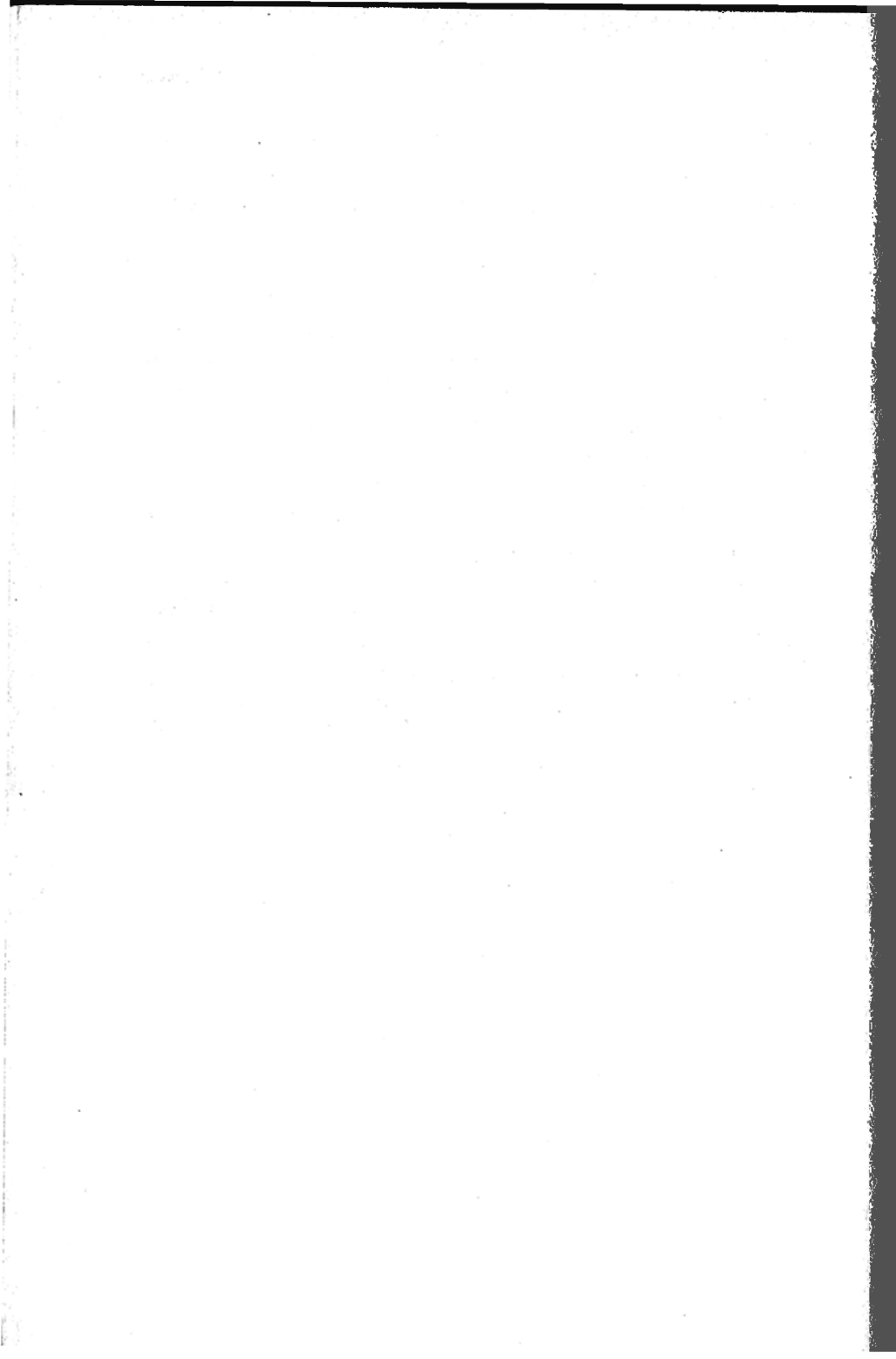
Radi se o temeljnim riječima mislilaca i pjesnika – o jednoj, dvije ili eventualno tri ili četiri riječi – uz koje su sve druge vezane, i ako se one oduzmu, cjelina više nema smisla. I predaje se temelje uglavnom na tim riječima. Europa u cjelini živi od riječi uzetih iz grčko-rimske, dakle posljednje intaktne i kompletne predaje. Da nije bilo riječi *logos*, Europe ne bi bilo. Ali ako bismo oduzeli ideju i kozmos, jedva da bi išta ostalo od dvije tisuće godina. Nacionalni jezici žive od ovih univerzalnih riječi, i ako želi nešto reći cijelom svijetu, čovjek koristi njih.

Srušila se granica između helenstva i iskonskog doba i u vremenu i prostoru se priprema jedinstvo čovječanstva te su tako zahtjevi za sve širim rječnikom sve žurniji. Naš se život, naše misli, naše perspektive bez predaje više ne mogu razumjeti.

Indijska se predaja do sredine XX. st. najviše asimilirala. Obrazovani su čitali buddhizam a u širokom krugu i yogu i sāṅkhyu, ali vedāntu jedva. Potrebno je znati da postoji mnoštvo riječi i da je neke obvezno i shvatiti. Naše je postojanje nadraslo naš jezik i bez nekih riječi ne izlazimo na kraj s vlastitim životom. Nekoliko takvih riječi su: *ātman*, *māya*, *vidyā*, *saṃsāra*, *dharma*, *brahman*, *ksatriya*.

Tokom jedne generacije dogodila se asimilacija kaldejske astrologije. Oko alkemije egipatskog porijekla ima poteškoća, iako bez njenih misli ne može biti pouzdano ni pojedinačno ni kolektivno usmjeravanje života. Obje se grane kineske predaje, i Lao-Ce-ova i Konfucijeva, gotovo mogu smatrati općepoznatima. Tako i buddhizam s hinayanom i mahayanom. U posljednje vrijeme pojavilo se i nekoliko temeljnih knjiga o kabali. Veliki izvori su još nepoznati. O Iranu se još zna jako malo. Ni sufijska ni islamska predaja nisu još u prvom planu. Predaje Amerike prije Kolumba, meksička, jukatanska i peruanska, još su u stadiju etnologije.

Tiszapalkonya, 13. studenoga 1960.

II. EVANĐELJA I POSLANICE

1.

Nije zagonetan Bog. Zagonetno je zašto postoji nešto što nije Bog. Bog je evidentni Nevidljivi. Misterij nije Bog, nego svijet, kao što nije misterij duh, nego priroda, nije duša, nego tijelo. Spoznaja Boga nije teška. *Deu et Jahve*, kaže prorok, upoznaj Boga. *Gnothi ton kyrion*, piše apostol Pavao. Oskudno je i siromašno bilo čovječanstvo koje je delfijski natpis shvaćalo kao: spoznaj sama sebe. Prvotni je smisao onog *gnothi seauton* sigurno bio: spoznaj da si božanski. Kada je Isus govorio o svojoj božanskoj biti, Židovi su počeli jaukati. Isus je pak navodio psalme (Psalam 82, 6) i rekao: Nije li u zakonima zapisano da ste bogovi i svi ste sinovi Višnjega (*elohim atem*)?

2.

Evandelja na mnogim mjestima govore o istovjetnosti Boga i duše. Po svoj prilici ovakvih je mjesta bilo više, bila su i jasnija, ali ona bitna su kasnije iščupana. Ona koja su ostala oblikovana su tako da Isus poistovjećuje svoje biće i Boga. I ta su mjesta dosta zbrkana. Isus sebe najčešće zove *ben-ham-adam*, to će reći

sin čovječji. Ovaj izraz skoro u potpunosti odgovara indijskom *jīva* i označuje živo biće, prolaznog i prirodnog čovjeka.

U hebrejskoj predaji to je u opreci s *enoš ha-ruah* (duhovni čovjek), s *ben ha-elohim* (Božji sin) i s *ha ruah* (*anthropos pneu-matophoros*, čovjek duhonosac). U hebrejskoj predaji to su bile svima poznate antropološke kategorije.

3.

Isus je poistovjetio Boga i sebe. "Tko je vidio mene, vidio je i Oca". "Ja sam u Ocu i Otac je u meni." "Sve što god Otac ima pripada i meni." "Svi neka budu jedno, kao što si ti u meni i ja sam u tebi." "Ne djelujem od sebe, nego od Oca, koji djeluje u meni."

Kada je Isus sebe poistovjetio s Bogom, tu istovjetnost nije zadržao za sebe. Nikada se Isus nije izdvajao od drugih ljudi, nikome nije govorio s visine. Zato se i zvao sinom čovječjim. U Bogu su svi sinovi ljudi isti. Jedinstvo Bogočovjeka obuhvaća sve. Nečudoredno je u bitnim stvarima među ljudima praviti razlike. Isus je pozvao čovjeka da u se uzme istovjetnost Bogočovjeka. Samo u drugačijoj formulaciji, vedanta kaže isto: *aham brahma asmi* – ja sam Bog. Otac i ja smo jedno. Isto je *ani vha-av echad*. Isto što kaže i arapska predaja – *ana hoā* – ja sam to.

4.

Iz aspekta religije sablazan je ako netko sebe poistovjećuje s Bogom. Religija tu izjavu tumači kao da se čovjek izjednačuje s bićem koje je na najvišem stupnju hijerarhije. Predaja traži zbiljsku prirodu duše i uzima na znanje da su zbilja Boga i zbilja čovjeka iste. To je jedina istovjetnost u svijetu. Indijska predaja to izražava riječju *tat*. *Tat* znači "to". Poput *aham brahmā asmi*, dakle ja sam brahma. *Tat tvam asi*, kao što piše u Candogya upanišadi, *vai tat*, kao u Kaṭha upanišadi – "to si ti", i "to nije drugo nego to". Jedina je istovjetnost koja ima sadržaj i poruku, koja

predaje objavu i znanje, ta da je "tat", odnosno, da je duša istovjetna s božanskim bićem.

5.

Fundamentalna poruka predaje je jedina istovjetnost. I sve što mimo toga predaja uči posljedica je toga jednog. Religiozni se čovjek prepoznaje po tome što se smatra stvorenjem, u najboljem slučaju Božjim djetetom ili eventualno slugom, ali u svakom slučaju nekim tko je od Boga odijeljen i tko treba zaštitu i pribježište, da bi se u sjeni moći protektora i vladara osjećao sigurnim.

Čovjek je zrno pijeska i pepeo. Sve što ima dobio je na dar, može bit kao nagradu od koje pati, dakle kao kaznu. Gospoda se treba bojati, Gospoda treba služiti, jer on osvećuje nevjernost. Bog religije je vanjski Bog. I ako ga mistika i pounutruje, bitne razlike nema. Na tom je mjestu razlikovanje unutrašnjeg i vanjskog nelegitimno.

6.

U onoga tko ne zna za jedinu istovjetnost zakržljao je osjećaj besmrtnosti. Zakržljala svijest o besmrtnosti prvi je znak korupcije bitka.

7.

Prema vedānti konkretno živo biće (*jīva*) je istovjetno (*tat*) besmrtnom i vječnom biću (*ātman*). Šaṅkara kaže da se pri poistovjećenju *jīve* i *ātmana* u biti ne zbiva ništa. Čovjek prima na znanje da je uvijek bio i da jest i da će biti i to je uvijek i znao. Ne treba ni vježbanja ni napora. Zbilju treba primiti na znanje. A primiti zbilju na znanje znači probuditi se (*vidya*). Čovjek se nikamo ne uzdiže i ni s kim i ni s čim se ne sjedinjuje i ne dospijeva

u trans. Ostaje gdje je i postaje on sam. *Vidya* nije mističko iskustvo. Istovjetnost je konstatacija budnoga uma.

8.

Europa je naslijedila dva puta aleksandrijske teologije. *Apofatička teologija* Origenove škole tumačila je cjelinu svijeta i svaki njegov djelić kao božansku osobinu. *Katafatička teologija*, smjer Dionizija Areopagite, uči da nema niti takvog imena niti takve riječi koji bi mogli makar dotaknuti Božje osobine. Bog je, dakle, nepoznat i ostaje takav.

Prema alkemiji je prethodni put spoznaje suhi put, a drugi vlažni. Suh je zbog toga jer razdvaja sve stvari i svaku ponaosob poistovjećuje s Bogom. Vlažan pak zato, jer u negativnosti rastvara cijelo postojanje i Boga poistovjećuje s negativnim.

U Indiji su poznavali oba puta. Jedan je *tat tvam asi* – to si ti. Čovjek je istovjetan sa svim pojedinačnim, a i s cjelinom. Drugi je *neti, neti* – niti ovo, niti ono, jer u svojoj istinskoj biti nisam ni ovo, ni ono. Čovjek se otkine od svih stvari svijeta, ni s čim se ne poistovjeti. Ono što konačno ostaje je živo biće, koje se ni s čim ne može poistovjetiti, neponovljivo je i ne može se nikako nazvati.

9.

Kada bi se svijest o istovjetnosti u Europi ponekad i probila, nastajali su samo zbrka i skandal i, slično kao u Hebreja, sablazan i kletva. U XII. i XIII. stoljeću Gioacchino da Fiore bio je inicijator više sekti. Sve su sekte polazile, kako o tome piše u suvremenim tekstovima, od toga da je "po prirodi čovjek bez ikakve razlike Bog" – "čovjeku nije potreban Bog i božanstvo", "čovjek je sam nebesko carstvo". Nekoliko je sekti čak odbacivalo i Evanđelja, i nisu bili voljni slijediti ništa drugo osim vlastita unutrašnjeg glasa.

Koliko je ta misao u odnosu na apsolutni status opravdana, religiji je apsurdna. Prema religiji čovjek je nejak i koruptan, živi

u mraku, i ne može bezbrižan opstati ni trenutka. Ne može se učiniti veća greška nego na niža stanja primijeniti misao koja pripada višim kategorijama bitka. Sekte su iz realizacije istovjetnosti ispustile najvažnije, korupciju konkretnog čovjeka, i živjele u uvjerenju da će se istovjetnost postići jednim skokom. Posljedica nije bila budnost, nego još veća zbrka. Ipak, ništa u srednjem vijeku nije bilo potresnije od misli Gioacchina da Fiore. Ta potresnost se ne očituje samo u opipljivom utjecaju na Tomu Akvinskoga, Alberta Velikog i Eckharta, nego u tome da je, u doba kad je vlast klera bila na vrhuncu, ponovila učenje Evandjelja. Apsolutna svijest o besmrtnosti mora se probiti, koliko god veliko bilo zastranjenje. Baza čovjekova bitka, kako prvotno kršćanstvo podučava, nije moć, nije organizacija, nije dogmatika, nego prisutnost živog duha u svakom čovjeku pojedinačno i u svim ljudima u cjelini.

10.

Jedina se istovjetnost tumačila u Europi kao što su to činili Hebreji u Isusovo doba, religijski, i tako nitko uslijed tog znanja nije mogao bez ostatka postati sudionikom oslobođenja.

S istovjetnošću religija ne zna što bi. Prema religiji je istovjetnost neozbiljiva. Istovjetnost se ne može živjeti, dakle ostaje prazna, eventualno je izvor nekog zastranjenja.

11.

U Europi je bio samo jedan mislilac, Kuzanski, koji je po svoj prilici na svom putovanju na Istok došao u dodir s predajom, od religije neiskvarenom, lako moguće arapskom, jer se u to doba upravo bavio K'uranom. Kuzanski je jedini u Europi odredio istovjetnost kao *non aliud*. To djelo nije dospjelo do javnosti i jedini je primjerak otkriven tek nakon pet stotina godina, u prošlom stoljeću.

U svojoj prvoj knjizi Kuzanski polazi od ideje skrivenog Boga (*Deus absconditus*). Ova misao negativne teologije kleru nije bila po volji, ali ju je tolerirao. *Deus absconditus* je više od religije, ali je mistika. Kuzanski ga nije smatrao konačnim. Drugi njegov korak je glasio: *possest*. Što znači stalna slobodna sposobnost za sve mogućnosti. Međutim, i to je samo analogija. Treći korak je bio *non aliud*. *Non aliud* je "ne drugo". To je slabija forma indijskog *tat*. Nije drugo nego "to". Bog je "ne drugo". To ne drugo, koje je u svemu prisutno kao "ne drugo". Što je isto. Odredba je: "Očito i čudesno dodiruju samu vječnost. U svemu što jest, ono ne drugo je bit." Ne drugo je ono na čemu počivaju stvari, na čemu počivaju svijet, čovjek, bitak. "Ne drugo nije drugo, nego ne drugo." Ovo naporno gomilanje logičkih tautologija bezmjerno je daleko od lake i elegantne teze indijskog *tat tvam asi* (to si ti). Ali u Europi, uz još nekoliko mislilaca, samo Kuzanski nije nasjeo jeftinom demokratskom brbljanju "spoznaj sebe" i znao je odakle treba krenuti. *Deu et Jahve*, odnosno *gnothi ton kyrion* – spoznaj Gospoda. Treba započeti sa spoznajom Boga. Čovjek je i tako već u Bogu. Odjednom u cjelini, gdje je sve skupljeno i sve je jedno. Iz spoznaje čovjeka ništa ne proizlazi, iz spoznaje Boga proizlazi sve.

12.

Religija kaže: "Bog je onaj koji jest i tko je Bog je moj i tko je moj toga volim, i koga volim taj voli mene, taj me privlači k sebi, a tko me privlači k sebi taj je više ja nego ja sam." (C. Brunner)

13.

Predaja kaže da je odnos Boga i čovjeka nezastrt. Čovjek prepoznaje Boga u Bogu i u sebi, kao onoga koji je jedini siguran i apsolutan i pravi i istinit. U ovom odnosu ne smije biti nikakve nejasnoće ili sjene. To apsolutno znanje ne smije biti pomućeno

odanošću, smjernošću, službom, poštivanjem, strahom, čak ni ljubavlju. Prije istovjetnosti svega toga nema, ono proizlazi iz istovjetnosti. Istovjetnost je prava samo ako je čista, ravna i otvorena. I kao što je u svijetu svako "jest" upitno i jedina je sigurnost da "ja jesam", čovjek je jedino siguran u "ja jesam" i to je božanska istovjetnost.

14.

Pitanje da li se Isus rodio kao Božji sin od Duha Svetoga i Blažene Djevice u okolnostima što ih opisuju Evangelja, ili se pak rodio u ljudskom obličju te se sve što je podučavao, na bilo koji način, probudilo u njemu tek kasnije, zapravo ne postoji. Isus se rodio točno tako kao svaki čovjek i od drugih se razlikuje samo po tome što je jedinu istovjetnost shvatio ozbiljno. To je ono što je potrebno, kažu Evangelja. Ali i da ne kažu, svi bi to znali. To je jedino važno, to znanje i ta svijest, što je baza svega drugoga. Rodio se kao čovjek, u istim egzistencijalnim uvjetima kao i svi normalni ljudi. Sve to što se kasnije s poštivanjem i obožavanjem reklo o izvanrednim okolnostima i događajima bilo je potrebno religioznom čovjeku, koji nije u stanju prijeći procjep između božanskog i ljudskog bića i koji nije u stanju postići krajnju istovjetnost.

15.

Jedina istovjetnost nije posljedica spoznaje Boga. Istovjetnost je prije, i spoznaja je njezin procvat. Istovjetnost se može zastrti, ali ne i zbrisati. Svi je odmah prepoznaju. Treba je samo dotaknuti, i čovjek zna što je uvijek i znao. U ljudskoj duši, kaže Spinoza, postoji sposobnost za savršenu spoznaju Boga. Ili kao što Pavao piše: Ljudski um istraži sve, čak i Božje dubine.

16.

Ako se netko uzdigne iznad religiozne svijesti, njegovo je prvo iskustvo da Bog nije vani, nije gore, ali ni dolje, ni unutra. Bog je u svijetu na mjestu nepostojanja. Evidentni ne-postojeći. Bog nije neograničeni, svemoćni i zastrašujući gospodar svijeta koji očekuje klanjanje i slavljenje. Moć je samo posljedica, i to posljedica toga da je on bez ostatka nestao i svijet održava kao nepoznatljiv. Ovo iskustvo čovjek može steći neposredno, jer što se u čovjeku očituje kao moć i vlast, snaga i veličina, bez izuzetka je i u svakom slučaju nedostatak prave snage i veličine.

17.

Isus shvaća Boga kao Boga Oca čije je biće u stvaranju svijeta i u brizi o njemu postalo nepostojeće i koji ne čini ništa osim što služi svijetu s mjesta gdje ga čovjek ni slavljem ne dosiže. Po tome se Bog razlikuje od svih bića; po tome što služi i što je ponizan i što to čini neprimjetno, suzdržano i nježno, blago i uljudno. Vječni, savršeni Bog, kaže Šankara, brigu o svijetu zadržao je za sebe. Isusovo je iskustvo da u shvaćanju Boga nema dublje točke od ove. Nema veće dubine od volje da se živi u poniznosti. Nema veće dubine od sklonosti žrtvi. Njegov je prirodni nedostatak u usporedbi s Bogom da je u njemu sve to primjetno. Ne umije sasvim nestati. Zbog toga ni ne može biti posve skroman. U ovom svijetu osjetilnog iskustva svi su prinuđeni živjeti naočigled sviju i djelovati. Čovjek nikada ne postiže božansku suzdržanost. Isus kaže da se ni u strpljivosti, ni u poniznosti, ni u uljudnosti nitko ne može približiti Bogu. Ali zna i to da je prvi zahtjev vjernosti Bogu-istovjetnosti biti što tiši i što blaži, obitavati u neprimjetnosti služenja, dodirujući granicu nebitka.

18.

Prvi je paradoks bogospoznaje koji uče Evangelja i koji je egzistencijalni uvjet spoznaje, da svoj bitak dobiva onaj tko ga gubi, a da ga gubi onaj tko ga ne daje. Bog je pak zato Bog jer je jedino biće koje je svoj bitak dalo bez ostatka. I jer je sebe predao, zadobio ga je bez ostatka. Jer cijelim svojim bićem živi u službi, zbog toga je svemoguć. Sva pozitivnost bitka izvire iz predavanja sebe. To je žrtva. To je to zastrašujuće učenje, koje – izgleda – glasi: čovjeku treba oduzeti njega samog, i to je ono čemu se svi uporno odupiru, jer se vjeruje da bi netko zbog životne zavisti mogao iz svoga života nešto zadržati, svoje biće u cjelini posijati u ništa.

Ali znamo da je taj paradoks istinit, jer ukoliko čovjek tvrdoglavije brani sebe, utoliko se više raspada, i ukoliko ljubomornije čuva blaga svoga života, utoliko se sigurnije raspršuje u praznini. Prvi znak istovjetnosti s Bogom je predaja vlastitoga bitka. To vodi do njegova zadobivanja.

Drugi paradoks bogospoznaje jest taj da onome tko se odrekao, tko živi u poniznosti i žrtvi, tko je blag i strpljiv, tko služi, pripadaju i moć i vlast. Spoznaja i sva moć pripadaju onome i samo onome koji se tako sakrije u poniznosti da mu se ne može ni zahvaliti, i koji ostaje u nepostojanju da ga se ne bi moglo slaviti.

19.

Ako sam Boga prepoznao u poniznosti i u tome da stalno žrtvuje svijetu svoj bitak i vidim da je Bog u služenju, i ako sam shvatio da je moje biće istovjetno Božjem, život trebam urediti predavanjem sebe. Isusova bogospoznaja ničim ne nadilazi ono što su učinili i drugi. Jedina je razlika da je Isusu "jedno potrebno". To je jedino. I ono što iz tog proizlazi, da je cijeli život realizacija toga jedinog. Žrtva. "Isus nije podučavao novu etiku, nego je živio ono što je jedino važno, bez obzira na posljedice."

20.

Šesnaest stoljeća kasnije Jakob Bohme je u središte svoga razmišljanja stavio samoprijegor. Prema Bohmeu, što se tiče biti, nema razlike u razumijevanju duhovne i fizičke stvarnosti. Sve je jedno. Tvar i duh su u korijenu iste supstancije. To isto što je kod Böhma prvi pokret božanskog bitka, generaciju kasnije Newton je nazvao gravitacijom. U dvadesetom stoljeću, za modernoga čovjeka, Simone Weil je tu misao nanovo formulirala. Gravitacija, naravno, nije samo sila teže, dakle nemoć, kao što vjeruje prirodna znanost, nego odista pokret složen od otpora stvari i težnje prema središtu, istodobno od božanske odbojnosti i privlačnosti.

21.

Jedan od tri temeljna pojma predaje je samoprijegor. Stalno je prisutan u metafizičkom, kozmološkom, moralnom i fizičkom smislu, od Upanišada do Bohmea.

Samoprijegor se u Europi koristio i koristi se i danas je shvaćen kao moralna askeza.

Znači mučenje života. Očituje se u mrcvarenju sebe i drugih, dakle srednjovjekovno samomučenje i istodobno inkvizicijske metode zlostavljanja. Sebekinjenje i kinjenje drugih ne može se međusobno odvojiti. U Europi se u predavanju sebe sakrila bes-tijalnost mrcvarenja života. Zato je tu postao užas čak i misliti na samoprijegor, i zato pred njim ustukne svaki normalan čovjek. Nema veze s onime što znači u predaji. Trezven čovjek povredu zdravlja svoga tijela ne smatra *tapasom*, kaže *Mokṣa-dharma*.

Ako se u grčkom svijetu prakticirala askeza ili u Indiji *tapas*, onda to uopće nije bilo mučenje, nego odbijanje prakse koja olakšava život. Nigdje u predaji nije se znalo za kinjenje života koje se u Europi prakticiralo kao samoprijegor. A najmanje u Evanđeljima, koja prelaze čak i preko pravila ishrane i držanja Sabata.

22.

Bohme je po svoj prilici poznavao kabalu. Indijsku predaju zsigurno nije, pa ipak gotovo da nema bitne misli u kojoj se ne bi slagali.

Prvi lik Boga, kaže Bohme, je sveproždiruća vatra, o kojoj govore Stari zavjet i Vede. To je proždiruća vatra sledujućeg ništa u slijepoj i nesvjesnoj noći, bijesni urlik mračnih sila. Nema svijeta. Samo Jedno, u sebi i za sebe, koje tiska sebe u žudnom grču. Postoji samo nebitak, to ništa koje, što bješnje tiska sebe samom sebi, utoliko se sigurnije raspada i rastapa i hvata ništa. Ne može sebe u sebi zadržati. Zašto? Jer hoće samo sebe. Sleđeni gorki bijes. To je najdublji temelj bitka. To je otrov ledenog pakla koji bi sve pograbio, povukao u sebe i progutao.

23.

Božja narav, međutim, ni trenutka nije podnosila ovu slijepu i neznačku noć svoga bića. Nije dopustila da u strasnom izljevu bijesni divlja moć privlačenja, otrov i zavist, pohlepa, škrtost i žudno skupljanje i nije se prepustila silama da bi sebe uvukla u sebe i tako učinila ničim u nebitku i ispunila se mračnom prazninom. Suprotstavila se žudnji u nadvremenskoj kretnji početka početaka. Rastvorila je grč "ja" i otpustila sebe. Nadvladala je sve što je bilo led, noć, neznanje, slijepi bijes i žudnja time što je opušteno otpustila, nije stiskala nego se otvorila, nije se usisala, nego je sebe izdahnula.

24.

Bog nije sagorijevajuća vatra i nije bijesna i osvetnička moć koja sebe sebi tiska i nikada se ne opušta u grču svoga ja. Bog nije prva priroda. Ali Bog nije ni svjetlost vedrog uma, ni apsolutni red, ni dobrota, ni visoki beskrajni mir. Bog je moć, koja je svoju prvu

prirodu rastvorila i svladala u noći ja. Bogom je potrebno zvati svjetsku silu, koja je sagorijevajuću vatru prve prirode svladala svjetlošću u sebi zapaljene druge prirode. Bog je jači od sebe sama. Mrak nije izbacio iz sebe, nego ga stalnim naporom, u svakom trenutku svoga bitka pretvara u svjetlost i razjarenost pretvara u samosvladavanje, bijes u mir, ljutnju u blagost, sebičnost u otvorenost, žudnju u samoprijegor. U opreci su dvije prirode, ali Bog nije ni u jednoj prirodi, osim što je u svakoj istoodobno kao treći, koji iz prve stalno stvara druge. Bog je munja koja spaja dvije prirode (*keraunos*, kao što kaže Heraklit, *Blitz*, kao što Böhme kaže) i u plamtećoj svjetlosti munje prva se priroda stalno pretvara u drugu prirodu.

25.

Predaja ne koristi riječ stvaranje. Riječi *bara* ("stvorio") u Tori se ne može pripisati značenje koje joj je kasnije dala religija. U hebrejskoj je predaji *berijah*, nastajanje svijeta, samo jedan moment, pored *azilutha*, *jeziraha* i *asijaha*. Böhme radije govori o *Geburt der Dinge* i *Geburt der Welt*, dakle o rađanju svijeta i stvaru. Svijet se rodio iz sjemena samoprijegara, razjarena strast prve prirode oplodena je snagom koja je veća od nje.

26.

Nastajanje svijeta nije začuđujući i nerazumljiv mirakul, kao što to religija podučava, nego rezultat napora. Bog je okrenuo snage prve prirode, koje su njegovo biće raspršile u suludom bijesu, i zato u prazninu i mrak, prema sebi i protiv sebe, i iz tog napora je izbio prvi oblik i klica svijeta, svjetlost.

Ova prema sebi i protiv sebe okrenuta, od prve prirode snažnija vatra, jest suzdržavanje samoprijegara.

27.

Anugīta kaže da je svijet ispaljen iz vatre samoprijegara, *Mahābhārata* pak zbori ovako: "Tko je bića odabrao da na njima vježba svoj samoprijegor, prvi je roditelj bića."

Svijet se rodio iz *tapasa*.

28.

Jedno od značenja *tapasa* je vatra. U indijskoj tradiciji i *agni* znači vatra, ali to je sakralna vatra sunčeve svjetlosti, bog vatre. I *tejas* znači vatra, ali to je vatra sjajne svjetlosti. *Tapas* je duhovna vatra, koja drži prirodu na uzdi. "Sunce i mjesec svijetle zato jer u njima gori *tapas*." Samo jedna snaga, *tapas*, zauzdava strast i nagon".

29.

U zlatno doba cijelo je čovječanstvo živjelo u svjetlosti samoprijegara. Kasnije je praksa samoprijegara postala privilegija duhovne kaste (*brāhmaṇa*). Smisao brahmanovog bitka jest u tome da održava i prenosi svjetlost *tapasa*. Tko ne živi u samoprijegoru, živi u nijekanju duha.

30.

U predaji je svuda očit samoprijegor kao analogija vatre. U alchemiji se iz metala (osobine) vatrom (samoprijegor) istopi šljaka da bi se postigla krajnja čistoća duše (zlato). U Kini *sai-keng* znači napredovati prema duhovnom savršenstvu putem vatre. U Tibetu se uz pomoć vatre *tume* asketi penju po duhovnom putu. U Judeji je to isto *hispaštot ha hašmajoth*. U Heraklita je vatra sud nad svijetom koji spaljuje sve što je smeće i vatra je smisao svijeta (njegov logos). Bohme piše da ostaju samo oni koji izdrže vatreni sud.

31.

Samo jedna je snaga veća od života, a to je vatra zauzdavanja života.

32.

Katha upaniṣad uči da besmrtnost dostiže onaj tko je u sebi zapalio vatru žrtve. Ta vatra "...vodi k blaženstvu." "Vatra koja gori zato da bi se dosegla svjetlost"; "vatra koja vodi u nebo je vatra samoprijegara."

33.

"Hoću stvarati i hoću biti mnoštvo, rekao je Bog, i prvo stvorio samoprijegora."

"Svijet se rodio iz samoprijegara."

34.

Tko hoće samo sebe, ne svladava žudno mahnitanje prirode i ne živi u samoprijegoru, nije posve izronio iz sledećeg nepostojanja i gori u ledenoj i mračnoj vatri proždiruće praznine.

Čovjeka čini postojećim svjetla vatra samoprijegara.

35.

"Žarom samoprijegara je sebe učinio mogućim." (*Atharva veda*, 2, 1)

36.

U indijskoj tradiciji glavno ime Boga je *ātmaparājita*, što znači "koji je jači od sebe".

37.

Čovjek postaje dijelom bitka samo utoliko ukoliko je u sebi zapalio svijetlu vatru samoprijegara.

38.

Predaja razlikuje hladnu proždiruću vatru prve prirode od tople i svijetle vatre samoprijegara (druga priroda, duh). Prvo se zove nagon i nesvijest, a potonje svijest i razum.

39.

Božje prisustvo nije u gorkom i divljem mraku prve prirode. Ali nije ni u izjednačenju, ni u miru, ni u svjetlosti. Bog je u transformaciji, u kojoj mahnitost hvata za gušu sila koja je jača od nje. Bog je u kretanju iz koje zrači i koja se u samoprijegoru okreće protiv vlastite prirode, slavodobitno izlazi iz tog zaokreta, istodobno stoji u opreci s mračnim silama, ponovno se okreće protiv sebe i ponovno svladava sebe. Napor da stalno bude on sam, istodobno da bi bio iznad sebe, da živi i da pobijedi sebe. Da razriješi sve svoje strasti i da ih drži na uzdi. Da potone u mraku i da se pokaže kao svjetlost.

40.

Riječ je munja u kojoj nesvjesni i slijepi nebitak postaje svijet. U indijskoj predaji, u kabali, u Heraklita, u Böhmea. Riječ (*logos*) povezuje prirodu s duhom. Što je nerazumljivo čini razumljivim. Stoga je besmisleno čini smislenim. Bezoblično oblikom. Stvari vadi iz nevidljivosti i čini ih vidljivima. Učiniti vidljivim znači imenovati. Jezik je živa vatra koja stvara. Postoji samo ono što je u jeziku izrečeno. Zato predaja kaže da je Bog svijet stvorio riječju. Prema kabali, prvi je čovjek poznavao prava imena stvari. U Aleksandriji su podučavali da je Isus utjelovljenje logosa.

41.

U predaji se nastanak svijeta pokušavalo približiti i putem jedne druge slike. Kabala, alkemija, Böhme rekli su da je Bog vodom zauzdao proždriću vatru prve prirode. Zato je u Hebreja simbol svijeta trokut s vrhom prema gore (vatrene trokut). U Heraklita to je *prester*, para plamtećeg daha. Jedinstvo vatre i vode u alkemiji je *sal*, temeljna tvar svijeta. U kabali su vatra (*eš*) i voda (*majim*) zajedno vječni svijet, odnosno raj (*šamajim*). To je istodobno i simbol *androgina*, jer je muškarac utjelovljenje biti vatre, a žena vode. Strast muškarca utažuje ženina predanost (samo-prijegor). To što se u svijetu zbiva oduvijek je analogija i ponavljanje onoga što se pri stvaranju svijeta zbilo u Bogu.

42.

I priroda i duh kao da su neovisni o Bogu. Jer ih je Bog učinio neovisnima poput svijeta. Zato se Bog ne može konstatirati u ovom svijetu. Tko hoće naći Boga, taj mora raskoliti prirodu i duh. Tu Bog živi kao vatra žrtve, kao nijekanje sebe sama.

43.

Čovjek se može smjestiti u prirodu i, ovisno o tome u kojim je uvjetima rođen, u mraku proživjeti sretniji ili nesretniji život. Može se smjestiti i u duhu i može sanjariti, ovisno o tome kakve snove sanja. Ni jedno ni drugo ne postoji. Čovjek ostaje u praznini. Ne postoji drugo no kretnja, nicanje duha iz prirode. Svijet ne postoji nego u munji, gdje se iz mraka rađa svjetlost.

44.

"Očituje se kao bijelo, kao crveno, kao crno, kao boje metala, kao boje sunca. Ne boravi ni u zemlji, ni u zraku, niti ga more nosi. Ne sjaji u zvijezdama, ne bljeska u munji, nije vidljiv niti u oblaku, niti u vjetru, niti u bogovima, niti u mjesecu, niti u suncu. Nije u pjesništvu, nije u žrtvenim pjesmama, nije u himnama, nije u slavorjecima i nije u zakletvi. Iznad je mraka, nepobjediv je i kad stigne posljednji trenutak, u njemu se i smrt rastopi. Manji je od najmanjeg, tanji od oštrice britve i veći od golemih planina. Tu stojimo svi, to je besmrtnost, *Brahman*, uzvišenost, jer bića potječu od njega i u njega tonu. Ne zna što je bolest, moćan je kao nebo koje sve pokriva. Mudraci kažu da ga mijenja samo riječ. Temelj je svijeta i tko ga spozna, besmrtnan je." (*Sanatsujata parvan*)

45.

Spoznaja Boga u Evandeljima temelji se na shvaćanju Božjeg samoprijegora. Na tome da se Bog povukao iz svijeta, nikome se ni na koji način ne upliće u sudbinu i pokazuje poštovanje prema svačijoj slobodnoj volji. Hebrejska je predaja to uvijek znala. Kasnije su to zvali *zimzum*. Isus je sigurno iskusio Božju slavu i sveznanje i svemoć.

Ipak, veličinu nije vidio u tome, nego u Božjoj obazrivosti, u tome da nikome i ničemu ne stoji na putu. U nježnosti, kako

popušta, u ljubaznosti, kako izmiče. U tome kako umije reći: neka bude volja tvoja. U poniznosti, kako podnosi pomutnju i podlost i kako trpi nepravdu i nepoštenje. Nisu Isusa potresli Božja zastrašujuća snaga, njegovo neusporedivo znanje, ni sjajni um, ni svjetotvorna volja, nije pred njima padao ničice. Njegovo je srce pokrenuo Bog otac, kojega nije obožavao nego volio. Otac je po tome kako se nudi i daje bez razlike svima, brižan i velikodušan i nježan, sebe izdahnuje i svoju punoću daje svijetu, sebe podređuje plamenu bezbroja života i ne zadržava ni iskru sebe.

46.

"Najviše i najveće," kaže Kierkegaard, "što se živom biću može učiniti, što je više nego da ga obaspemo bilo kojim dobrima, jest da ga učinimo slobodnim. Ali da bi to netko mogao učiniti, treba biti svemoguć. Jer jedino svemogući može opozvati svoje očitovanje tako da taj koji je u krugu njegovog utjecaja ostane neovisan. Nijedan čovjek nije sposoban da drugoga učini posve slobodnim. Jer ako moć pristane uz nekoga, onda se i čovjek veže uz tu moć i nije u stanju ne koristiti je. Samo svemogućnost umije dati i istodobno opozvati. Sve konačne moći dovode do ovisnosti. Samo Božja moć čini neovisnim."

47.

Sve su svete knjige otvaranje nadživotnih carstava. Jedino su Evanđelja takva sveta knjiga koja otvara nadživotna carstva oslovljavajući Boga, i to vlastitim imenom, kao oca. Isus je poznavao riječ. Ta se riječ ne može izgovoriti. Jedinstvo je misli i riječi i čina, dakle istovjetnost duše, govora i djelovanja.

48.

Bogočovjek je ozbiljenje istovjetnosti s Bogom. Nije ozbiljenje onoga pred kim se klanjaju jer je bezgraničan i koga obožavaju jer je zastrašujući, nego jedino najvažnijeg u Bogu, bez čega se čovjek ne može učiniti žrtvom. Samo religija koja se temelji na koruptnom shvaćanju zbilje može pretpostaviti da u Isusu nisu živjele divlje moći prve prirode i da Isus nije poznavao mrak strasti i žudnje. Ali ni trenutka ne bi pao u zabludu da ih drži za nešto drugo nego za vatru od koje on raspolaže nemjerljivo višom vatrom, koja ovu nižu obuzdava.

49.

Ta je strašna nemoć – nemoć moći, onesviještenost – onesviještenost moći, mrak – mrak znanja. Ta je strašna snaga snaga samoprijedora, ta je moć moć blagosti, to je znanje – znanje ljubavi.

Isus sigurno nije tražio Boga, znao ga je od početaka i samo zbog toga je otišao u pustinju na četrdeset dana, da bi izvukao posljedice. "I zastrašujuće je kako živi Isus i što čini u svojoj sigurnosti u Boga." "Ne odupire se, ne ljuti se ni na koga, ne podcjenjuje nikoga, ne brani svoja prava, ne niječe ništa, ni državu, ni rat, ni rad, ni društvo, ni zajednicu." Život nije tamo gdje se egzistira, nego samo tamo gdje čovjek odista jest, gdje je nepatvoren, gdje je Bog. Tko jest, naziva se Bogom.

50.

Isusu su iz hebrejske tradicije najbliži psalmi. Jedva da ima očitovanja gdje ne cilja na psalme, gdje ne koristi riječ iz njih, gdje ne navodi koji redak. Jedna od najvažnijih riječi psalama je *hesed*. Bez dubljih nijansi, u glavnim crtama ona odgovara grčkom *kharis* i latinskom *gratia*. U europskim jezicima nema slične riječi. Prevodi se kao milost, posve besmisleno, grubo i pogrešno.

Hesed je takva nemjerljiva moć koja se ne može očitovati drugačije nego kao blagost. Milost je zapravo ublažena strogost, ublaženje suca. U hesedu ničega takvog nema. Više je to riječ radosti. Hebrejski pozdrav, koji i Pavao koristi: *hesed va-šalom* – ljubav i mir. Često je to klicanje, ponekad blagoslov, pouzdanost, slast, zanos nad tim da je svijet napunjen hesedom, dakle ljubavlju punom blagosti. Ali *hesed*, kao i *kharis* i *gratia*, znači i dragost i ljupkost. Mnogo je osmijeha i milovanja i ako čovjeka zanese *pneuma tes kharitos* (*ruah neddibbah*), on nije u stanju oko sebe podnositi nesreću i zbrku, sumnju i mrak. *Hesed* je oprečan sudu, to je kada sudac side s podija, zagrlji i poljubi optuženog.

Evandelja kažu da je Gospod pravo suda prenio na Mesiju i tako mu predao *hesed*, blagost i obazrivost i ljupkost. Nikada nikoga nije uvrijedio i svima je oprostio. To da je Bog sveznajući i svemoćan uvelike je teologija. Kada Isus razgovara s Bogom, vidi ga kao blagog i dragog. Zato Isus svakoga oslovljava kao onoga u kome obitava Bog.

51.

“Nikada nije nitko živio tko je ovako govorio.”

Kada je nekome govorio, odmah ga je izvukao iz svih ljudskih i društvenih, moćničkih i rangovnih odnosa i postavio ga u njegovu vlastitu nepatvorenost. Sa svima je govorio kao da govori s drugim Bogom. Nitko nije bio ni iznad ni ispod drugoga, nije bio ni viši, ni manji. Dvoje, oči u oči. U takvom odnosu nema ispod i iznad. U svima bi oslovio Boga.

52.

Strah onečišćuje. U čovjeku uprlja Božje lice. “Iza svih padova i neuspjeha, pobijedenosti, hridi i slomova, otvorena su vrata čovjekova istinskog doma.”

53.

Život je rast prema apsolutu koji svatko nosi u sebi. Da je apsolut u meni nema sumnje, a niti da apsolut govori neposredno s Bogom. Ne treba vježbati askezu da bi ga čovjek dosegao. Nije potreban ni post ni neobična praksa. Isusu su dovoljno predbacivali da jede svu hranu, da njegovi učenici ne poste i da ne praznuju ni subotu. "Jedno je potrebno." Osim poslušnosti božanskom zakonu drugo ne znači ništa, jer je sve drugo posljedica tog jednog. Tako izgleda kao da je bogočovjek izašao iz poretka svijeta. Nije tako, jer sve što je istinito "ne briše nego podržava". To pak što nije istina," bio to sustav ili milost, osjećaj, teza, izreka, pamet ili zakon, rasprši se."

54.

Bogočovjek ne sudi našim mislima i činima i riječima, cjelokupnosti života, nego našem biću. Bogočovjek je potpuno ozbiljenje čovječnosti. Sve što je u čovjekovom životu istinito i ispunjeno kao univerzalna i konačno formulirana ljudskost, bez obzira na vrijeme, na pogled na svijet, na narod, na psihološki motiv, po njegovoj je mjeri. Ne na temelju toga što je rekao, ili učinio, ne po njegovom životu ili primjeru, nego po njegovom biću. Samo u odnosu na njega mogu društvo ili država, pojedinac ili obitelj, djelo, čin ili ideja biti istiniti. Sav neuspjeh je pad ili fragment, prokletstvo, glupost ili greška u odnosu na njega. Sve što skreće, skreće od njega, što je grijeh, grijeh je u odnosu na njega, izmiče mu ili ga izdaje i vrijeđa. Ne uzimati ga u obzir nije ograničenje, nego propust. Nijekati ga beznadan je pokus. Isus je ozbiljenje istovjetnosti Bogočovjeka.

55.

Mnogi crkveni oci daju značaj tome da se Isus rodio kao Hebrej u podjarmljenom narodu, u niskoj kasti, duboko dolje, u *am ha-arec*, "u prostom ološu", kao jedan od mnogih. Znamo da su mu njegovi neprijatelji davali pogrdne nazive, zvali su ga kopiletom žene s mjesečnicom (*mamser-u-ben ha-nidda*). C. Brunner je našao negdje (ne kaže gdje) jednu uputu, i ona je ponižavajuća za kasnije prikaze Krista, koji ovoga predaju kao muškarca pristalog izgleda. Prema izvoru C. Brunnera Isus je bio nizak, mršav, zastrašujuće tamnopus, crne kose, dlakav i slab, čovjek s tjelesnom manom, "da nitko ne bi mogao reći da je nakazniji i krhkiji."

56.

Kada je Boga u sebi učinio prisutnim, nije ozbiljio ni sliku ni misao, ni ideal, ni znanje, nego akt božanskog postojanja, to plamteće prosvjetljenje, u kojem noć prve prirode postaje razumna sunčeva svjetlost.

57.

Plamteće prosvjetljenje samoprijegora je: ti si moj i ja sam tvoj. Hallađ: "Vidio sam gospoda i pitao sam ga, tko si, a on mi na to odgovori: ja sam ti"; "tko sam ja, to je on i tko je on, to sam ja" (*Aitareya Aranyaka*, 22, 4, 6)

58.

Sadržaj Evandjelja je iluminacija koja je u prvom redu smislena i samo u drugom redu potresna i duboka, moćna i sveta. Zato je nezamislivo da se ljudski život ispuni bilo u pojedincu, bilo u društvu, državi ili obitelji drugačije nego prema Evandelju. Što skre-

će od toga je, kako Hebreji kažu, *elilim*, opsjena beskorisnih fikcija koja čovjeka gura u mrak i čija je posljedica sve veća patnja.

59.

Iluminacija je prozirni um i za njega je svijet posve proziran. Tko je u posjedu toga raspolaže vrhovnom moći. Tu vrhovnu moć Evangelja zovu *exousia* (hebrejski *rešuta*). O Isusu pišu: govori kao da ima vrhovnu moć. Kada progovori, nešto se otvori. Nestaje mrak. Svaka mu je riječ inicijacija. Inicijacija znači kao ulazak u dan. *Exousia* je moć koja protjera moći nečistoće i mraka i oslobodi snage svijeta svjetlosti. Prema hebrejskoj tradiciji, *rešutom* raspolaže samo onaj tko je od Boga dobio poseban nalog.

60.

Tko ima vrhovnu moć vlada nad prirodom, utišava žudne sile, zauzdava vjetrove i umiruje nemirno more, s tri ribe nahrani pet tisuća ljudi i uskrsava mrtve. Isus nije sklon praksi ove *exousije*. Čudotvorna moć je magijska praksa koja nije bezopasna, ali može se naučiti i nije izuzetno visoka sposobnost. Treba razlikovati znak (*semeion*) koji je prisustvo vrhovne moći i čaroliju (*terata*) što mijenja zakoniti poredak svijeta. Prvi uvijek donosi svjetlost, druga često zbrku. U Indiji se *exousia* naziva *siddhi* i uzvišeni čovjek je koristi razmjerno rijetko. Isus je svoju snagu koristio samo ako drugo nije mogao učiniti i ako bi time nekome otvorio dan.

61.

Praksa je vrhovne moći Isusu bila draga samo u slučaju kada bi njome nekoga mogao osloboditi grijeha. "Grijeh je najniži stupanj čovjekove realizacije." U mnogo slučajeva nije drugo nego

lijenost i loš ukus. Grijeih je za Isusa posljedica prvotne izdaje. Grijeih čini čovjeka moralno koruptnim, u umu degradiranim i tjelesno bolesnim. Čovjek oslobođen grijeha – um, moral, zdravlje – ponovno uspostavlja zakoniti odnos s Bogom. Dok je čovjekov um degradiran, koruptan i bolestan, ne može se ostvariti jedina istovjetnost. Isus riječju dotakne grešnika (*elohim aтем* – bogovi ste) i taj se pročisti. "Odi i žrtvuj." "Ne griješi više." "Vjernost te održala."

62.

Što Evandjelja zovu *pistis* (latinski *fides*) u svim nacionalnim jezicima prevodi se kao vjera, i to je potpuno izobličenje pravog smisla riječi. Vjera je karakteristika intelekta, i tek se u Aleksandriji suprotstavila drugoj strani intelekta, znanju (*gnosis*). Ali i tamo je *pistis* značio povjerenje, *gnosis* pak stručno znanje. Iz ovog nesporazuma potječe besmislena rasprava vjera-znanje, koja je trajala tisućama godina i traje još i danas. U Evandeljima *pistis* znači vjernost, odnosno *emunah*, što je jedna od najčešćih i najvažnijih riječi psalama, po težini poput *heseda*. Evandelja su izuzetna, slobodna, ne poznaju intelektualnu sposobnost, nisu sputana. U ispravno vođenom životu ne postoji osobina koja nije integrirana. Zato se i ne može govoriti o vjeri kao o osobini, koja stoji odijeljeno od drugih osobina, ili je s njima u opreci. Tekst sve objašnjava, kada kaže: "vjera pokreće brda" – "jaka vjera" – "vjera te održala."

63.

Emunah je riječ koja u psalmima izražava uzajamnost Boga i čovjeka, Boga se zove vjernim a čovjeka vjernim Bogu. Bog i čovjek su povezani. Ako je vjernost samo koliko zrno gorušice, moć je koja pokreće brda. Međusobna privlačnost Boga i čovjeka je slobodna, lišena je bilo kakve nužnosti i zakona. Vjernost je najveća

snaga. Tko je postao nevjeran, izgubio se. "O, nevjerno pokoljenje, dokle ću još biti s tobom!"

64.

Abraham je tražio Boga, kaže *Zohar*, među kamenjem, biljkama i životinjama, u zrnu pijeska i u zvijezdama i nije ga nalazio. Končno ga je potražio u nenalaženju i tamo ga je i našao.

65.

Bog se u svijetu ne može naći. Ako čovjek gleda prema van, Boga nigdje nema. Ali nema ga nigdje ni kada gleda prema unutra. Bog se ne može objektivizirati. Bog je tamo gdje "ja jesam u njemu, i on u meni." "Iskustvo stečeno o Bogu je čisti trenutak apsolutnog prisustva" (G. Marcel). Da bi ga čovjek tu ugledao, međutim, potrebno je naročito oko. Neslomljeni pogled u središte. Nije vidljiv, kažu Upanišade, jer on je taj koji vidi. Ne može se spoznati, jer on je taj koji spoznaje. O svim činima i mislima i riječima neovisna osoba. "Tko spozna Brahmana, taj je Brahman." (*Mundaka upanišad* 3, 2, 9) Ako se netko uzdiže do Boga, kao da ulazi u sebe, ali ne samo u sebe, nego dostiže u sebi to što je u njemu najdublje (Hugo iz sv. Viktora).

Istovjetnost (*svarūpatvam*) nije posljedica neslomljenog pogleda. Svijest o istovjetnosti prethodi svemu. Ne prepoznati istovjetnost je kao živjeti u mraku.

66.

Europa nije znala i ne zna što početi s napetošću bijesne prirode i blagog oca. Čovjek dvije tisuće godina stoji nesigurno i nemoćno, sam, između svjetlosti božanskog bića i suprotstavljanja svjetlosti.

Isus se nije otkinuo od prve prirode zbog svjetlosti niti od svjetlosti zbog prirode. Bogočovjek povezuje ono gore i ono dolje. Realizirati se znači dovući k sebi ono više i uzdići niže. Ni jedno zasebno, jer to dvoje je jedno. Kaže: meni je data sva moć na i zemlji i na nebu, a istodobno svojim učenicima pere noge.

67.

Svijet je uvijek bio i ostat će stranost, uvijek vanjskost i ostat će vanjskost, od njega čovjek stoji odmaknut, nikada nije u njemu, za njega je on može bit prisila i kob i teškoća, i može bit realnost s kojom treba računati, potrebno ga je upoznati, treba ga podnositi i kako god mu se približili, ne dosegne ga se, jer je uvijek drugo. Odnos svijeta i čovjeka je nedovršena čovjekova prilagodba. Nikada ne može biti potpuna, čak ni zadovoljavajuća. U svijetu ima nečega što čovjek ne prihvaća i ne može prihvatiti. Eventualno uživa u njemu, eventualno mu se veseli, eventualno se kraće ili dulje vrijeme u njemu osjeća dobro. Svijet je stranost i nema priviknutosti.

Evandjelja se ne odupiru svijetu, ali mu se niti ne prilagođavaju, eventualno ga ponekad zaobilaze. Ne približavaju se svijetu, ali ga ni ne odbijaju. U svijetu ima neke nezakonite moći koja vlada poput uzurpatora. Ali se ne bore s njim. Isus ne pravi razliku između profanog i sakralnog. Sve je jedno. Isus polaže pravo na čovjeka i na svijet i to pravo zadržava i ne popušta. On je taj koji je kod kuće. Sve je tu njegovo. Ni od čega ne odustaje.

68.

Kršćanstvo se ugušilo u pobuni protiv svijeta. Zbilju je rastrgalo na vanjsku i unutrašnju, nižu i višu, tvar i duh, prirodu i svjetlost. Time je odustalo od svijeta. U vjerovanju da se od svijeta treba odvojiti, da ga treba prezreti i usprotiviti mu se.

Post, neženstvo, samoća, svećenstvo, redovništvo, askeza. U Europi jedva da ima mislioca koji ne polazi od nijekanja svijeta. Osveta životu. Najčešće samo zbog toga jer u svijetu ima previše radosti. Kršćaninom bi zvali onoga koji bi skrio lice od svijeta. Taj pak koji je prihvatio radost, odmah je našao za nužno da se osveti duhu. Mržnja svijeta i mržnja duha. Kasnije bi to nazvali idealizmom i materijalizmom. Priroda se izdaje u ime duha, a duh u ime prirode.

69.

Čovjek ostaje sam. Neobično, ali izgleda kao da je Bog nevjeran. Ovo je stanje napuštenosti. I to je stanje povijesnog čovječanstva. Moćnici i visoki svećenici, carevi, inkvizitori i drugi kriminalci činili su i čine i danas strahotnu količinu nepravdi, a Bog ni da trepne okom. Podnosi da mnogo milijuna ljudi u svjetskoj povijesti pati pod krvoločnim vlastima, podnosi kolonije i istrebljenja i policijska mučenja, podnosi laži. Kriminalci mogu sigurno računati na to da ih Bog neće spriječiti u njihovim grijesima. To je napuštenost. Bog je napustio svijet. Očajanje nad istinom. Na dobitku su svi koji računaju na bezgranično Božje strpljenje i blagost izvodeći mala i velika, krvava ili beskrvna zlodjela. Bog ne provodi istinu. Po istini se tisućama godina gazi i pljuje i ona je izmučena i izdana i zlikovci i izdajice su slavo-dobitni i bogati i moćni. Nije li potrebno očajavati zbog toga? Što čovjek može reći? Zašto si me napustio?

70.

Ali može reći i nešto drugo.

Posljedica je svjedočenja o istini gorak život i progonstvo, siromaštvo i poniženje, izrugivanje i kletva. Tko ozbiljno shvaća istinu smeta svijetu. Tko bi on mogao biti? Kopile žene s mješanicom. Ali ako i izgleda tako kao da me je Bog napustio,

kažem i toga se i držim, činio on bilo što, iako uglavnom ne čini, neću ga napustiti. Bojim se, jer sam nezamislivo nemoćan, on nije sa mnom i pušta me samog. Ali ja ga ne napuštam. Čuj, Gospodine Bože, ja sam ti vjeran – *šemaj Jahve Elohim, emunatha!*

71.

Isus na mjesto svijeta stavlja Božje carstvo. Božje carstvo je prema predaji (u Indiji *Brahmapura*, u Iranu *kšatra vahista*) ozbiljenje početnog položaja za cijelo čovječanstvo. Hebreji ga zovu *malkuth* ili *malkuth ha-šamajim*. Kabala uči da je to krajnja kristalizacija početno emaniranih božanskih osobina (*sephiroth*) i ozbiljenje vječnog carstva. Ime Božjeg carstva u Evanđeljima je *basileia tou theou*. Prvotno značenje *basileije* je svećeničko kraljevstvo. U osobi vladara sjedinjuju se duhovna nadmoć kaste brahmana i svjetovna vlast viteške kaste (Guénonovim riječima *autorité spirituelle* i *pouvoir temporel*). U *basileiji* su narodi živjeli u zlatno doba. U mračno su se doba svjetovno kraljevstvo (strast prve prirode) i duhovna nadmoć (jasnost uma) međusobno izgubili i ne nalaze se više.

Dalekoistočna predaja kaže: mora biti, a i jest, bar jedan čovjek, živjelo čovječanstvo u kakvom god mraku i u kojem god razdoblju i u kojem god pokoljenju, koji održava vezu s višim svjetovima. Taj čovjek je kralj svijeta. U duhovnoj i političkoj vlasti on je najviši gospodar. Najčešće nepoznat, skriven, živi u samostanu ili u samoći, za njega znaju samo malobrojni, ali on čini prisutnima snage uzvišene zbilje tu na zemlji.

72.

Čovjeku je nepodnošljiva svijest da Bog u povijesti ne sudjeluje kao najviša instanca i da ne udara po onima koji povrijede istinu.

Čovjek se buni. Posljedica pobune je plač nad istinom. Čovjek osjeti da su napušteni i istina i on. To Nietzsche zove: Bog je mrtav.

Sve je to religija. Držati stranu dobru i uništiti zlo. Bilo bi to lako. Pusto čudoređe. Najčešće demonsko zastranjenje.

Evandjelja se ne bune. Pobuna je uvijek negativna, konfuzija proboja elementarnih strasti i duha ranjene istine, osebuja pomutnja uma i razjarenosti, ali u pobuni su sve oslobođene snage mračne i iz pobune nikada ne može niknuti svjetlost.

73.

Božje carstvo nema nikakve veze s religijom. Ne smije se porbrkati s rajem. U Božje carstvo ne dopijevaju blaženi, a naročito ne nagrađeni za bezgrešni život.

74.

Raj je mjesto nesuspregnutog uživanja života. Blaženstvo, kada su skinuti svi tereti. Žudna žeđ može piti koliko hoće. Čovjek je siguran u sreći, zaštićen i konačno dobro skriven.

Želi li ponovno zadobiti sebe, čovjek izbjegava raj. Čovjekovo ozbiljenje nije neovisno o ozbiljenju svijeta. Svijet je stran pod nezakonitim vlastima, sa zgaženom istinom i ostat će takav, i dokle god je koruptan ne može se prihvatiti. Čovjek mora vratiti svijet u početni položaj. Spasenje je veće djelo od stvaranja. Bog mora sebe u spasenju dublje zahvatiti, kaže Baader. Božje carstvo je mjesto gdje borave oni koji realiziraju svijet.

75.

Mahayana govori o *sravakama* koji se konačno žele negdje smjestiti i zato rade na svom blaženstvu, ne brinu se ni za što drugo, drže se zakona, čisti su i jednostavni, plemeniti i umni. Traže zaštitu i hoće smirenje. Sravaka boravi u *lokadhatu*, na mjestu blaženstva. Ali govori i o *bodhisattvama*, koji su "ugasili

vatru svake loše strasti i srušili svaku iluziju i želju i umišljanje, oslobodili se težnje za blaženstvom, prakse magijskih moći i svih nauka." *Bodhisattva* s buddhama boravi u *dharmadhatu*. To je Božje carstvo. Za njih ne postoji sreća, zaštićenost, smirenje. Ne treba im. Jedno im treba. Ozbiljenje Božjeg carstva u svijetu.

76.

Svaki čovjek nosi u sebi prasluku Božjeg carstva. Zato Isus o Božjem carstvu ne kaže ništa osim da je "u vama". Svi znaju što je to. Nema izdvojene istine, ljepote, svetosti, radosti, mjere, svjetlosti, mira. U čovjekovoj duši sve je to jedan te isti splet i svaka duša nosi na sebi otisak toga spleta. Svijet početaka koji je čovjek pokvario, ali koji treba ponovno uspostaviti i koji će se ponovno i uspostaviti.

77.

Božje carstvo je "mjesto boravka svih koji se, iako su postigli potpuno oslobođenje, vraćaju u svijet da bi radili na sazrijevanju svakog živog bića... u kojima se unatoč tome što slijede buddhe... ipak ne budi slavohlepnost da bi postali buddhe, koji su, iako žive među iskvarjenima, ipak slobodni od želja i od gladi za užicima... kojima, iako su u se primili sve misli, nijedna od njih ne vlada... koji, iako žive tjelesno, nemaju sebičnih misli... koji su, iako hoće živjeti u svim zamislivim vremenima, ipak lišeni želje za dugim životom... koji žive u dobroj namjeri i ljubavi kojom grle sve ljude... koji se vesele što su netaknuta srca iznad iskvarjenosti... koji prakticiraju samoprijegor, ali ne žele steći blaženstvo... koji su iznad svih putova postojanja, da bi podučavali bića i pokazivali im različite putove ozbiljenja... koji vježbaju ravnodušnost, ali ne odustaju od suosjećanja sa svima... koji su u srcu veseli, ali su uvijek tužni kada vide patnje bića... koji prakticiraju osobno uzdizanje, ali nikada ne prestaju poma-

gati drugima... koji su se posvetili spasu svijeta... koji su obavili svoj posao u jednoj zemlji i idu dalje i njihov napor traje do kraja svih vremena, jer hoće spasiti sva bića..." (*Gandavyuha*).

78.

To o čemu piše mahayana Evandjelja izražavaju ovako: Kad se dignem u nebo, cijeli ću svijet dići sa sobom.

79.

Isus nije obećao ni sreću ni smirenje, ni bezbrižnost, ni zadovoljstvo i nije obećao nesuspregnuto uživanje života, niti tu, niti na drugom svijetu. Upravo suprotno. Možda je na to ciljao kada je rekao: Ne donosim mir. Što se pak tiče zemaljskog postojanja samo toliko, da bi se mogao održati, a ni o tome se ne treba brinuti. Jedno je potrebno. Radite na Božjem carstvu i ostalo će vam se dobaciti.

80.

"Kraljevstvo koje vam je pripravljeno od postanka svijeta." (Matej 25,34)

"Otkrit ću sakriveno od postanka svijeta." (Matej 13, 35)

81.

Tko radi na Božjem carstvu, ne stoji u znaku dijeljenja pravde nego milosrđa (*hesed*). Ne sudi nego voli. Nema govora o grijehu, nego samo o zastranjenju. Tko prepoznaje jedinu istovjetnost taj prepoznaje istinu, a "istina oslobađa". Nema težeg nego u čovjeku probuditi svijest o bezgrešnosti. Korupcija je čovjeka

demoralizirala i ne samo da se lako onečistio, nego se u nečistoći počeo osjećati dobro, čak se počeo opirati onom koji ga budi i osjećati nesklonost prema njemu i naučio je da se opravdava i da se brani u ovom smeću. Zbog lijenosti i kukavičluka postala je osobita slast sve se više uprljati, nečistoća je postala užitak i slatkoća, i već se sklepavaju teorije o tome da je uvijek tako bilo i da će uvijek biti, dapače treba biti tako i fantazma je govoriti o neoštećenom umu, o moralu i o zdravlju.

Svijet je sazdan na korupciji. Proroci su pokušali bičem istjerati čovjeka iz zagušenog skrovišta. Narod se bojao bijesa proroka pa ih je, samo da se ne bi trebao pomaknuti iz svoga legla, čak i poštivao. "Isus nije postavljao zahtjeve i nije ništa potraživao, nije čovjeka poticao i nije ga bodrio... jer Isus nije oslovio volju, nego je narodu otvorio oči prema nečemu što se do tada nije vidjelo." (Brunner)

82.

U alkemiji je Božje carstvo *Magnum Opus* (Veliko Djelo). Alkemija ne pravi razliku između tvari, duše i duha. Prvotni je pad pokvario cjelinu kreacije do u njen najmanji djelić. Ako početnu kreaciju hoću ponovno uspostaviti, moram istodobno raditi na raspršivanju umnog mraka, grijeha i bolesti tamo gdje su oni jedno. Alkemija traga za tim centralnim postupkom kojim se proces korupcije može obrnuti. *Magnum Opus* nije djelo jednog čovjeka, nego svih, koji su – kao u mahayani – u sebi pobijedili moć kvarenja, ali se ne žele smiriti u blaženstvu, nego se posvećuju spašavanju svijeta.

83.

Apokalipsa u procesu korupcije (svjetska povijest) znači ispuniti se umnim mrakom, grijehom i bolešću i konačno stići do katastrofe u kojoj će se svijet rastvoriti. U apokaliptici zemlja

ostaje zemlja, svijet svijet i čovjek čovjek. Apokalipsa stoji u vremenu. *Eshaton* znači krajnje stanje. Prvo i posljednje. Alfa i Omega. Stoji izvan vremena. Početni položaj je *eshaton*. Božje carstvo je krajnje stanje izvan vremena i iznad vremena. U eshatologiji su zemlja, svijet i čovjek, priroda, bitak i Bog jedno. Kršćanstvo je u cijelosti eshatologija.

84.

Shvatiti početni položaj i Božje carstvo kao egzistencijalno pitanje "fatalna je i profano filozofska zbrka. Tu čovjeka ne vode egzistencijalni interesi (vječna sreća, blaženstvo) nego žed za ozbiljenjem božanskog bića, bez čega se bijedno usahne."

85.

Böhme o Svetom Duhu kaže da je *heilige Begierde*, sveta žed – prosvijetljena žudnja – produhovljena priroda – ublažena mahnistost.

86.

Sveti Duh Evandjelja zovu *pneuma hagion* i taj izraz je doslovni prijevod hebrejskog *ruah ha-kodeš*. *Ruah* ne znači samo duh, nego i dah i vjetar, demon, sablast i moć (*dynamis*). Znači još i općenito moć, svijetlu i mračnu, blagu i divlju, razumnu i nerazumnu, prirodnu i natprirodnu. *Ruah* se javlja tamo gdje život nadjača sebe i zapali sebe. Svijet je ispunjen *ruahom*. *Ruah* je intenzivno prisustvo zbilje. Ima ljudi koji ga mogu dozvati, jer *ruah* posluša riječ. Samo *logos* ima vlast nad njim. *Ruah* dozovu i slika i glazba i pjesma i molitva i ukrašena haljina i ples i obred, ali nigdje se ne očituje tako neposredno kao u vizijama proroka i u njihovim zanosima. Veza *ruaha* i Boga nije isključiva i bezuvjetna. Bog ima

ruah (*ruah elohim*), ali ima ga i mudrost (*ruah hohma*), ima ga i mislilac (*iš ha-ruah*), i ako se prijeđu granice života i ako se negdje očituje nešto što je više od života (*ruah ha-hajjah*), to je onda *ruah*. "Kao da je izvor života i početak svih sila svijeta."

87.

Na nekoliko mjesta u Ivanovom Evandelju ime svetoga Duha je *pneuma tes aletheias*, što znači duh istine. Kod Ivana je to "ono što čovjeka oslobađa". Tako je Duh Sveti osloboditelj. On uvodi u istinu. Uvođenje je uvijek kao ulazak u dan. Tko je uveden taj se ponovno rodio, kao što predaja kaže, ne od oca i majke, nego od Boga. Inicirani je dvostruko rođen (*dvija*). U Hebreja je uvijek riječ o novom rođenju. Krštenje je inicijacija (*baptizein*). Vidi Ivana Krstitelja. Isus je dahnuo na svoje učenike i rekao: uzmite Duha Svetoga. U stvaranju je čovjek oživljen dahom Božjim. To ovdje, sada, nije stvaranje nego duh spasenja, drugo oživljavanje. Isus se svojim dahom predao i učinio sebe prisutnim u vječnom čovjeku. "S vama sam do kraja svijeta."

88.

Duh Sveti je snaga kojom čovjek ozbiljuje Božje carstvo. Ni milijardama svjetlosnih godina ne može se izraziti jedan jedini korak ozbiljenja.

89.

Pneuma tes aletheias je jedinstvo univerzalne orijentacije i transparentne egzistencije. Prvi je stupanj prepoznati istinu, drugi biti u istini, treći biti za istinu. Živjeti u atmosferi istine u kojoj čovjeku nisu potrebni nikakvi dokazi. Cjelina je tu i to je beskrajno više od onoga što moja osjetila dohvaćaju. Tko se otvori cjelini,

on postaje proziran. Izlazi iz skloništa i odustaje od osiguranja. Ne čeka blaženstvo, nego na sebe preuzima beskrajno djelo spasenja. Ne potrebuje ni zaštite, ni religije, ni teorije, jer ne želi olakšanja i ne želi se isključiti, nego se upravo uključiti, i hoće ponovno uspostaviti zbiljnost sebe i svijeta. Raščistio je svaki mrak. Stoji nepokriven i u sebi i od sebe ne skriva ništa. Stalno je spreman i otvoren za svakoga. *Aletheia*, to je nezastrtost. Imati udjela u istini, koja je u cijelosti i uvijek tu. Samo se onaj tko se otvorio može očitovati.

90.

Duh istine je sposobnost vezana uz Isusovo osobno biće. Ali Isus je tu sposobnost učinio prenosivom i praktičnom za svakoga. Duh Sveti se otvorio čovjeku. Kršćanstvo je inicijacija u povezanost viših i nižih silâ. Razumjeti da nema mračne žudnje ni svijetlog uma izdvojeno, nego samo svjetlosti koja se neprestano pali iz noći prve prirode. Prijelaz iz prve prirode u duh. Jednostavnije rečeno – realizacija. Jer jedino što ostaje jest zbilja. Ono što ostaje, to je duh. Učiniti prisutnim ono gore u onom dolje i ono dolje u onom gore. Unijeti Boga u čovjeka i čovjeka unijeti u Boga.

91.

Kažu da su tijekom prvih dvaju stoljeća kršćanski inicirani (kasnije se ta sposobnost izgubila) raspolagali "razlikovanjem duhova". Ovaj *diakrisis pneumatōn* je hebrejski: *livhon et ha-ruhoth*. Pod *diakrisis* treba razumjeti to da su od čovjeka umjeli odvojiti sve što je pridano (u Indiji: *upadhi*), odnosno ono što je samo osobina, što je u tom u svijetu usebičenom biću biološki, psihološki ili astralni veo, što je priroda i boja i ime i oblik (u Indiji: *nāma-rūpa*), što isto tako malo pripada čovjeku kao njegov društveni položaj, njegov imetak, njegova uloga ili adresa. Ono

što se poslije prva dva stoljeća dogodilo i što se otada stalno događa jest da čovjeka brkaju s njegovim osobinama, odnosno dodacima koji ne pripadaju njegovu biću. Kao da je čovjek fizička snaga ili nadarenost. To su njegove izuzetnosti. To su njegovi grijesi, njegova osobnost. *Diakrisis* umije odvojiti to što nije on. U stanju je razlikovati konkretnu živu osobu od biološkog i psihološkog i astralnog organizma, osobu koja je odista tu i prisutna, koju mogu osloviti i dotaknuti, koja odgovara i, kao što Evandjelja kažu, "govori s tobom". U kome se *diakrisis* osvjestio, taj vidi kroz gusto tkanje posljedica otjelovljenja i zna da su organi elementi koji pripadaju različitim slojevima bitka, da biće svoj organizam gradi od elemenata, a ono samo ostaje nepromijenjeno. Kabala kaže da je to što se zove osobinom u astralnom svijetu teturajući duhovni kržljavac, koji se od životne žudnje prilijepi za čovjeka i opsjeda ga i biva njegov parazit. Meštari hebrejske tradicije poznavali su imena ovih kržljavaca i bili su ih u stanju otjerati. Tragovi toga znanja prisutni su i u Evandeljima. Ne treba se boriti protiv individualnosti, nego protiv sila koje ju opsjedaju. U svakom slučaju, tko živi u svojim nadarenostima ne čini drugo nego vježba svoje osobine, ne uzimajući u obzir svoje pravo biće. Ne vidi drugo no površinu, oblik i ime, boju i veo, živi u zbrci i teškoći tereta, pomutnje i opsjene.

92.

Nijedna inicijacija se ne može odrediti. Ako se makar ovlaš poznaju sufiji, tao, yoga, kineski čan, japanski zen ili hasidizam, zna se da je očitovana svjetlost svugdje ista. U vremenu se pojavljuje bezvremeno jedinstvo početka i kraja. I samo je jedno važno, to što čovjek ozbiljuje. Inicijacija nema ekstenzivno očitovanje. Kršćanstvo nema ni kozmologiju, ni društvenu teoriju, ni zakonik ni filozofiju prirode. Kršćanstvo je inicijacija. Jedan jedini korak. Ulazak u dan.

93.

Buddha je živio više od pola tisućljeća prije Isusa, i sve što je sačuvano o njegovom životu i učenju je autentično. Nije da mu se može provjeriti svaki korak i da su sve riječi koje su zabilježene odista i bile izgovorene. Ali to nije ni potrebno. Važno je da se nije ništa oduzelo, a što se dodalo proizašlo je iz samog učenja. Ništa od onog što znamo o počecima kršćanstva nije pouzdano, i potresno je da ga ne prožima ni legenda, ni mit, ni religiozna revnost, ni pretjerivanje, nego nešto drugo, teško i sramotno.

Nepodozrivi ni ne slute kakve se zamke skrivaju u današnjem obliku Evandjelja i kakva su znanja i kakav osjećaj potrebni da bi se sumnjiva mjesta mogla ispravno protumačiti. Postoji jedan pokušaj: tekstu ne prići s kraja, ne iz našega vremena, nego uvijek od početka, od predaje.

94.

Učenje Evandjelja nije religija, a kršćanstvo je ipak postalo religija vrlo rano. Ali ako već religija, ipak nije bilo imperijalno načelo, a ipak je i to postalo. Jesu li iskrivljenja i prokrijumčareni dijelovi bili potrebni religiji kao opravdanje za vlastiti bitak? Da. Imperijalnom načelu je pak trebalo još i to da se opravda religijom. U dvije tisuće godina jedva da je bilo pokoljenja koje se nije pobunilo, bilo kao sekta, bilo kao filozofija ili crkveni red. Ali u kojem god se obliku pojavilo, odmah se smjestilo u svijet i zaboravilo svoje podrijetlo. U prvo je vrijeme kršćanstva počinjena gomila krivotvorina, posve sigurno u interesu zadobivanja i zadržavanja vlasti, svjesno i zlonamjerno. Tekstovi Evandjelja na mnogo su mjesta izmijenjeni, mnogo toga je izbačeno a još više toga dodano. Moderne kritike tekstova, koje već dvjesto godina grubo haraju po Evandeljima, mnogo manje griješe. Više su učinili oni koji su u prvim stoljećima u korist stanovitih vladajućih skupina izostavili opasne dijelove i umjesto njih stavljali

ugodne rečenice na koje se dalo pozivati. Neobično je da se tada nitko nije pobunio protiv toga. Od moći koja se očitovala u Evanđeljima veća je bila samo nemoć koja je nastupila poslije Isusa.

95.

U XX. stoljeću borba protiv kršćanstva dostigla je točku kada je i Isusovo povijesno postojanje dovedeno u pitanje. Nakon što su tu pretpostavku neki već ranije izrazili, Arthur Drews ju je izložio do u tančine i u više knjiga (*Kristov mit*, *Markovo evanđelje*, *Podrijetlo kršćanstva iz gnosticizma* itd.). Prema Drewsu Isus uopće nije živio, a Evanđelja su sastavljena u Aleksandriji iz egipatskih, iranskih, grčkih i hebrejskih elemenata. Drewsove knjige su prije karakteristične za naše vrijeme nego što dotiču pravu situaciju. Radi se o scijentifističkoj sofistici, kojom se sve može dokazati. Prakticiranje te metode je političko sredstvo vlasti i tom se znanstvenom sofistikom službeno krivotvori povijest.

96.

Prema takozvanoj pozitivnoj teoriji kršćanstva, Evanđelja su religija objave i monoteizma. Jasno je da kršćanstvo nije religija. Objava i monoteizam pak zvuče kao da je kršćanstvo u opreci sa svim duhovnim očitovanjima. Izvor svih predaja je objava, pojavljivanje nadljudske zbilje. I nema predaje čija baza ne bi bila Jedno. Što se dublje ide u pretpovijesno doba, ta činjenica postaje izvjesnija.

97.

Sve što se u kršćanstvu zaniijekalo mora se pojaviti i sve što se u kršćanstvo umetnulo mora nestati.

98.

Prva je kršćanska zajednica bila mala sekta, koja nije znala što bi sa svojom baštinom. Tu su zajednicu često opisivali, ali izuzev pijetista nitko o njima nije bio u stanju stvoriti neko izuzetno visoko mišljenje. Još je najvjerojatniji, premda istodobno i najporazniji, Nietzscheov sud. Zagušljiva i ograničena pristrasnost male hebrejske obitelji, teška i bezračna atmosfera geta, sa zatrašujuće sitničavim i beznačajnim konfliktima. Što je u cijeloj stvari potresno: kako bi se odista nesigurna, uplašena i prestrašena grupa u duhu siromašnih – *anije ha ruah*, kao što je rekao Isus – odnosno onih gladnih duha, mogla nositi s težinom pod kojom se obrazovani, bogati i moćni svijet kasnije urušio.

99.

Apostol Pavao bio je farizej, što je značilo da se u tom prividu u kojem je živio sve sjajno slagalo. Svećenstvo je održavalo privid zakona s neslomljivom strogošću, i privid zakona se izvrsno slagao s prividom opravdanosti svjetske vlasti i prividom čudoreda. Kada je išao u Damask da bi progonio kršćane, kao da ga je udarila munja, pao je s konja, čuo je Isusov glas i raspršili su se svi prividi. Nastavio je svoj put, ali sada ne više protiv kršćana nego s njima. Proputovao je cijeli istočni bazen Sredozemnog mora, utemeljio je zajednice, silno je mnogo govorio i silno mnogo pisama pisao.

100.

S Isusova lica zrači *plerophoria*, mir neposredne izvjesnosti srca. Nema ničega za vidjeti čega nema na tom licu, ali nema ni ničega što bi moglo poremetiti svjetlost u vječnoj pročišćenosti značaja. Isus je u sebi bez ostatka ozbiljio božanski *hesed*. Nježnost koja izvire iz nadljudskog znanja i blagost koja izvire

iz moći neizmjerne snage. Isusov glas se ne koleba, ravan je i kratak, sve kaže odjednom i to je dovoljno.

101.

Od svega toga u Pavlu nema ničega. Njegov je glas ekstatičan i takvim glasom govori nečuvane riječi mučnom užurbanošću, gonjen uzbuđenjem. Stalno se ponavlja, kao da razumije, ali ne umije postupati, pa sebe goni. Uvijek mu nešto manjka, nema veze s praksom vlastitoga života, dakle ne umije realizirati, i ono što misli ne umije prenijeti u divlju svakodnevicu. Na licu mu je izmučenost, kao na licima Augustina, Tereze, Ivana od Križa, kao na Pascalovom, na Kierkegaardovom – zanos koji izobličuje i kojega se Nietzsche tako bojao. Pavao ne razumije bogoistovjetnost. Ono u čemu on živi nije istovjetnost, nego entuzijizam, ali ni to ne zna za što. Pavao je sklon sebi slične smatrati ludima (*moroi dia Khriston*). Razumijem, ali ne znam. Čista ludost. Istina je da je to ludost zbog koje on dahće, juri naokolo, trpi brodolome, pati, zbog koje se da uhititi, zbog koje ga tuku i proganjaju te konačno i ubiju...

102.

Apostol Pavao je, kaže Harnach, uvijek stajao u nemilosrdnoj opreci s takozvanim prirodnim moralom, s cjelokupnim sustavom dobročinstvo-čudoređe, s religioznim ceremonijalom, s čitavim kršćanstvom bez Krista, i tko bi se tokom dvije tisuća godina borio na toj liniji uvijek se pozivao na Pavla. Pavao ni na trenutak nije zaboravio ekstatično uzbuđenje obraćenja, i tko posegne za njegovim pismima, dotakne ga taj zanos. U njemu je to sigurnost i obrana. Biti bačen iz sedla. Terete života ne olakšava Bog nego đavao. Prava opasnost udobnog života nije u đavlu, nego u Bogu. Otada je sve izvan kršćanstva nezanimljivo. Mir? Mesija je odbacio mir i počinak i sigurnost. Treba se smiriti u vječnom ratu. Treba prihvatiti patnju sto tisuća novih rođenja.

103.

Pavao nije imao pojma o početnom položaju. U opreci s prvotnim stvaranjem i s prvotnim čovjekom neprestano bi govorio o novom stvaranju (*kaine ktisis*) i o novom čovjeku (*kainos anthropos*). Ne zna da je ono što zove novim staro. Svijet spasenja je dublji od stvaranja. Eckhart: to je proboj od prvog očitovanja višeg svijeta. Obraćanje, odnosno drugo, istinsko rođenje od duha (*metanoia, tešuvah*) doživio je kod Damaska, Isus sam mu je otvorio beskraj i on sam ga je uveo u nadljudsko postojanje. Zato u jednom ne griješi, u tome da nije riječ ni o pojedinačnom ni o društvenom blaženstvu i da nije riječ o životnom programu. Ljudski je život na zemlji pod optužbom duhova negdje duboko dolje, ispod sve svjetlijih stupnjeva, i njih duša dosegne samo ako se pročisti u inicijaciji (*metanoia, tešuvah*). Evandjelja nisu egzoteričko učenje, nego uzdizanje u više stupnjeve bitka.

104.

Početni položaj je čovjekov *status absolutus*. Kao sadržaj: otvorenost prema univerzalnom znanju, kao život: prozirna čistoća. Pavao ga ni ne pokušava dosegnuti ili razumjeti. Što pak nije *status absolutus* nužno je relativno, ne predaja, koja je jedna, nego religija, kojih ima mnogo. Tko živi bez početnog položaja, trebao bi živjeti u religiji. Ali život mu već rastvaraju povijesne sile. Utkan u povijest i u suprotnosti, mora postati dijalektičan, poput velikih religioznih bića Europe, poput Augustina, Tereze, Ivana od Križa, Pascala, Kierkegarda, Nietzschea.

105.

Pavao ne razumije Duha Svetoga koji živi i djeluje u njemu. Uglavnom govori i piše, planira, podučava i odgaja, kori i hvali i žrtvuje se, poput pomahnitalog anđela.

106.

Dikaïos je temeljna riječ Pavlovih pisama. Značenje je istinski čovjek. *Dikaïosa* treba razlikovati od *alethesa*. *Dikaïos* je pravedan, pravi je i ima pravo, u posjedu je istine. Tu riječ Platon koristi u *Politeiji*, u njenom visokom značenju, kada kaže da je temelj zajednice *dikaïosyne*, dakle pravednost. *Dikaïos* je ono što je zakonito i pravno utemeljeno. U skladu je s poretком svijeta. *Dike* je božica istine (pravde) i jednako tako nadzire ljudska djela kao i zvijezde koje se kreću po svojim putanjama (Heraklit). U *alethesu* se misao i riječ i čin poklapaju, zato je takav čovjek proziran i čist. U *dikaïosu* ima nekog moralnog naglaska, dok je *alethes* gotovo u cijelosti egzistencijalan.

Pavao je, međutim, mislio na hebrejskom, i pravo značenje riječi *dikaïos* za njega je *caddik*. U *caddiku* dvije se grčke riječi nekako stapaju, to je pravedan čovjek ali i pravi čovjek, zbiljski čovjek, u kome nema nikakvog mraka. *Caddik* je, kažu hasidi, kamen temeljac na kojem počiva svijet. U Iranu pravi čovjek je i sakralni subjekt i često otac.

Za Pavla prirodan čovjek ne može biti pravi, jer je Adamov nasljednik. Grijeh je primordijalna korupcija, iskvarenost postojanja. Biti grešan znači živjeti u razdvojenosti misao-riječ-čin. Misлити drugo od onoga što se kaže i govoriti drugo od onoga što se čini. "Postanite pravi ljudi" (*dikaïothesetai*). Biti pravi do sada nije bilo moguće. Evanđelja su donijela oslobođenje od korupcije,

107.

i čovjek u vjernosti Isusu može postati pravi. Pravi čovjek živi od vjernosti (*he dikaïos ek pisteos zesetai* – *caddik beemunatho jih-jeh*). *Pistis* nije vjera, nego vjernost. Vjernost je kod Pavla viši stupanj od istine. Pravi čovjek živi u sjaju stotina kristala, u nepromjenjivom redu i među vječnim pravilima. Za Pavla je ocean vjernosti više od slobodne rastopljenosti i od beskrajnog

otvaranja. Pavao hoće progutati svijet u oceanu vjernosti. Istina je disciplina. Vjernost je zanos.

108.

Pavao nije običan kršćanin, sam Krist ga je uveo u Kristovo ime. Biti uveden u nečije ime znači preuzeti njegovo ime, poistovjetiti se s njegovim bićem i u sebi ga realizirati. To je kada kaže da je odjenuo na se Krista, i kada kaže da ga je u sebi učinio prisutnim. U hebrejskoj predaji istovjetnost bića i imena (*šem*) ima osobit značaj.

Tko se poistovjetio sa Spasiteljem, u njemu više nema poganina i Židova i Grka, "...ni sluge, ni slobodnog, ni muškarca, ni žene, svi smo jedno" – "...jedno tijelo, jedan duh, jedan je Gospodin, jedna je vjernost, jedno je uvođenje... jedan je Bog." To je novo stvaranje (*berijah khadašah*). U ime križa sve su se razlike srušile (Efez. 2, 14). Pavao, kao svi inicirani, živi od ekstaze svoje inicijacije i što razumije, to razumije iz ekstaze. U zanosu nema sumnji. Najveća je slast plivati u oceanu vjernosti. "Vjerman je tko me pozvao" (1. Sol. 5,24). "Vjerman je Gospodin" (2. Sol. 3,3).

109.

Pavao odbija misao da je oslobođenje posljedica dobrih djela ("Nitko neka se ne razmeće"). Oslobođenje čovjek dobiva od božanskog *heseda* (ljubav, nježnost, obazrivost, suosjećanje, ljubaznost) (Efez. 2, 8). Pavao inače ne cijeni ono što nazivamo aktivnošću. Djelo samo po sebi ne znači ništa. Jedino je važna cjelina, potpuno životno djelo. Njega, međutim, čovjek ne gradi svojim djelima nego vjernošću.

110.

Isus stoji iznad povijesti. Nije se dao povesti od trenutka, uvijek je svjesno ulazio u vrijeme i to što je vrijeme nudilo zasigurno je vidio mnogo koraka unazad i unaprijed. Od svog znanja nije odustao, umio je čak njegov žar unijeti u trenutak. Isus je u napetosti povijesne egzistencije i mudrosti imao apsolutnu mjeru. To je eshatološka pozicija kršćanstva.

111.

Apostol Pavao je kršćanstvo učinio povijesnim. Polazi od takvih mjesta Evandjelja kao što je ovo: "...sakrio si stvari od mudraca i umnih" (i objavio djeci). To je jedno od gesla hebrejske proročke tradicije. Izaija: "Zbrisaću mudrost mudraca, odbacit ću pamet pametnih" (29,14). Hebrejska predaja i inače prema mudrosti iskazuje nepovjerenje. Ali Pavao je lišava njene vanvremenske baze i baca je u središte povijesti.

112.

Iz *turbe* se ne smije izaći samo zbog toga da bi se spasila vlastita koža, ali se ne smije ni ostati u *turbi* iz lažne vjernosti, samo da bi se bilo junakom bezumnog raspadanja. Ne smije se tražiti utočište, graditi zaštita od opasnosti vremena, povući se izvan povijesti, smatrati to rješenjem i podučavati ga kao spas. Ali se povijest ne smije smatrati razumnim procesom i uz nju stajati, jer povijesno vrijeme je bezumno i grešno i glupo i mračno i neusmjereni je kaos (*samsāra*). Čovjek koji bi mogao iz njega izaći a ipak ostaje, slabouman je. Ova dvojnost je jedno od najtežih pitanja Europe, smije li se izdati visoki rang čovječanstva – mudrost pod izlikom vjernosti povijesti, ili je dopušteno ostaviti tonuti svijet, a sam se povući u visine. Tko nije okusio

turbu, ne može ni doći u obzir, ali tko ostaje u *turbi* može dati samo subjektivan iskaz i ništa drugo.

113.

Mudrost počinje kao obračun s *turbom*. Nema u tome ničega junačkoga. Mudrost nije spektakularna jer nije strastvena, nije uloga i ne nastaje radi drugih. Ako i nije za nedjelovanje, ali djelovanje smanjuje na najnužnije, a i to sporo, vrlo sporo. Nije prorok i nije apostol, nije pjesnik i nije filozof, nije umjetnik i nije političar. Mudrost je prisustvo bitka. Zato nema povijesti. Mudrost nema povijest, nego bitak.

114.

Ako je mudrost puko osiguranje i odjeljivanje od povijesnih sila, onda je lažna. U tom slučaju je izdaja života, nije mudrost nego pametno stilizirani oportunizam. Za to je građansko razdoblje pružilo nekoliko primjera (Goethe). Mudrost je samo onda prava ako se sretnu život i bitak. Samo inicijacija može povezati život i bitak. Bez inicijacije mudrost je uzvišena ali izolirana pasivnost, povijesna je egzistencija odvažna i iskrena, ali može biti i neusmjereno koprcanje.

115.

Povijesna egzistencija bez mudrosti nema stabilnosti. Rasprši se u neutemeljenom. Mudrost bez povijesne egzistencije nema aktualnosti. Zatvori se u zrakoprazni prostor. Mudrost u sebi samoj je beznačajna. Povijesna egzistencija u sebi samoj je apsurd.

116.

Kobna zabluda europskog novog vijeka je u tome da brka život i bitak. Zatvorenost u život je jedina zbilja. Zbog toga se život u Europi ne može intenzivirati do bitka.

Nemogućnost inicijacije.

117.

Za povijesnu se egzistenciju – dosta rano – zauzeo Augustin, kršćanstvo je tumačio kao prihvaćanje sudbine (nošenje križa). To je *amor fati*. Sudbinu odista uzima na sebe, ali jer je ne prosvjetljuje svjetlošću jačom od života, ne zna što bi s njom započeo. Jaču svjetlost ne razumije, eventualno se opije njome. U nje ga je mudrost skrivanje od zbilje. Po tome, tko se usudi izaći iz povijesti da bi stekao bolju perspektivu i vidio dublje povezanosti, tko se obračunava s *turbom* ili bar obračunavanje shvaća ozbiljno, taj se odriče preuzimanja križa. Ovaj je stav u Europi postao isključiv. Protestirati protiv svega što nije život. U Nietzschea je to već opsjednutost. U XX. stoljeću sve što nije povijesna egzistencija je laž zbilje (*Verlogenheit*). Postoji samo jedan autentični poredak života, odbiti da "će biti kako bude" (*Geworfenheit*) i slučajnost (*Bataille: Vouloir de chance*). Bacati se od jednog do drugog trenutka. Kockanje kao životni program. Tko ne stoji u prostoru borbenih moći, gubi svoju egzistencijalnu zbilju (Jaspers).

118.

Amor fati je junačka veličina i moć duha. Ali tko se odluči da cijelu težinu trenutka uzme na se i prihvaća samo to, zatvara horizont. Ako ne odustaje od ničega što je žar povijesnog prisustva, prihvaća izgubljenost.

I ako je optužba istinita, kao što je odista istinita, da teza, dogma, načelo, uvjerenje mogu postati skrovišta i na štetu otvo-

renosti, onda je moguće zgotoviti sklonište iz povijesnog prisustva. Od zbilje se ne može nigdje bolje sakriti nego u otvorenost, i to tako da se čovjeka više nikada ne nalazi. Nema opasnijeg ropstva, nego biti zarobljen u slobodi. Čovjek postaje nepatvoren, ali gubi istinu svoga bića.

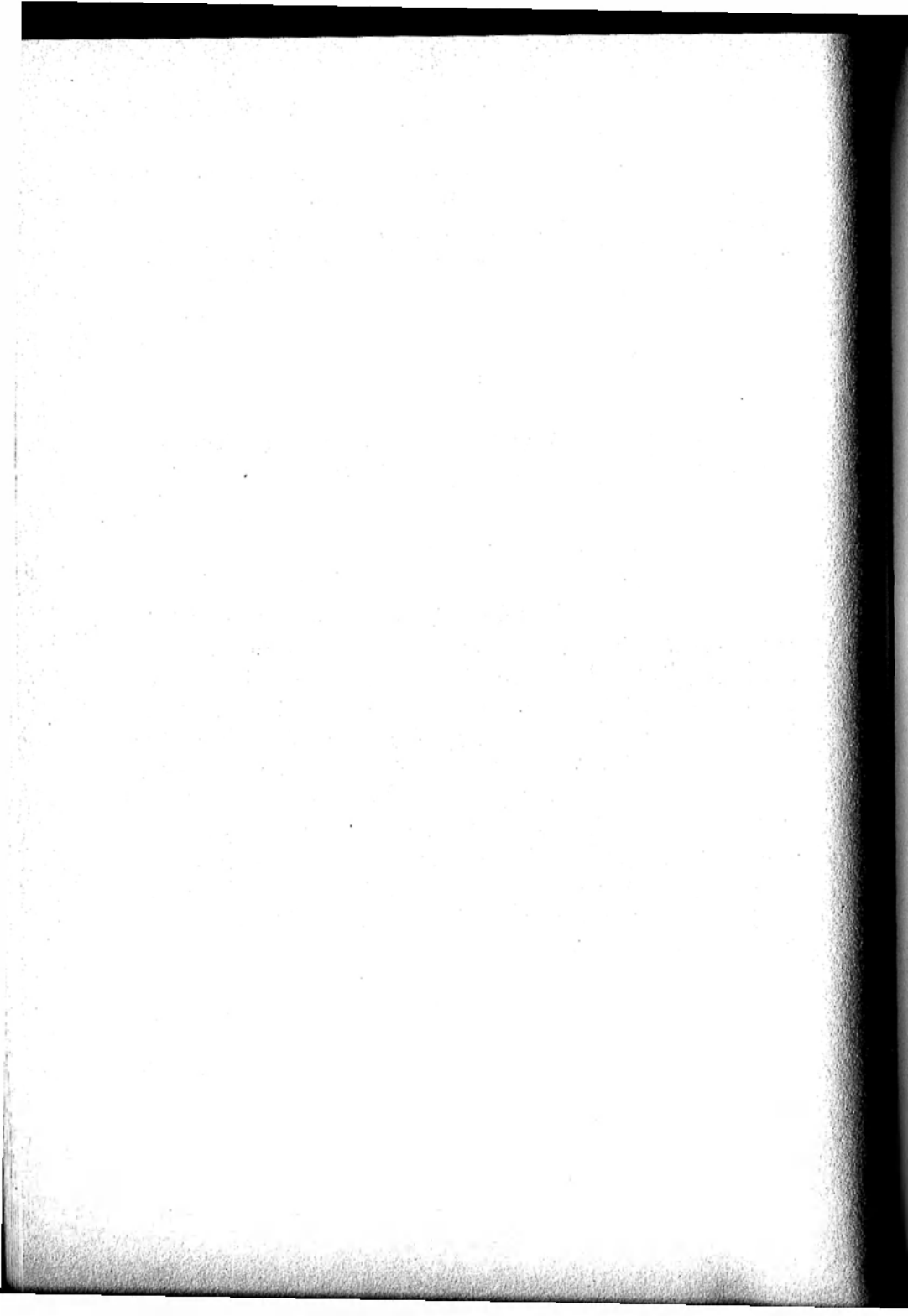
119.

Povijest je puki život. Napuštenost od istine (Boga). Tko svoj život utemeljuje u povijesti, bira napuštenost.

120.

Povijesna egzistencija se baca u krizu i sklapa oči pred bilo kakvom sigurnošću. Razvoj – sve teče – egzistencijalna borba – dijalektika. Jer se odustaje od apsolutnog, posljedica je loša savjest. Ali se baca i u lošu savjest i kinji se u mučeništvu (*amor fati*). Naš život se gotovo u cjelini odvija u noći – u bolesti, u grijehu, u mjesečarstvu – i skoro cijeli naš život je borba s noći. Ali znak je ludosti biti privržen noći vjernošću do neba i slaviti mrak životom, da se osim svijesti o odbačenosti ne bi stekla ikakva sigurnost. Da se zbog straha od lažnog smirenja ne bi našla druga baza, a ne ona jedina s koje se može razoriti svaka konačnost. Povijesna egzistencija treba gledati raspadanje svojih životnih snaga onesviještena od zanosa vremena.

Tiszapalkonya, 16. prosinca 1960.

III. ANTIKRIST

1.

Antikrist je, kaže Ferdinand Ebner, najjače egzistencijalno očitovanje duhovnog nemira pobuđenog Evandeljima. Kada je Isus izgovorio svoju prvu riječ nemir je započeo:

– u židovskom narodu, koji se borio začaran u svome pozvanju, u dvostrukom ropstvu, pod rimskim i vlastitim moćnicima da bi održao svoj položaj i dočekao osloboditelja,

– ali i među učenicima, koji su ponaosob više spavali nego nisu.

To što u opreci spram Evandelja zovu povijesnim kršćanstvom nije ništa drugo nego rezultat nečuvene iritacije koju je izazvao Isus. Već dvije tisuće godina traje borba da se od Evandelja ne bi ništa ozbiljilo. Isus je postavio čovjeka u svijet koji se više ne može smatrati nepostojećim; pred božansko biće kojem se više ne može izmaknuti; na stupanj svoga postojanja koji je bio nezamisliv, ali koji se više ne može ne uzeti u obzir. Izgleda da je jedini način izmaknuti se, praviti se kao da se ništa nije dogodilo.

2.

Prvi je impuls da se čovjek otkine od njega, iako zna da je on jedina ozbiljnost njegova života, vječnoga života cijelog čovječanstva i konačni poredak. Čovjek je ometen u svojoj korupciji i zato je ometen i u svojoj zemaljskoj udobnosti. Trebao bi činiti što je najjednostavnije, ali ne čini. Ne uvida i ne prihvaća to što je jedino razumno, iako zna da je sve drugo nevaljano. To je taj nečuveni mrak o kojemu govori Ivan, i koji nije u stanju u se primiti svjetlost. Jer mrak, kaže Baader, nije nedostatak svjetlosti, nego *terror lucis*, strah od svjetlosti. Obluta granice uvida i odigra sve mogućnosti da ne bi učinio ono jedno što treba učiniti.

3.

Učenje je Evandjelja u posve kratkom vremenu utonulo u opiranje Evandeljima. Opiranje je, međutim, u potpunosti beznačajno i očajničko. Ali više se ne vidi kršćanstvo, vide se samo neke osamljene svijetle glave. Uskoro za kršćanstvo znamo samo putem iritacije. Znamo da postoji nešto što se konsenzusom prešućuje. Ništa na nj ne upućuje ni u religiji, ni u svećenstvu, ni u društvu. Prisutno je samo kao nešto zanijekano i izdano. Prisutno je kao Antikrist. On pravi povijest i potiče zbivanja. Ukoliko ga okružuje glasnija i slavodobitnija masa, utoliko mu se više zaboravlja podrijetlo, i kada Konstantin Veliki kršćanstvo, koje je postalo religija, diže na vlast, već jedva da ima ičega što bi se još moglo iskvariti.

4.

Predaja je velika forma ljudskog bitka. Velika forma ima dvije osobine, apsolutnu orijentaciju i transparentnu egzistenciju. Jedna ne postoji bez druge. Cijeli je horizont uma otvoren i osjetljiv. Ljudsko biće je posve prozirno. Jer se svijet u svojoj

cjelovitosti otvori samo onome i samo u toj mjeri u koga je i koliko čvrsto jedinstvo misao-riječ-djelo. Svaka je predaja otjelovljenje velike forme.

5.

Predaja se uvijek slomi na istom najosjetljivijem mjestu, gdje se susreću univerzalni razum i transparentna egzistencija. Dva dijela razbijenog jedinstva su religija i svijet. U društvenoj formulaciji, duhovna kasta (*brāhmaṇa*) i viteška kasta (*keṣatriya*). Riječ i djelo se ne poklapaju. Nijedno ne može bez drugoga. Religija i svijet čine srednju formu ljudskog bitka. U njoj se odvajaju pojedinac i zajednica. U društvu se raskidaju duhovna i upravljačka kasta. U ljudskom životu riječ i čin.

6.

Srednja se forma opet lomi na filozofiju i znanost. Baštinu duhovne kaste nasljeđuje filozofija, upravljačke znanost. Filozofija je uvijek teorija, znanost je uvijek praksa. Ideja i praksa. Filozofija ne opstoji sa znanošću ali ni bez nje, ni znanost ne može ni sa ni bez filozofije, jer forma postojanja se slomila tamo gdje je jedinstvo najosjetljivije. Filozofija hoće realizirati transparentnu egzistenciju bez univerzalne orijentacije a znanost univerzalnu orijentaciju bez prozirne egzistencije. Tako je filozofija postala svojevolutna, a znanost je potonula u demonizmu besmislenog razuma. Najkarakterističniji primjer toga je strategija istraživanja ljudskog bitka i podrijetla, koja se gradi na dvojnem temelju: na zoologiji i na mehanicizmu.

7.

Mjera autentičnosti predaje je objava. Ta je mjera apsolutna. Objava je neposredna. U objavi se očituje takav krug istine koji ne treba dokazivanja, jer je iznad dokazljivosti. Objava je razumijevanje života putem onoga što je više od života. Samo je znanost umjela stvoriti autentičnost izvan predaje. Mjera znanosti je egzaktnost. Egzaktnost se stvorila na tragu i prema uzoru objave, ali egzaktnost objave nikada nije predmetna, nego je patos izraza. Mjera autentičnosti objave i znanosti nije različita po različitom patosu. Znanost nema istine, samo stvarnosti (takozvane činjenice) i zato je egzaktna znanost stvarnost bez istine. To pak znači da iz toga što kaže znanost ne slijedi ništa, čak i ako odgovara stvarnosti. Nije razumijevanje, nego samo informacija, a ona nema egzistencijalno obveznu valjanost.

8.

Znanost se opet lomi na prirodnu i duhovnu. Prirodna znanost potječe od magije, specifična je informacija a ne znanje, zato se temelji na zoologiji i na mehanicizmu a ne na humanosti. Posljedica je da je bitak siromašniji za jednu kategoriju, jer posjeduje samo stvarnost a ne istinu, nije osjetljiv na vrijednosti, dakle ravnodušan je i neutralan. Jer je ravnodušan, ne traži stav, i to je još najbolje. Prirodne su znanosti zbog toga prinuđene služiti i služe u Europi nagonima moći, utemeljuju laži, nasilje i izrabljivanje.

Duhovne su znanosti zapravo bile inicijacija, ali su zaboravile svoje podrijetlo. Jednim dijelom nastojale su postati prirodnom znanošću, dakle stati u službu moći (pogled na svijet) i svoj ideal tražiti u patosu egzaktnosti. S druge su strane izgubile svoje mjere i postale pukom individualnom samovoljom.

9.

Ni religija, ni filozofija, ni znanost nisu podobne da bi čovjek postigao apsolutno znanje i utemeljio svoj život. Svo troje samo olakšavaju terete života, odnosno skrivaju od istine. Bitak sužen na život je zabluda da se život može shvatiti iz njega samog. Napuštenost od istine. U religiji i filozofiji još živi nostalgija, ali u znanosti ne. Što god znanost rekla, ni na što ne obvezuje. Živjeti bez istine (bez *aletheije*, gdje *aletheia* znači otvorenost prema bitku) je kao živjeti u *lethe*, dakle izgubljeno i zaboravljeno, krijući se u mraku, u opni, sklonjen u *turbi*, ne primati k znanju gdje je čovjek, što čini, što je smisao i posljedica toga što čini.

10.

Predaja je teorija bitka i ima tri ontološke evidencije:

1. *Početni položaj* – kojeg da nema ne bi se znalo za početni, univerzalni stav koji je neovisan o vremenu i konstelaciji i proteže se na sve.

2. *Turba* – koje da nema, ne bi se znalo da je čovjekov život u svijetu koruptni oblik izvornog.

3. *Oslobođenje* – koje da ne postoji, ne bi se znalo da se iz *turbe* može izaći i da se početni položaj može ponovno uspostaviti. Kršćanstvo ne traga za korupcijom izdvojenom u razumu (poput Indijaca) ili u moralu (poput Hebreja) ili u tjelesnosti (poput Grka i modernog vremena), nego pronalazi put koji se u jednoj točki razračunava s cijelom korupcijom. Učenje koje govori o postavljanju čovjeka i svijeta natrag na njihovo izvorno mjesto je učenje Evanđelja. Životni poredak koji se temelji na Evanđeljima zove se kršćanstvo.

11.

Povijesno kršćanstvo je iskvareni oblik evandeoskog kršćanstva. Klerikalizam, feudalizam, demokracija, socijalizam, scijentifizam su svi pseudorealizacije i povijesne stranputice.

12.

Evandjelja se ne nijekaju jer im se učenje smatra neispravnim, nego jer u potpunosti odbacuju olakšanje životnih tereta i priznaju život punovrijednim samo kao ponovno zadobivanje izvornog stanja i dokrajčivanje korupcije u sebi.

13.

Prema učenju Evandjelja spasenje nije zaštita i ne može se sakriti u njemu, nego stupiti na njegov put i ostvariti svoje oslobođenje.

14.

Od Isusovog je učenja nastala religija time što se spasenje shvatilo kao skrovište (olakšanje životnih tereta).

Religija je više omamljenost nego probudenost. Sve što stoji u znaku olakšanja životnih tereta jedna je vrst omamljenosti (poput religije, filozofije, znanosti).

15.

Isusova se osoba lako može shvatiti iz hebrejske predaje, i povijesno i literarno. U Hebreja je predaja imala dva velika stava (u Indiji: *mahā-mudre*): proročki i psalmički. Vjernost (*emunah*) ima dvije varijante, bijes strastvene i ogorčene purifikacije, koji je

proganjao svaku imoralnost i u javnom i u privatnom životu, pun kletvi i prijetnji, jer sakralnom bijesu proroka nije mogao izmaknuti nitko, čak ni kralj; i druga, blagog askete, koji se moli i koji vjernost čistoći započinje sa samim sobom. Isus je u sebi ujedinio dvostruku vjernost, proročku i psalmičku, prema nevjernima se odnosio s poniznim strpljenjem, čija se psalmička glazba čuje u svim njegovim učenjima. Pjesništvo psalama je u Hebreja bilo kao što su u Indijaca Vede, u orfičkih Grka himne: temeljilo se na molitvi koja je pjevala nepatvorenost i čistoću života, kao da se vjernost prema istini može izreći samo u stihu (*bath kol*).

U Isusovo je doba proročki stav već u podivljalom obliku. Stalne pobune, ne toliko protiv Rimljana koliko protiv vlastitih moćnika, Palestinu su držale u gotovo stalnom uznemirenju i mogu se razumjeti samo iz moralnog osjećaja istine Proroka. Sekte pak, pozivajući se na psalmičku istinu, ne podnose koruptnu zajednicu, napuštaju je i okupljaju se u manjim grupama izvan društva (Eseni, Ivan Krstitelj).

16.

Isus je u Palestini imao jednog jedinog neprijatelja, točnu opreku svom biću, farizeja, koji je umjesto proročkog života živio u agresivnoj svjetskoj uspješnosti i umjesto psalmičke molitve prakticirao snishodljivo i lažljivo licemjerje.

17.

Znamo da prema indijskoj tradiciji kvarenje bitka počinje s pomračenjem uma. Grijeh tu nije moralni nego intelektualni akt. Istina je istina mišljenja. Prvotni grijeh je degradirani um. Kasnije se, u povijesnoj Grčkoj pa u Europi, početak korupcije shvaća kao tjelesna propast. Grijeh tu nije ni moralni, ni intelektualni akt nego bolest. U hebrejskoj predaji (izuzev kabale)

korupcija je moralna propast. Grijeh je jedini čin koji vrijeda poredak svijeta prvotno stvorenog savršenim (Mojsije: broj, težina, mjera), jedini čin kvarenja je prvotni grijeh, koji se ne širi samo na cijeli ljudski bitak, nego i na prirodu. Kao što Baader piše: čovjekov grijeh je povukao sa sobom cjelinu svijeta.

Moralna aktivnost u hebrejskoj predaji ima isto takvu ontološku težinu kao na Istoku mišljenje i kao u Europi tjelesni život. Na Istoku je početak svakog kvarenja umni mrak, u Europi bolest, kod Hebreja čin koji vrijeda poredak izvornoga svijeta.

18.

Kasnije su povijesno kršćanstvo i islam preuzeli misao o grijehu kao nezakonitoj aktivnosti koja kvari primordijalni red svijeta. Time se oblikovalo specifično ponašanje koje je u opreci sa svim predajama i vrijednost postojanja čini ovisnim isključivo o dje-latnosti. Dobro i zlo značili su čudoredno dobro i zlo. Čovjeku se u zajednici sudilo na temelju njegovih čina. Upravo se zbog toga opreka između vidljivog čina i zbiljskog ponašanja nigdje nije izoštrila kao kod Hebreja i nigdje licemjerje nije imalo tako odlučujuću ulogu. U Hebreja se vladajuća kasta farizeja smjestila u egzistencijalnom rascjepu između vidljivog čina i zbiljskog ponašanja, dakle na specifičnom području egzistencijalne laži, između riječi i čina.

19.

Farizejstvo nije jednostavno licemjerje, nego razrađeni način života. Ne temelji se samo na tome da na vašaru nekome prodam skotnu magaricu, a magarica zapravo nije skotna, moralno je intaktna, nego prikazujem sebe kao čovjeka koji smatra važnim i vrlo značajnim ostvarenje humanih vrijednosti, moralno držanje koristim samo kao paravan, a zapravo se trudim oko pribavljanja svjetskih dobara.

20.

Farizejstvo je egzistencijalna životna struktura čiji smisao je sljedeći:

– Tko želi da ga uzmu ozbiljno u društvu, treba ostvariti čudoredne vrijednosti (poštenje, čast, istinoljublje, spremnost pomoći drugima);

– Tko želi da se obogati mora shvatiti da čudorednim ponašanjem neće uspjeti i tako poštenje, čast, istinoljublje itd. treba zanemariti.

– To dvoje ne ide zajedno. Farizejstvo čini to što ne ide zajedno i to sistematski izgrađuje, prividom moralnog ponašanja zastire način bogaćenja.

21.

Farizejski moral je obrambena strategija onih koji se bogate u slavi, autoritetu, imetku, moći, ne bi li sačuvali svoj socijalni značaj.

Čovjek hoće to što se ne može, istodobno biti pobjednik u životu i ostati ljudski istinit. Ne može se neskotna magarica prodati kao skotna jer je to vašarski trik, gospodarska povreda, a u ravnini socijaliteta jednostavna prevara i pravni slučaj. Time što svoje životno ponašanje, izgrađeno isključivo na bogaćenju, skriva moralnim licemjerjem, farizejstvo ne samo da se hoće obogatiti, nego želi živjeti u prividu intaktne uzvišenosti. Farizejstvo nije trik i nije prevara i nije pravni slučaj, čak ni amoralnost, nego egzistencijalna laž, jer nije predmetna činjenica nego prevara vezana uz pravo lice čovjekove biti. Farizejstvo nije društvena ili moralna pokvarenost, nego organizirana egzistencijalna korupcija. Farizejstvo je prvo i najopćenitije očitovanje antikristovske egzistencije.

22.

U svakom slučaju poznajemo dva oblika hebrejske predaje, jedan je talmudski, drugi je kabala. Baza talmudske predaje (rabinizma) je strogi moral koji je održavalo farizejstvo, odnosno kasta čiji je cilj u svakom slučaju bio svjetovno bogaćenje, ali to nije dopuštala prozreti i zato je sebe skrivala dogmatskim moralom, mučno pretjeranim i pred javnošću naglašenim pridržavanjem vjerskih pravila. Poznata je činjenica da je pretjerani, rigorozni moral u svim društvima i u svim vremenima karakteristika neke skrivene laži. U hebrejskom društvu treba pažljivo pratiti u kojoj se mjeri jačanjem farizejstva u Talmudu povećao labirint zabrana i kako se pod krinkom rituala širio na oblačenje, na pranje, na pripremanje hrane, na izričaje, na kretanje, na intonaciju i na formule. Ljudska je egzistencija neprestano strepila između *grijeha* – *ne grijeha*, i što su se bješnje farizeji bacali u svjetovno bogaćenje, to su nemilosrdnijom strogošću zahtijevali održavanje i ispunjavanje pravila, i to je užasnija bila posljedica ako bi nekoga proglasili krivim.

23.

Drugi oblik hebrejske predaje je kabala. Prema Indijcima je prvi uzrok kvarenja bitka umni mrak, prema Europljanima tjelesna krhkost, prema talmudskoj predaji moralno zlo, odnosno grijeh. Stav kabale nije jasan po tom pitanju, čak ni na temelju najstarijih izvora. Izgleda vjerojatnim da su Eseni i srodne sekte živjele u zajednici orfičko-pitagorejske strukture. Znamo da su orfika i kabala srodne, već i zbog toga jer im je aritmologija gotovo ista. Jedno je sigurno, u cjelini su odbacivale rabinizam. Kasnije (u Aleksandriji, u srednjem vijeku, u Španjolskoj) očitovale su se crte kabale koje su naizgled bile u čvrstoj vezi s indijskom i ezoteričnom islamskom predajom: mračna su točka korupcije prepoznavala u umnim zastranjenjima. U spisima koji se smatraju najstarijim (*Sefer Jezirah*) nastojanje da se ponovno uspostavi

primordijalni brojčani i jezični red ukazuje na još veću dubinu. Moguće je da kabala prvi moment kvarenja bitka nije tražila ni u umu, ni u tjelesnosti, ni u moralu, nego tamo, na tom središnjem mjestu postojanja gdje se um, tjelesnost i moral susreću, odnosno na toj dubinskoj točki koja ni u jednoj predaji nije dobila nedvojbeni naziv.

24.

Kabala je uvijek stajala u opreci s rabinističkom predajom i rabinizam je kabalu proganjao i potiskivao. Unatoč tome, kabala je kao tajno učenje (mistika, sekta) uvijek imala dovoljno snage da se rabinizam njome osjeća ugroženim. Naglasak nije bio na brojčanoj nadmoći, upravo obrnuto. Kabalisti su uvijek bili u manjini. Kabala je, međutim, prozrela farizejsku egzistencijalnu laž. Nije podučavala da bi ponovno uspostavljanje ljudske normalnosti, odnosno razračunavanje s početnom korupcijom, trebalo započeti na moralnosti, dakle na vidljivim činima, nego da se ljudsko biće treba u potpunosti okrenuti (*tešuvah*).

25.

Tešuvah, koji se čuva dvije tisuće godina, konačni smisao dobiva u Evandeljima. Veličina evanđeoskog tumačenja te riječi nije u novosti, jer ono nije novo, dapače je najstarije te slijedi neposredno nakon elementarne svijesti bitka, ali je od nje skrivenije i nejasnije. Veličina je u tome da je Isus, kao nikada i nitko, razumio iskvarenoga čovjeka, i upravo zbog toga je bio u stanju bez ostatka prosvijetliti mrak i skrivenost. To je, naravno, bilo moguće jer bitak, koji je Isus u sebi realizirao, početna iskvarenost još nije dotaknula. To nije mogao biti rezultat niti razmišljanja niti egzistencijalne borbe. Takvo biće, osobito tako jednostavno i otvoreno, može biti samo inkarnacija čistoga bitka. Zato predaja drži Isusa bezgrešnim (intaktnim od korupcije) i Bogom (jer

je ostvario primordijalno i apsolutno postojanje). Zato ga je nemoguće ne smatrati odista lišenim svake iskvarenosti, dakle Bogom. Učenje Evanđelja bilo je vidljivo i izrazivo isključivo s tog stupnja postojanja. Početna korupcija u čovjeku (prvotni grijeh) naspram središta primordijalnog postojanja stvorila je protusredište – nasuprot prvotnom i čistom izvoru bitka oprečni izvor, iz kojeg izvire iskvareni bitak (smrt).

Korupcija je oslobodila mračne sile koje kvare i koje se mitski personificirano nazivaju sotonom i đavlom, ali svakako takvu mogućnost koja otvara ne postojanje, nego njegovo kvarenje i propast. Ta moć koja izvire iz nezakonitog izvora kvarenja bitka ne očituje se odijeljeno ni u imoralnom tijelu, ni u umnom mraku, ni u tjelesnoj krhkosti. Moralno zlo, umni mrak i tjelesna bolest posljedice su središnje iskvarenosti. U zaokretu (*tešuvah*) čovjek uzalud želi činima fragmentarno ostvariti dobro, uzalud raspršuje umni mrak, uzalud pokušava održati svoje zdravlje, ako se ne obračuna s protusredištem stvorenim u opreci sa središtem postojanja. Treba uništiti izvor kvarenja bitka.

26.

Isus je svakako bio izvan farizejskog moralnog terora. U kakvoj je vezi bio s kabalom ne znamo. U odnosu na učenje Talmuda o univerzalnoj grešnosti zauzeo je stav i nije se pridržavao pravila ishrane, odijevanja, običaja i, što je najstrašnije, nije poštivao sabat. Ne znamo o tome da bi preveliki naglasak stavljao na prosvjetljenje uma, niti o tome da bi pridavao važnost tjelesnom zdravlju. Međutim, svaka riječ Evanđelja ukazuje na to središnje mjesto kvarenja bitka koji je u korijenu i intelektualne, moralne, i tjelesne korupcije, odnosno cijelog humanog bitka.

Guénon piše da kršćanstvo nije religija, nego inicijacija. Inicijacija ne otvara svjetlost, ne podučava čudorednom savršenstvu i ne lišava bolesti, nego otkriva i prosvjetljuje svaki mrak u središtu kvarenja, koji može biti umni, moralni i tjelesni. Inicijacija upućuje na apsolutnu čistoću i cjelovitost bitka. Ta izvorna cjelovitost i čistoća bitka nije samo u počecima i nije samo na kraju skrivenom u budućnosti, nego je, iako neozbiljena, u svakom čovjeku stalna i vječna, ali živi u trenutku sadašnjosti jer je izvorno i pravo središte bitka svega postojećeg i bez nje nitko ne bi mogao opstati ni trenutka. Kršćanstvo ne donosi blaženstvo i ne liječi, nego oslobađa od iskvarivosti bitka, jer se od nje okreće (*tešuvah*, *metanoia*, obraćenje) i čovjeka otvara prema zbiljskom bitku. To je znanje bilo zastrto od vremena korupcije bitka, i njegovo otkriće daleko je nadilazilo sposobnosti bilo kojeg čovjeka. Značaj okretanja je mogao otkriti samo Mesija (Bogočovjek) i obraćenje je mogao ozbiljiti samo on. Zato je Isus rekao: "Otkrit ću sakriveno od postanka svijeta." (Mt. 13, 35) To nije povratak u raj, i nije obnova bitka u Edenskom vrtu, nego novo carstvo koje se temelji na pobjedi nad snagama kvarenja i koje Hebreji zovu *malkuth ha šamajim* (nebesko kraljevstvo). To je iransko *džotišmat kbšathra*, carstvo svjetlosti. Zemlja trijumfalne istine. Ta zemlja je u čovjeku: *basileia tou theou en tos hemon*. Zemlja je obasjana blistavom slavom. Slava – *kbšathra*, *kavod*, *gloria*, *doxa* – temeljna je riječ svake predaje. Kršćanstvo je inicijacija, koja nakon pada kreacije (kvarenja) stvara novu ontološku bazu, i to tako da izvorni bitak utemeljuje dublje od Edenskog vrta. Baza stvaranja se pokazala djetinjastom i krhkom. Fundament spasenja je dublji od stvaranja (Bader). Zbog toga je smatrati sve to smatrati pitanjem religije ili osobnog spasenja fatalna profanizacija, kaže F. Otto, podli i jeftini filozofski nesporazum. Riječ je o očitovanju istine, koja svom snagom obnovljenog bitka prodire kroz svaku oprečnu snagu, i onda ako od toga "ginu i tijelo i duša".

28.

Riječ *ašma* u bogatstvu nijansi hebrejskog jezika samo u rijetkim slučajevima i grubo znači grijeh. Značenje *ašme* (mrak, grob) je povezano s *ašmaj* (grub, nezalica, zao). *Ašmodaj* je pak ime poglavara demona. Kao glagol znači griješiti, uslijed grijeha ispaštati, patiti, biti jadan, izginuti. Najvažniji prizvuk koji se čuje jest nečistoća, toliko da se u Evandeljima *ašma* često prevodi samo kao nečistoća. Tko čini *ašmu* taj se uprlja, i to ne društveno i ne religijski nego ontološki. Taj nije učinio prljavo djelo, nego postaje prljav. Od te vrsti prljavštine čovjek se užasne jednako kao od sakralne, samo suprotno, to je užas grozne mučnine. Posljedica je čudno, primitivno i bezumno sljepilo, ukočena nemoć i tjelesna abnormalnost, osim toga bezrazložna i slaboumna lakovjernost, koja od *ašme* očekuje neku pozitivnost. Prljavština se lijepi i smrdi i truje i kao da je neizdrživa; Meister Eckhart piše da je *ašma* poput medu korovom osušene najništavnije, žilave, tvrdoglave i pohlepne biljke koju čovjek uzalud čupa, jer ako od korijenja ostane i komadićak još se bješnje širi. Kabala kaže da su se korov i crvi-štetočine, ružna i parazitska bića proširila kao posljedica čovjekova prvotnog kvarenja (*ašma*).

29.

U značenju *ašme* je najvažnije da se čovjek time što je čini ne samo onečisti, nego u svojoj univerzalnosti uprlja i cijelo postojanje. Zato je Schellingova odredba posve egzaktna: *Beraubung des Seins* – otimačina bitka. Prljanje i pljačkanje bitka je, ako je otvoreno, lakše, ali ako se *ašma* savršenim postupkom zastire, ona je teža. Zato nije najveći grijeh onaj koji svi vide, nego koji je u tajnosti, razvijenom tehnikom zastrt i kontinuiran te ga se izgrađuje u čvrst sustav. Najteža *ašma* je savršeno skriveni sistem kvarenja bitka.

30.

Personifikacija *ašme* (sotona, đavao) u svakom je slučaju pogrešna. Cijela je stvar vjerojatno u tome da je kvarenje bitka u čovjeku i svijetu pozitivna snaga, poput osobe, dakle ne nešto, nego netko, koga se ne može izbjeći. Đavao, međutim, nije osobno biće, jer da jest, zaokret (*tešuvah, metanoia*) bi se mogao probuditi i u njemu, što je nonsens. Đavao se ne može egzorcirati. Iz đavla se đavao ne može istjerati. Obraćanje đavla je apsurdni zadatak. Đavao je nezakonito buđenje snage skrivene u kreaciji, mogućnost postojanja po kojoj se bitak može okrenuti u izvornoj točki, neposredno kraj svoga izvora, prema kvarenju sebe.

31.

Stalno i karakteristično nastojanje kvarenja bitka u tome je da sebe zatajuje i sebe prikazuje kao da grijeha nema ili da je ovaj, ako eventualno i postoji, specifična fiks-ideja nenormalnog čovjeka. Uostalom, i moderna znanost nastoji tumačiti grijeh kao psihopatološku pojavu i dopadljivog je uvjerenja da se činjenica grijeha može shvatiti iz prirode i da se u najviše slučajeva može bez tragova eliminirati.

Svijest o iskvarenosti bitka nalazi se bez izuzetka u svakom čovjeku, već i zbog toga jer je njeno ispravljanje bezuvjetna obveza, i živi neuništivo u svakome. Svi znaju da se dogodilo nešto što ne može tako ostati i da to treba ispraviti. Ne tako da se izvorno ponovno uspostavi (vrati), iako bi svi to najviše željeli. Ta bi strast htjela uspostaviti rajsko stanje početaka. Ali povratka nema. Iskupljenje se gradi na novom fundamentu i ostvarenje je višeg i savršenijeg postojanja od izvorne kreacije, i ako se okrene (*tešuvah, metanoia*), prerađuje u sebi snagu iskvarenosti bitka, iskvarenost ukida u sebi i samo pozitivnim snagama pruža životnu mogućnost.

32.

Misao o evanđeoskom spasenju može se jasno shvatiti samo putem iskupljenja.

Ako propusti obvezu iskupljenja, čovjek na sebe preuzima teret duga. Dug se mora platiti. Ako se ne plati, raste. Spasitelj me spašava duga, on plaća dug umjesto mene.

33.

Svi znaju da iskvarenost bitka obvezno treba iskupiti. Ovakav bitak je nepodnošljiv. Za nepodnošljivost uprljanog bitka svi znaju posve neposredno i s datim ljudskim životom zajedno svi znaju da u naporu radi ponovnog uspostavljanja prvotne čistoće, ne samo za sve ljude i ne samo za sva živa bića, nego za cijelo postojanje na višoj razini, svi trebaju odgovorno i osobno sudjelovati. Ako to ne čine, povlačenjem povećavaju u sebi prljavštinu. Ako se i ne može ukinuti, svijest o sudjelovanju u kvarenju bitka može se smanjiti, a u čovječanstvu takvih uspavljivača ima u izobilju. Nužnost iskupljenja se, međutim, ne može ublažiti i zato se u svima mora probuditi pitanje: iskupljenje, ali zašto? U čovjeku se nagon iskupljenja ne može utišati i čovjek zna da je učinio nešto i stalno čini nešto što ne može ostati bez iskupljenja. Bitak ne kvari jedan čovjek i svako buduće kvarenje neće činiti jedan čovjek ili jedna skupina ljudi, nego se ono događa na račun cijelog bitka i u njemu svi sudjelujemo. Zato je i iskupljenje jednaka obveza sviju. Tko sebe izvlači, nanovo kvari bitak.

Zahtjev je, naravno, prevelik, ali još je veći ako čovjek zna da se to ne događa pod vanjskom presijom ili kondicioniranjem, nego se čovjek rađa s tim zahtjevom. Čovjek, međutim, ne poznaje put koji vodi k ispunjenju, a da ga i poznaje, upravo zbog svoga iskvarenog bitka od toga ništa ne može ozbiljiti ili samo neku beznačajnost. Spasenje je takva aktivnost koja umjesto čovjeka čini prvi i odlučujući korak. Prvi korak prema otplaćivanju umjesto čovjeka čini Mesija. Mesija (Spasitelj) je to što jest po

tome što nema nikakvu ulogu u kvarenju bitka i nije ju ni imao. Čini kao da je imao udjela, preuzima na se cijeli teret i cijelu odgovornost za iskvarenost bitka, ali to još nije sve, čovjeku predaje i pozitivni rezultat, postojanje na višoj razini, kao da ga je on sam stekao. Spasenje znači da Spasitelj iskupljuje umjesto čovjeka. Upravo zbog toga iskupljenje, odnosno spasenje, ima svoj simbol u Golgoti, u križu, drugim riječima u žrtvi.

34.

Prljanje bitka (čin kvarenja bitka) tiče se svakoga, zato je svaki čovjek dužan iskupljenja u ime svakog čovjeka.

35.

Spasenje je spasenje od iskupljenja, dug je plaćen umjesto čovjeka – i kada se to shvati i prihvati postaje pravovaljano, ali prihvaćanje ovisi o tome pridružuje li se čovjek svojom vjernošću Spasitelju ili ne.

Temeljna riječ Evandolja je vjernost (*emunah, pistis, fides*) a ne vjera (*faith, foi, Glaube*).

36.

Antikristovski moment: prirodna smo bića – nema grijeha – nema kvarenja bitka – ne odgovaramo jedno za drugo – nema savjesti – nema iskupljenja – nema duga – nema odgovornosti – nema spasenja – život je radi užitaka.

37.

Sve su predaje svjesne spasenja. Karakter spasenja ovisi o shvaćanju početne korupcije. U Indiji je kvarenje umno zastranjenje i spasenje je upravo zbog toga ponovno uspostavljanje prvotnog uma. U Hebreja je korupcija moralno zlo, zato je spasenje dobro djelo. U arhajskoj grčkoj predaji čudoredno i estetsko kvarenje su povezani i spasenje je zajednička ponovna uspostava ljepote i moralne intaktnosti bitka (*kalokagathia*).

Znanje o spasenju je u povijesnom razdoblju u najboljem slučaju samo *tantra*, dakle znanje prisjećanja i knjiga, kasnije već samo znanost. "Iako su usvojili znanje, mudrošću traže smisao učenja i zato im se ne udjeljuje uvid. Uče samo zbog toga da bi o tome mogli govoriti i o tome objaviti svoje mišljenje i zbog toga pogrešno shvaćeno učenje vodi još dalje u kvarenje i patnju." (Buddha)

38.

Činjenica iskvarenosti bitka ne može se zanemariti, jer je svaki čovjek za nju zainteresiran svojim bitkom. Može se samo otpatiti, kao pomutnja uma, bolest, uprljanost. Ponovno treba uspostaviti intaktnost bitka, iskupljenje je svačija obveza. Izbjegavanje, nijekanje, zamagljivanje povećava početnu iskvarenost, čovjek kraj iskvarenosti živi još i u laži bitka. Tko prihvati iskupljenje dalje pati, ali je bar izbjegao laž.

Iza padova u grijeh, što podučavaju različite predaje, Isus je otkrio korijen središnje korupcije. Simptomi korupcije su degradirani um, imoralni čin i bolest, ali u središtu svega je zračenje same korupcije, sile kvarenja bitka. Moć koju Isus nije suprotstavio snazi kvarenja bitka i koja je od snage kvarenja bitka jača i stvara konačniju čistoću od čistoće početnog postojanja, na osobit način nije nečuvana i trijumfalna, nego potresno blaga i nemoćna, nadmoć koja je svoju moć potpuno predala, koja je od svih snaga slabija, mekana, popustljiva i nježna. Evan-

đelja je zovu ljubavlju. Ljubav je moć koja zauzdava kvarenje bitka, ispravlja ga tako da od prvotne stvara višu razinu postojanja. To je ona razina na kojoj počiva trijumfalna istina, fundament nebeskog kraljevstva.

39.

Ljubav nije čudoredna vrлина, nije religiozna vrijednost i nije emocija, ona je snaga koja je viša od snage kvarenja bitka (nemoć), početni položaj ne uspostavlja ponovno, nego stvara konačni temelj postojanja.

40.

Ljubav je savršeno nemoćna, jer je odustala od svake agresije. Ljubav je posve neosvojiva, jer je najveća moć postojanja.

41.

Evandjelja otkrivaju središnje kvarenje bitka i jedini su *remedium* (ljubav).

42.

Ako duša ne voli, surva se na zemlju, što je gotovo istovjetno paklu (Simone Weil). Odnosno, kao što uči Empedoklo: duša koja otpusti ljubav otkine se od svoga boga, i treba deset tisuća utjelovljenja da bi se pročistila i mogla se vratiti.

43.

Snage kvarenja bitka i sustavi laži bitka već dvije tisuće godina čine velike napore da bi kompromitirali ljubav. U mišljenju, u pogledu na svijet, u filozofiji, u znanosti to im je u potpunosti uspjelo. Definicija glasi: ljubav je sentimentalna popovska prevara. U središtu ljudskog bitka nije ljubav, nego borba za opstanak.

Ljubav je, međutim, jedino što postoji i što se ne može ni nijekati niti se može uprljati. Može se uprljati zloupotreba ljubavi, lažna i prividna ljubav, prevara ljubavlju, kriva i egoistična ljubav. Utjecaj kompromitiranja traje samo dok ga ne dotakne autentična ljubav. U tom trenutku svaka se agresija odbije od te savršeno nemoćne nježnosti bez ikakve vlasti, koja je blaga i strpljiva, mekana i popustljiva, i nezaštićena mekoća pokaže se tvrdom od dijamanta.

44.

Antikristovsko kvarenje bitka nije upereno protiv povijesnih čimbenika, nije protiv uma, znanja, ćudoređa, vlasti, ljudskih institucija, religije, nego protiv ljubavi.

45.

Biti bez ljubavi u umu se pokazuje kao ludost, u moralu kao zlodjelo, u tjelesnom životu kao bolest. Biti bez ljubavi znači iskvarenost bitka. Ljubav je mjera postojanja.

46.

Paradoks ljubavi: ljubav je očitovanje čovjekova najdubljeg bića, najdublje biće se usprotivi sebi i odluči se protiv sebe (Oetinger). Čovjek oslobodi ljubav time što je veže.

47.

Temeljni postupak bitka (ljubavi) je:

- u samostalnosti, kao jedan ja izjednačiti se u zajedničkom,
- u sjedinjenju sa zajedničkim postati apsolutno jedan ja. (To je baza Bohmeove logike, *inqualieren*. Zakon uzajamnog prožimanja.)

Diferencijacija Jednog u beskrajnom brojčanom nizu, integracija beskrajnog brojčanog niza u Jednom.

48.

Matematička priroda ljubavi: matematika oblikuje postupke ljubavi.

Poslije sakralnih aritmologija (Ji King, *sāmkhya*, kabala, Pitagora, orfika), u Europi je jedva tko razumio matematičku prirodu ljubavi. Plotin, Kuzanski, Eckhart, Bohme. Temelj svake matematičke operacije je svijest o primordijalnom bitku, ujednačavajući postupak ljubavi (temeljni postupak bitka).

Postupci ljubavi u fizici, kemiji, biologiji, astronomiji, psihologiji, sociologiji.

49.

Logika ljubavi je logika jedinstva (Upanišade, Plotin, Heraklit, Kuzanski, zen, sufiji, Bohme, hasidi).

Ljubav je riječ, logos koji otvori bitak i prosvijetli ga.

50.

Što se iz ljubavi ne može shvatiti, ne može se smatrati vjerodostojnim.

51.

Ljubav je stvorila životnu tehniku višeg reda od početnog stvaranja, čvršću prisebnost, više znanje, poznavanje čovjeka, poznavanje svijeta. Taj poredak života, jer je viši, djetinjiji je, dakle krhkiji, blaži, mekši, svjetliji, kultiviraniji, umniji, širi, vedriji, samopouzdaniji, finiji – a osobito osjetljiviji i ranjiviji.

52.

Praslika svake ljubavi je žrtva na Golgoti: potpuno dati sebe.

53.

Najhitnija je djelatnost divinalnog očitovanja Duha Svetoga, kako ga Evanđelja zovu (*ruah hakados, pneuma hagion*), prosvjetliti skriveno. U egzistencijalnim mjerama to je kvintesencija Isusove djelatnosti. "Otkrit ću sakriveno od postanka svijeta." To je ono što je Isus ostavio u naslijeđe ("...odlazim, da bih mogao poslati..."). Pojava *exousije* Svetoga Duha, odnosno njegove vrhovne vlasti. To je nakon prvog *fiat lux* u svijetu drugo "neka bude svjetlo". Da ništa ni pred kim više ne ostane skriveno. Zato je priroda Duha Svetoga apokaliptička, jer apokalipsa doslovno znači otkrivenje onoga što je do tada bila tajna. Prosvjetljivanje je toliko djelatnost Duha Svetoga da ga apostol Ivan zove duhom istine (*pneuma tes aletheias*), jer je djelo duha istine transparentna egzistencija, odnosno savršeno prosvjetljeno ljudsko biće. U tajni biti otvoren.

54.

Antikrist se može shvatiti i kao protusnaga Duhu Svetome, jer duh hoće otkriti što je skriveno, a Antikrist pak hoće zastrti i to

što se već očitovalo. Antikrist ne izlazi iz stvaranja nego iz svijeta spasenja, i zato nije vladar primordijalnog kvarenja bitka nego kvarenja univerzalne obnove bitka. Antikrist je opozicija ljubavi, ne žrtva na Golgoti, nego egocentrizam, ne osjetljivo i ranjivo, vedro i otvoreno djetinje povjerenje, nego neosjetljivo, oklopljeno, zatvoreno i neraspoloženo nepovjerenje, ne otvaranje nego zatvaranje, ne jedinstvo nego rastvoreno raspršivanje, povrhu toga skrivanje stvari, izgradnja varljivog sustava skrivanja, konačno čak i skrivanje i tog skrivanja, da se ono nikako ne bi moglo otkriti. Antikristovsko skrivanje je beskonačni proces, koji Duh Sveti umije uravnotežiti samo beskonačnim prosvjetljavanjem. Utjecaj Antikrista je najveći tamo gdje je u opreci s nemoći ljubavi, gdje umije stvoriti privid da nemoćno treba odbaciti a moć zadobiti.

55.

Učenje Evanđelja nije utemeljenje religije, nego inicijacija. Učenici su se prevarili i ta se pogreška brzo pokazala. Na Evanđeljima se nije mogla utemeljiti zajednica. Kršćanstvo je inicijacija, koja može utemeljiti jedinstvo čovječanstva, odnosno Ekleziju, nadmoćnošću, odnosno brahmanskom djelatnošću iniciranih. Ne kao organizaciju, nego okruženost krajnje i zbiljske zbilje ljudima koji žive u duhu Evanđelja, odnosno žrtve, bez bilo kakve svjetovne vlasti, u siromaštvu, u istini i čistoći, usmjeravajući svoju pažnju na "dvostruku borbu čovjeka za život i za besmrtnost", ni trenutka ne zaboravljajući da je ono što tu zovemo životom samo "fragment vječne čovjekove sudbine" (Berdjajev). Konačno: autentični život je samo jedan, evanđeoski, i osim autentičnog života sve drugo je sporedno.

56.

Shvatljiva je potresenost onih koji misle da su Evanđelja utemeljila religiju i da se na toj religiji može izgraditi društvo, jer je taj pokus već vrlo rano, i to neopozivo propao. Od žrtve na križu nije prošlo ni deset godina, možda samo pet ili ni toliko, kada su oni koji su se pridružili zajednici ljubavi u Jeruzalemu davali svu svoju imovinu i živjeli zajedno i od zajedničkog. Ananija i njegova žena Safira također su prodali svoju kuću, ali su dio novca sakrili. Antikristovski obraz.

Utoliko se može smatrati da se prva zajednica nasukala. Ne zato što su je Ananija i Safira izdali, nego zato što je tu izdaju zajednica, na temelju hebrejske, farizejske konvencije, okarakterizirala kao grijeh. Zajednica nije od Evanđelja shvatila ni slova. To što je shvaćala bio je talmudski moral. Čovjek je bez prave inicijacije društvena zvijer (*bete social*) koja potrebuje brigu, inače jede sirovo meso. Autentično evandeoski kršćanin bi sa smiješkom otposlao sirotog Ananiju i njegovu ženu: Odi, za svoj novac kupi sebi opet kuću, nastoj živjeti čistim životom i ne vjeruj da možeš spasenje kupiti kao janjetinu na tržnici, ovamo si i tako došao jer si čuo da se ovdje jeftino prodaje vječna rajska sreća. Ne mari. Ako poslije ipak osjetiš da se Mesijinom riječju trebaš prosvijetliti, dodi opet.

57.

Na ovom kasnom stupnju povijesti posve je nemoguća organizacija zajednice koja se ne temelji na najprostijem i najgrubljem materijalizmu. Zadaća obraćenja, odnosno napuštanje niskih životnih interesa zbog viših, za većinu nije ostvarljiva. Ali zajednicu ne mogu utemeljiti ni očišćeni, jer težište njihovog postojanja pada daleko izvan društva.

Brāhmana ne treba vlast, nego autoritet. Autoritet je aura autentičnog života.

Jedina je mogućnost da duhovni čovjek (*brāhmaṇa*) zauzme mjesto (u povoljnom slučaju važno mjesto) u ljudskoj organizaciji i da razvija zajednicu iznutra. Zato pitagorejsko društvo nije bilo sposobno za život, a esensko je ostalo sekta. O Platonovoj državi bolje je ni ne govoriti.

58.

Postojeća društva ne treba preurediti, niti treba utemeljiti posve novo društvo, nego treba iskazati i održati jedinstvo vječne ljudske zajednice (eklezije) i neprestano tražiti njeno ozbiljenje od cijelog čovječanstva i svakog čovjeka ponaosob. (Jaspers: ako ne živimo svi zajedno i svi za jednoga, svi ćemo zajedno nestati.)

59.

Što nije eklezija to je *ergastulum*, odnosno štala robova.

60.

Prema shvaćanju Markiona, grčkog trgovca, ako je istina što je zapisano, kršćanstvo se nije širilo u poželjnoj mjeri zato jer su se drugi narodi, naročito Grci i pojedine kaste, poglavito obrazovanije, tuđile od rabinskog moralizma. Markion je teško podnosio zagušljivi i sitničavi familijarizam hebrejstva okrenutog prema sebi i isključivog prema svemu drugom (protiv čega je Nietzsche tako bjesnio). Učio je da je u vladavini svemira nastala režimska promjena, Isusov Bog Otac nije onaj iz Staroga zavjeta, nego posve druga osoba, nije osvetoljubiv ni ljut, nego pravedan i dobar, i ne pripada samo Hebrejima nego cijelom čovječanstvu, kao što je rekao: Strani Bog. Prije Isusa nismo znali za tog Boga. Spasitelj je na zemlju donio istinu Stranoga Boga i time je zbrisao što je bilo prije. Zakon (*Tora*) i proroci izgubili su

vjerodostojnost. Stvaranje svijeta zapravo nije uspjelo. Propao je čovjek stvaranja (Adam). Ali to što je stvaranje skrivilo, spasenje je popravilo. Markion je zbog toga Evanđelja otkinuo od Staroga Zavjeta i prepisao izvorni (aramejski) Novi zavjet tako da je Evanđelja shvatio kao religiju, ili ni kao to. Markion vjerojatno nije bio ni religiozan, nego je bio samo političar koji je vjerovao u organizaciju i propagandu. Markionova djelatnost u kršćanstvu je prvo izbijanje hebrejsko-helenskog antagonizma koji se u toku cijele povijesti Europe sve do danas pojavljivao u vrlo različitim oblicima, kao naprimjer utjecaj helenizma u renesansi, ili prodor hebraizma u reformaciji. U svakom se slučaju grčki utjecaj javlja kao posvjetovljenje (umjetnost, znanost, filozofija), a hebraizam kao religija (moralizam, ritual, puritanizam).

61.

Aleksandrijska je knjižnica bila veliko spremište ne samo grčkih i hebrejskih nego i egipatskih i iranskih, a vrlo vjerojatno i tekstova udaljenijih naroda. Za Klementa i Origena znamo da su poznavali Buddhu, i postoje pretpostavke da su aleksandrijski predstavnici bili i u Tibetu i Kini te odande donosili rukopise koje bi prevodili na grčki. Po tome je Aleksandrija prva velebna realizacija *tantra yuge*, odnosno knjiškog razdoblja. Tantra razdoblje je kasno vrijeme, kada predaja više ne živi u osobnom odnosu meštar-učenik, nego se znanje da bi se sačuvalo zapisuje, naravno, najčešće ne u zadovoljavajućem obliku, jer su prepisi-vači već samo fragmentarno poznavali predaju. Druga opasnost je bila još veća prijetnja. Meštru su prilazili samo oni u kojima je žed za znanjem odista postojala i pravo meštra je bilo da odredi kome će što reći. Knjiga se otvara i znatiželjniku i varalici.

Tantra je jedna faza mračnoga doba. U mnogom smislu vrijeme involucije, kada se misli predaje, spremne za zimski san, specifično sleđene (dakle zapisane) začahure, ili se kao ribe zakopaju, životne funkcije se smanje, misli se djelomično skrate te postaju formule i izvaci. Karakteristični oblici su epigrami (he-

brejska mudrosna literatura: Parabole, Isus Sirahov; grčki filozofi: Parmenid, Heraklit, Pitagora itd.) koji čuvaju misli u obliku zakona, ili indijske sutre, koje glavne riječi i rečenice koriste samo kao podsjetnike. To su samo larve prvotnog učenja. Spiritualnost koja je u knjigama nije aktivna. Ne pišu se da bi zamijenile živu riječ. Govor izvire iz posve druge forme nego pisanje. Govor je komunikacija, pisanje je djelo (*karma*). *Gott will nicht, das ich schreibe, aber ich muss* – Bog neće da pišem, ali ja to moram (Kafka). Tantra je upravo u tome da knjigama, čak i najzvišenijima, nedostaje osobna autentičnost. Egzistencijalni razmak između čovjeka i teksta je prevelik i nikada se ne može prebroditi, zato apsolutni ljudi nisu pisali. Knjiga više ili manje dobro koncentrira i sprema spiritualnost. Ali knjiga je uvijek izvadak, međutim mi smo objavu u stanju shvatiti još samo kao knjigu. To znači da zapravo nema objave, samo uspomene na nju i komentara. Objava se povlači u krug bitka iz kojega neposredno ne može izaći i zato nema moći nad životom.

Od knjige se ne može ništa očekivati, jer je ona samo spremnik. Ako u našem životu još ima veličine mi je uzimamo iz knjiga i stavljamo u knjige, ali naš je bitak onesviješten, ništa niodakle ne umijemo uzeti neposredno, samo posredovano: iz knjiga. Krajnji moment tantra razdoblja je sekularizacija knjige, spiritualnost se knjige rastvara u vremenu i raspršuje u sofističkoj nebitnosti. Treba se odreći i rukopisa, i onda osobna autentičnost postaje još manja. To je, otprilike, posljedica tiskanja knjiga.

Zato Klement Aleksandrijski govori: je li dopušteno pisati knjigu? Kao većina spiritualnih bića, svoju je knjigu ipak i on napisao.

62.

Aleksandrijsku je knjižnicu stvorilo neko jedinstvo univerzalne perspektive koje je tek bilo na pomolu. Najznačajnija univerzalna orijentacija tokom svjetske povijesti zasigurno se oblikovala u Aleksandriji. U poznavanju svih dostupnih predaja, a u stoljeću

poslije Evandjelja znanju o Novome Zavjetu, postojao je realni temelj za stvaranje jedinstva univerzalne perspektive.

Spoznaja je bila fundament orijentacije, velike su se osobnosti Aleksandrije htjele razračunati s grijehom neznanja (*to tes agnōias hamartema*), što aleksandrijsku misao čini sličnom indijskoj.

"Najprikladnija riječ za grijeh je pomutnja (*sinkehis*)", kaže Filon, "što se može dokazati time da je bezumnik pun nerazumljivog govora i namjera te da djeluje u zbunjenosti." Pomutnja je umna korupcija, i riječ se gotovo posve slaže sa sanskrtskim *avidya*, što znači umni mrak, smanjenu budnost i mjesečarstvo.

63.

Gnoza ili spoznaja (latinski: *cognoscere*, sanskrt: *jñana*) jest put umnog pročišćenja uz pomoć univerzalne orijentacije. Smisao spoznaje je sakralna spoznaja, koja djeluje povratno na ljudsko biće i trebala bi se pojaviti, i obrnuto, tamo gdje se realizira prozirno ljudsko biće, orijentacija mu mora biti univerzalno otvorena. Jednoga nema bez drugoga.

Neosjetljivost prema bitnim činjenicama bitka u najnovijem europskom razdoblju nije samo u tome da se nema pojava o vezi između egzistencijalne pročišćenosti i univerzalnosti orijentacije. Nonsens kulminira u misli da se filozofiju kao oskudni ostatak univerzalne orijentacije želi shvatiti ne u univerzalnoj orijentaciji, nego u znaku partikularnih znanosti, i tako filozofiju degradirati na znanost.

Zbog toga je potpuno kriva usporedba aleksandrijskog spiritualizma i modernog sveučilišta. Moderno europsko sveučilište je Leontjev nazvao babilonskom bludnicom, ne samo zbog toga jer dopušta svako pogrešno učenje, nego jer je neosjetljivo na korupciju duha, dapače se pri tome šepiri i napuhava. Moderno sveučilište ne zna ništa o ljudskom biću univerzalne orijentacije, o transparentnoj egzistenciji, a postupno odustaje i od univerzalne orijentacije i u stručnom se znanju bez egzistencije raspršuje ili postaje himera enciklopedizma.

64.

Značenje gnoze je da je *jñana yoga*, dakle sakralna spoznaja, odnosno *jñana mokṣa* – oslobođenje putem spoznaje. Temelj gnoze je u tome da postupak koji potpuno prosvjetljuje ljudsku egzistenciju i tako je oslobađa treba krenuti od spoznaje. Savršenu čovjekovu transparentciju treba ozbiljiti otvorenošću prema univerzalnom znanju, sve dotle dok "više nema vanjskog i unutrašnjeg i nema ničega drugog osim kristalno čiste spoznaje." (*Bṛhad-āranyaka upaniṣad* 4, 5, 13)

65.

Svako predaji pripada geneza. Kozmologija, aritmologija i praktična rutina života, ritual, mitologija i antropologija, istina, ne iskazuju bit predaje, jer je ona sazrela isključivo u duhovnoj kasti kao znanje očitovano na višoj razini bitka (*śruti*), ili ono što je od početaka zapamćeno u ljudskom životu, odnosno ono što "kažu" (*smṛti*). Velike i cjelovite predaje, kao kineska, iranska, hebrejska, egipatska, orfičko-grčka, potpuni su sustavi bitka koje kazuju o nastajanju svijeta, o podrijetlu čovjeka i prirode, govore o cilju i smislu bitka, o načelu i redu po kojem se svijet gradi kao fizička stvarnost, društvo i ljudsko biće.

Kršćanstvo kakvo se očitovalo u Evanđeljima nema takvu gradbu. Ona nije ni potrebna, jer Evanđelja ništa ne oduzimaju od valjanosti onoga što govore druge predaje, dapače održavaju je ("od zakona se ne gubi nijedna jota"). Kršćanstvo je ezoteričko znanje o kvarenju bitka i njegovoj obnovi. Isusovo učenje je isključivo prosvjetljenje zamračenog središta bitka. U Aleksandriji se mislilo da učenje treba žurno obzidati teorijom o nastajanju svijeta, kozmologijom i gomilom disciplina koje pripadaju cjelovitoj slici svijeta. Taj je posao i učinjen. Dio disciplina je međutim nepotrebna, mistificirajuća, zbrkana i okultna teorija. Jedan je dio – ako je to moguće – dobronamjeran, ali svojevoljan komentar. Dio je, međutim, sigurno ograničena glupost.

66.

Gnozu je Plotin poznavao vjerojatno već u kasnom i iskvarenom obliku i ne na temelju najboljih autora. Zato je studija koju je posvetio gnosticima (*pros tous gnostikous*) dosta porazna, ali ne i karakteristična za aleksandrijsku školu. Predmet rasprave konačno i nije gnosticizam, nego surogat tadašnje profane velegradske poluobrazovanosti, kao kad bi se današnju znanost htjelo upoznati iz popularnih ilustriranih brošura. Plotin polazi od nijekanja svijeta gnostika i mnijenja je da onaj tko kudi ustrojstvo svijeta huli. Prezir svijeta u gnostika on generira iz načina mišljenja kojemu nedostaje kozmički izjednačujuća spoznaja. S neredom u zemaljskom životu, pak, aleksandriji se žele obračunati ne na umni, nego na sumnjivo magijski način. "Zlo", kaže Plotin, "nije drugo nego oskudan uvid, niža razina dobra, i može se postupno eliminirati." Zlo nije posljedica kvarenja bitka, nego greška koja se može ispraviti ljudskom snagom. To je shvaćanje naivnost grčkog racionalizma. Kasni gnostici, međutim, razorenost zemaljskog postojanja žele izbjeći uz pomoć viših sila, proganjanjem zlih demona. Plotin se protivi i zgraža. Ne drži vjerovratnim da bi se na više sile moglo utjecati "melodijama i vikom, urlanjem i šuškanjem i drugim praksama". Izgleda da sve to nije drugo nego zavaravanje lakovjernih.

67.

Gnoza je u izvornom obliku još raspolagala jasnoćom uma koja je bez traga nestala nekoliko generacija poslije. Ta se jasnoća nazivala *diakrisis pneumatou*, što znači da um u odnosu na autentičnost ljudske egzistencije ima sigurnu moć prosudbe. Grčki izraz znači doslovno "lučenje duhova": razlikovanje toga što je dobro i što je zlo, autentično i neautentično, ispravno i neispravno, istina i kvarenje bitka. Ne iz društvenog aspekta, ne psihološki, ne prema čudorednim normama, ne religijski. Temelj prosudbe, *diakrisis*, nije konstelacija, nije biološki habitus i nije

ponašanje, nego krajnji značaj koji se ne može dalje analizirati i ne može se svoditi nego na inkarnaciju ljudskog bića kao težinu i čistoću apsolutnoga duha. U prvo doba kršćanstva podučavalo se da je spoznaja istine dar Duha Svetoga (po Ivanu duh istine: *pneuma tes aletheias*), koji prosvjetljuje svakog čovjeka. *Diakrisis* je nepogrešiva osjetljivost za istinu i za egzistencijalnu laž.

Zastiranjem sposobnosti razlikovanja i konačno njenim potpunim nestankom nestalo je odmjeravanje duhovnih snaga koje djeluju u čovjeku. Posljedica je da se više nisu umjelo razlikovati ispravno učenje od krivog, autentično držanje od pseudoegzistencije. Izgubljena je mjera i tako se omogućilo da egzistencijalna laž bez prepreka prodre u ljudski život.

68.

I da gnoza nije bila drugo nego skupljanje arhaiskog znanja na povijesnoj prekretnici, značaj bi joj bio jedinstven. Okretanje se u to doba nazivalo punoćom vremena. U aleksandrijskom govoru, međutim, grčka *pleroma tou khronou* nije bila ni retorička fraza niti mistifikacija, kao što se kasnije mislilo. *Pleroma* je jedna od najvažnijih riječi gnoze, maksimalno bogatstvo bitka i savršeno integrirani oblik znače ispunjenost samim sobom. Objave govore o ispunjenosti koncentriranim bitkom kao o sadržaju početnog bitka (Edenski vrt, zlatno doba, *satya yuga*), a tu egzistencijalnu pojavu i Evandjelja stavljaju u svoje središte. *Pleroma* je gnostički mit, i znači očitovanje Jednog u beskonačnim razlikama. Nije svako vrijeme podobno da bi se u njemu svako znanje po volji moglo realizirati. Punoća vremena, koncentrirana ispunjenost na djelu je onda kada se u ljudskom životu realizira Jedno iz viših sfera i kada se u beskrajnim razlikama i očituje. Bilo je gnostičkih škola koje su personificirale *pleromu* i govorile o njoj kao o božici, druge su je dovodile u vezu sa Sofijom, božicom mudrosti, a mogla je biti i analogija hebrejskoj *hohmi*, koja je prema kabali drugi princip stvaranja, svjetska majka – duh koji u sebi nosi sve mogućnosti bitka.

Gnoza kaže da u ponoći vremena (u kojemu se rađa Spasitelj) iskonsko učenje postaje u potpunosti aktualno. Egzistencija koja je posve prozirna i koja živi u otvorenosti istine (*aletheia*) čini ponoću učenja mogućim. Punoća vremena je stupanj koji je izvan i iznad povijesti, može se reći i da je visoki stupanj inicijacije.

69.

Klement Aleksandrijski zastupa točno suprotno stajalište od Markiona. Kršćanstvo izvodi isključivo iz hebrejske predaje, ali to nije ono što je karakteristično za njegovo shvaćanje. Klement je i cijelo grčko mišljenje, sve analogije među predajama, poput moderne znanosti izvodio iz hebrejskog. Klement nije bio u stanju shvatiti da su doslovna slaganja međusobno neovisna zahvaćanja iz u apsolutnom vremenu stalno danog jednog izvora. Pretpostavljao je da jedna predaja mora biti starija i da novija preuzima od starije, koja na nju utječe. Znamo da je ta pretpostavka savršeno pogrešna. Svaka predaja ima neposredno i posebno vezu sa *statusom absolutusom* i sličnosti proizlaze odande, a ne iz utjecaja. Klement, dakle, griješi kada grčku misao prije Sokrata, čak i Platona, želi tumačiti utjecajima Tore. Ne treba posebno naglašavati neovisno porijeklo Grka, ali ni zajednički početni položaj s Hebrejima. Značaj Klementa je u posve drugom. Prvo, on je prvi mislilac koji kršćanstvo temelji na spoznaji. Drugo, najžešće, cijelom svojom egzistencijom suprotstavlja se gnostičkim sektama.

70.

Origen je sigurno jedini aleksandrijski mislilac čije je djelo bilo i ostalo netaknuto. Ono što Origen čini svojevrsna je sakralna filologija, što znači da je otvorio mogućnosti komunikacije s objavom i stvorio metodu za održavanje te komunikacije.

Origenova metoda je specifična. Osvijetlio je riječi objave iz aspekta sedam jezika (zabilježeno je da je svoja predavanja držao na sedam jezika istodobno) i to zbog toga jer se krajnji smisao riječi ne može bez ostatka prenijeti ni u jedan povijesni (koruptni) jezik. Tumačenje na sedam jezika može bar označiti smjer u kojem se može tražiti početno i temeljno značenje. Upravo se zbog toga Origenova filologija ne može pobrkati s fenomenološkim analizama u petoj knjizi Aristotelove *Metafizike* ili u *Organonu*, niti s modernom scijentifističkom filogijom, koja kreće od fiktivne (znanstvene) gramatike koje nema nigdje.

Postupak otkrivanja riječi u Origena često je srodan postupku kabale (nekoliko stotina primjera u Zoharu). U središtu je u svakom slučaju *logos* (u Heraklitovom smislu, dakle *dabar*, kao što su govorili Hebreji). Početni položaj rekonstruira putem jezika, analizom riječi. To je u povijesti izuzetan pothvat, naročito ako se pomisli da u Europi Sokrat, a na drugom kraju Konfucije misle da se pomutnja čovječanstva može mimoći samo ako je čovjek u stanju rekonstruirati prvotni smisao riječi (njihovu valjanu uporabu).

71.

Origen je spadao u vrlo rijetke ljude koji obzidanje sjajnim teorijama ne smatraju nečim što treba odbaciti, ali ga je on s obzirom na krajnje znanje smatrao nedovoljnim. Tko govori o nastanku svijeta, o izgradnji svjetskog sustava, o podrijetlu čovjeka i sličnom, nalikuje ludi Svete Djevice, koja se u jednostavnosti svoga srca prekobacuje ispred njenog oltara, jer nije u stanju drugačije slaviti Boga. U mnogo čemu znanost u cjelini slični takvom prekobacivanju pred beskrajnom moći, djetinjastoj i nevinoj predstavi (liturgija i sakrilegij) koja pred gospodarom bitka nema nikakvog značaja, osim što svoje poklonstvo izvodi tako nespretno. Kao što Propovjednik kaže: mudrost svih mudraca je ludost.

Origenova pretenzija nije skromna. On iz objave želi izvući konačno priznanje. Origen je bio gnostik, dakle baza njegova

mišljenja je u tome da je spoznaja oslobođenje, i nijekajući nevažne pojedinosti hoće spoznati bitno ("jedno što treba"). Kristalno čista spoznaja.

Jedan od izraza hebrejske predaje je *bath kol*. Riječ znači da taj koji je stanju doći do potrebnog znanja čuje glas nebeskog bića. A istina se ne glasa glasom limenih trubača, nego daškom vjetra i lepetom leptirova krila. Kažu da mnogi (profesionalni glazbenici i pjesnici) gube svoj nebeski sluh, kao što mnogi (profesionalni slikari, kipari, glumci) gube nebesko viđenje, i kao što mnogi (stručnjaci i znanstvenici) ne čuju više *bath kol*, jer zanat postaje neosjetljiv prema spiritualnim vezama i u stručnjaka se gubi nevinost sluha. Origen je zasigurno jedan od onih koji su u kršćanstvu najčišće čuli taj glas. Znao je da u ljudskom životu nema ničega važnijeg od djevičanskog uha. "Čovjek ne traži sreću, nego specifičnu težinu svoga bića" (Saint-Exupéry), i nju umije mjeriti samo mjerom koju je dobio odozgo. Istina je normalnost. Znanje je priprema za besmrtnost ("istina oslobađa" – *jñana mokṣa*). Poznavanje iskonskog znanja jest poznavanje vječne istine. Ali iznad svega Origen je znao da, ako više i ne čuje objavu neposredno, u svakoj zapisanoj i sačuvanoj riječi objave treba tražiti istinu koja otvara bitak i prosvjetljuje.

72.

Origen je zapravo prevoditelj velikog formata, na taj način da hoće na ljudski jezik prevesti krajnji smisao koji je u transcendenciji. Krenuo je od dvaju jezika, od grčkog i hebrejskog. Od grčkog, jer je u Aleksandriji grčki bio jezik univerzalne orijentacije. Konačno i svjetski jezik Europe, ne samo u tom trenutku, nego je to ostao i do dana današnjeg. Grčki jezik Europu drži na okupu i u dvadesetom stoljeću. To je svjetski jezik, na kojemu se rečenice drugih jezika mogu formulirati ne njima adekvatno, nego na višoj razini. Drugi je jezik hebrejski, koji "...iako nije prajezik, ali je i u svom iskvarenom obliku najbliži prajeziku" (Ba-

ader). Bez poznavanja hebrejskog jezika ni jedna se riječ Evanđelja dubljeg smisla ne može razumjeti.

73.

Irenej je pod utjecajem gnoze prvi govorio da svijet ima tri razdoblja, stvaranje, pad u grijeh i spasenje. Time je prvi put govorio o povijesti. Što je prije toga bilo, to je najvećma kronika, mit, pripovijest, ishitrena veza i kasnije je svaki puta tako, kada se netko udubi isključivo u slijed događaja i ne promišlja stvari od početka do kraja. Velik dio modernih povijesti nije drugo do kronika ili pripovijest, eventualno svojevolumino tumačenje (povijesna znanost), kolektivni roman filozofskog sadržaja i na taj način fantazma. Prava povijest je ovisnost života svijeta (čovjeka) o jednom događaju, i to tako da stvari određuje utjecaj događaja ili ih karakterizira priprema za događaj. Pretpostavka je povijesti da osvijetli dva najvažnija događaja bitka, početak i kraj, i ako oni i ne postanu potpunoma jasni, ali da se pojave kao apsolutna realnost.

Prvi i posljednji događaj određuju sve ono što se zbiva između njih. Polazište i stizanje, jer čovjek stiže tamo odakle je krenuo. Prije poznavanja Evanđelja, za gnozu je najbitniji bio prvi događaj. Putem Evanđelja se doznalo i za posljednji, i to ne samo putem Ivanove Apokalipse, nego iz cijele apokaliptičke iransko-hebrejske literature. Apokalipsa nije toliko izražavala karakteristični stav vremena, odnosno čekanje kraja, već je u mnogo većoj mjeri značila razotkrivanje, što riječ apokalipsa odista i znači: očitovanje do tada zastrtog krajnjeg smisla, osvjetljenje u mrak zavijenog.

O počecima nije bilo dvojbe. To je edenski početak, i onda odmah poslije, po čovjeku, njegovo kvarenje. To nosimo u sebi, svjetlost postojanja i kvarenje bitka. Zlatno doba i korupciju. Evanđelja poučavaju da ako čovjek u sebi i u svijetu ne uspostavi čistoću početnog bitka, završava u jednoj i užasnoj katastrofi. To je smisao, za sva vremena i svih povijesti, i takvo je opće mjesto da je nemoguće za njega ne znati. Događaj je, pak, jedini događaj.

Sve što se ikad zbilo bilo je podvrgnuto tom događaju i što se zbiva nesmiljena je posljedica toga događaja.

Povijest se može odrediti i tako da posve pouzdano znamo početke, ali da je naš bitak prema kraju otvoren. Tu otvorenost prema kraju povijesti zovu slobodom. Nema mehaničkog ili automatskog događanja, bez ljudske volje, nema razvoja ni nazatka, ali naročito nema neutralnosti. Čovjek se ne može povući, jer nonsens je u povijesti živjeti izolirano.

74.

Izuzetno je da se Filon, aleksandrijski hebrejski gnostik, cjelokupnošću svoga mišljenja nahodi u prostornom svijetu. Pod prostornim treba razumjeti kozmos, dakle prirodu, u svakom slučaju stabilni i statički red vanjskih nužnosti. Klement Aleksandrijski, koji je gotovo Filonov suvremenik, imao je nešto što Filon nije imao: svijest o počecima i o kraju. Klement nije živio niti u fiksnoj prirodi niti u vječnoj postojanosti arhitekture kozmosa. Filonov svijet je gradnja, Klementov simfonija. Tečni i isparivi element, što ga zovu vremenom, nešto uslijed čega se ne može stati i ostati i smiriti se, jer se u tom elementu cjelina stalno rastvara i raskončava i onda skuplja i na trenutke uobličuje, da bi se opet otvorila. Dva razmišljanja, poput graditeljstva i glazbe. Što je u svijetu prostora umirujuće, što se može dodirnuti, gušći je privid, kao što bi rekli Indijci; što je u vremenu težina je i neuhvatljivost. Čovjek u kršćanstvu ne živi u zatvorenom prostoru kozmosa, nego živi u povijesti, ne samo bačen, ne samo otvoren, nego razdrt i izgubljen. Vrijeme niti je arhaično, niti apsolutno smisleno, čovjek ga čini ovim ili onim, ali ne u potpunosti. Uvijek ostaje imaginarno – ne trenutak, ne dan, ne godina, nego neki nemjerljivi mrak koji se otima kontroli. Stabilni se kozmos rastvara u cjelini, u vrtnji i kotrljanju, i zato kažu da čovjek u ovom eonu ne živi u svjetskom sustavu nego u povijesnom vremenu, u neumitnosti uzroka i posljedice, što je snaga koja se ne može zauzdati. Povijest je proizašla iz žeđi očekivanja kraja

(apokalipsa), iz strepnje od katastrofe, iz brige i zabrinutosti, iz užasnog straha zbog posljedica sudbinski iskvarenog bitka. Sve je to neosporni znak povijesti, ali ne cjelina. Čovjek je izručen, sva mu se obrana srušila. Napušten je. (Kao da je vrijeme u bitku stalno prisustvo nebitka.) U povijesti je jedna jedina sreća, ne izaći iz vremena nego ozbiljiti punoću vremena.

75.

Postoji razlika između očekivanja kraja i svijesti o kraju, i to je razlika između apokaliptike i eshatologije. Apokalipsa je pitanje čudi, eshatologija je znanje o krajnjim stvarima.

76.

U povijesnom je kršćanstvu već vrlo rano učinjena kobna, nepopravljiva greška, koja se poslije samo povećavala. Greška je da gnoza nije uključena u kršćanstvo, nego je obilježena kao hereza i isključena. Time je u kršćanstvu ukinuta mogućnost slobodne spoznajne duhovne aktivnosti.

Plotinovo suprotstavljanje gnozi može se shvatiti (opravdati). On je bio povučen privatan čovjek i njegove informacije nisu morale biti autentične.

Kršćansko svećenstvo je, međutim, bilo visoki autoritet i njegova je informiranost mogla biti iscrpna i pouzdana, a sigurno je i bila. Upravo se zato o njegovom ratu protiv gnostika ne može se suditi kao o Plotinovom.

U povijesti kršćanstva bio je to prvi slučaj da je svećenstvo zauzelo protukršćanski stav. U povijesti je to bio prvi slučaj kada je svećenstvo svoju moć upotrijebilo protiv duha eklezije.

77.

Gnoza je imala pogrešna učenja i svakako je bilo više zlonamjernih gnostika, ali je pitanje je li to bio dovoljan razlog za obračun s njom. Gnoza je značila sakralnu spoznaju. U ratu, pak, koje je vodilo svećenstvo, kao što se ispostavilo kasnije, kada se taj stav u povijesti ustalio i ponavljao, vlast se nije borila protiv pogrešnog učenja, nego protiv prosvjetljujuće aktivnosti uma. Rezultat progona gnoze bio je prestanak mogućnosti univerzalne orijentacije. To što se dogodilo nije se moglo krivo shvatiti. Svećenstvo koje je već napola bilo na vlasti i koje je zauzelo mnoge važne pozicije u Ekleziji i koje se počelo osjećati kao autentična Eklezija, nije blagonaklono gledalo na slobodnu umnu djelatnost gnostika. Svećenstvo je zauzelo isti stav prema slobodnom duhu kao i farizejstvo.

78.

Gnoza se temelji na činjenici da se ljudski stav mijenja potaknut umnim postupkom spoznaje. Bilo kakva misao ga pomiče u bilo kojem smjeru. Osobina misli da oblikuje bitak raste ovisno o sustavnosti, o dubini, upornosti i detaljnosti elaboriranja. Mišljenje, spoznaja, znanje su metode kojima duša oblikuje (oslobađa) bitak. To svjesno i sustavno korištenje gnoza je preuzela iz egiptске predaje, gdje se ono sačuvalo pod imenom alkemije. Alkemija (pravljenje zlata) je zapravo unutrašnje pročišćavanje elementa, prosvjetljivanje i preobrazba putem umne aktivnosti. Cilj je pročišćeno ljudsko biće (pravljenje zlata nije drugo nego ozbiljivanje bitka zlatnog doba), odnosno transparentna egzistencija.

Greška je da je svećenstvo u ranom kršćanstvu odbacilo umno prosvjetljenje (univerzalnu orijentaciju) kao snagu koja uobličuje bitak i umjesto njega stavilo aktivnost, s obrazloženjem da se čovjek može spasiti samo putem svojih čina. Time se prosvjetljujući rad uma isključio i osakatio se čovjekov život, kritički su intelekt i razum odbačeni. To je bio uzrok da su u

kršćanstvu zavladao stalna nesigurnost i nemir (pobune, sekte, hereze).

79.

Dogmatskim je zabranama kleru uspjelo u Ekleziji i izvan nje sprječavati umnu aktivnost spoznaje više od tisuću godina, ali u novovjekovnom racionalizmu um je u osakaćenom i deformiranom obliku izbio na površinu i razotkrio do tada vladalačku ambiciju klera. Iz tog se aspekta racionalizam može smatrati osvetom od kršćanstva neasimiliranog uma.

80.

Eugen Henrik Schmitt je uočio antagonizam između gnoze i klera i razradio njegove bitne momente. U svom je razmišljanju, međutim, učinio grešku poistovjetivši kler s Eklezijom, odnosno pobrkao je dvije posve različite dimenzije bitka. Jasno je uočio napetost između uma (duh) i nagona za moći, ali nije primijetio napetost između Eklezije i klera. Kršćanstvo se ne može i ne smije poistovjetiti s klerom. Da je Schmitt imao pravo i da je Eklezija progonila svjetlost uma a ne kler, onda bi se cijelo kršćanstvo moglo pokopati.

81.

Grčki *ergon* je u prvom redu dostignuće, prihvaćanje, poduzetnost, aktivnost, takav čin koji nikada ne stoji sam, nego u odnosima neke cjeline. Nešto što počinje i što se dovršava, što se zgotovljuje i zato je *ergon* zapravo djelo (latinski *opus*). *Ergo mai* znači djelovati u svrhu ostvarenja nekog cilja, za djelo raditi i nešto obaviti. Grčka *pragma* (praxis) jedinstven je vanjski fizički čin, više zaokupljenost, činjenje nečega, i nema veze između pojedinih pragmi (lat. *actus*).

Ergon je djelatnost koju čovjek obavlja gradeći kuću, i u toj djelatnosti je kuća sadržana kao gotovo djelo i onda kada on nosi opeku i miješa žbuku i teše gredu. *Pragma* je bacanje prazne kutije šibica kroz prozor vlaka.

82.

U Europi čovjek vjeruje, naročito u novom vijeku i to više što je bliži modernom dobu, da je ono što zove činom isključivo *pragma* (*actus*). Ovakav je nepovezani pojedinačan akt, izdvojen iz kontinuiranog ljudskog životnog djela, zapravo moguć, ali je vrlo rijedak. Znamo da je u predaji, u poretku ljudske normalnosti, zadaća kaste *brāhmaṇa* spoznaja, istraživanje i čuvanje znanja. U Indiji je brahmanski put yoga, sakralna spoznaja, *jñāna yoga*, što doslovno znači ujediniti se na putu spoznaje s apsolutnim duhom. Spoznaja je oslobođenje (*jñāna mokṣa*). Duhovna kasta je djelatna, ali ta se djelatnost, budući da nije činjenje, naziva nedjelatnošću. Paradigma nedjelovanja u Kini je carsko djelo (tako upravljati da se ni prstom ne pomakne). Kao što kažu: ništa drugo – samo se okrenuti prema jugu. I *brāhmaṇa* gradi svoje djelo, ali ga ne gradi činjenjem. Duhovna kasta nikada ne čini vanjski, fizički čin, nego svoje djelo gradi mislima i od misli (*ergon, opus*).

U Indiji su meštiri duhovne kaste odbacili i nedjelovanje. Ništa ne graditi. Ne činjenje. Ne treba životno djelo. Samo razgraditi. Samo ne djelovati. "Čije biće pomuti opsjena, utjelovljuje se i zbrkano radi ovo i ono." (*Kaivalya upaniṣad*). U *Mahabharati* se kaže da djelatnost (djelo, *karma*) vezuje čovjeka, a spoznaja (znanje, *jñāna*) ga odvezuje. Oslobađa se samo onaj čije je biće "kristalno čista spoznaja". Stvoritelj svijeta (*viśvakarman*) stvorio je svijet u pomutnji. Onaj čiji se um probudio ne vidi nikakva razloga da stvori bilo kakvo djelo. Razgraditi, srušiti, rastaviti, rastvoriti. Dobro djelo je ista greška kao i loše. Vrla djela, kaže Eckhart, ne obogaćuju duh. Ako čovjek stvara djelo, neka je i veličine mrvica, ono ga opet vraća ovamo i morat će se

vraćati dok nije potpuno izbrisao sve tragove svoga djela. *Viśvakarman* (stvoritelj svijeta) također ne čini drugo nego u pospanosti stvoreni svijet koji ga vezuje i koji ga drži zarobljenim stvarima i razgrađuje do mjere i stupnja čistoće svoje spoznaje.

Da bi se stvorilo djelo, u svim činima radi nagon djelatnosti (stvaranje, činjenje). To djelo indijska predaja zove *karmom*. *Karma* je kuća, država, pjesma, misaoni sustav, sašivena haljina, iskovan mač. To je karma koju čovjek u sebi izgradi mislima i činima te koju i nakon smrti nosi sa sobom, ona određuje sve pokrete tu i u svim svjetovima dotle dok se ne prijeđe prag budnosti i zaus-tavi djelatnost. *Karma* je životno djelo koje čovjek gradi od tumačenja iskustava u ovom životu, ona je nevidljiva, ali čvršća i žilavija od pragnajsa i ne rastvara je ništa osim budne spoznaje.

83.

Specifično je mjesto djelatnosti život viteško-upravljačke kaste (*kṣatriya*). Vitez prakticira *karma yogu*, putem neprestane djelatnosti koja je sjedinjenje s najvišim bićem. Životno djelo (karma) *brāhmaṇa* je razgradnja, ne činjenje, već suzdržavanje od bilo kakva čina, životno pak djelo *kṣatriye* je činjenje velikih djela, u znaku reda i istine, vrline, zaštite slabih i progonjenih, neznalica i siromašnih. Predaju *jñāna yoge* čuvaju isključivo svete knjige, dok predaju *karma yoge* čuvaju *Ramāyana*, *Mahābhārata*, *Ilijada*, *Odiseja*, epovi o sv. Gralu. Prvi dio *Bhagavad Gite* je karakteristična karma inicijacija, božanstvo uvodi junaka Arjuna u herojsko životno djelo i uči ga herojskim vrlinama. Ne tome da bude mudar i uman, nego da bude hrabar, plemenit, odrješit, požrtvovan i otmjen. Herojski život nije najviši život, ali svakako je najljepši i najsajjniji. U karmi *kṣatriye* svi čini pokazuju u istom smjeru, u smjeru junačkog životnog djela, u kojemu heroj smatra sebe žrtvom u borbi za istinu i u toj se djelatnosti proslavlja. Veličina junačkog životnog djela je po ozbiljnosti iste vrijednosti kao i životno djelo duhovne kaste: heroj se oslobodi ako činima bez ostatka ispuni svoje djelo.

Vaiśya i *śūdra* (gospodarski i službujući stalež) su kaste koje su hijerarhijski ugrađene u život normalnih društava. U njihovu životnom djelu prisutna je ista smislena i dosljedna povezanost i jedinstvo kao u djelima *brahmana* ili *kṣatriye*, samo što njihovo nije tako uzvišeno kao ono *brāhmana* niti tako sjajno kao ono *kṣatriye*. Gospodarski i službujući staleži nisu znanje i viteška vrlina, ali jednako su značajni u interesu održanja. Ovaj značaj je, međutim, sada u koristi. Prema indijskoj predaji i zadnji sluga, ako ispunjava svoju karmu, može postići viši stalež od kralja ili vrhovnog svećenika koji ne ispunjavaju svoje dane dužnosti (*dharma*). Gospodarska se kasta (poljodjelac, stočar, obrtnik, trgovac itd.) brine o materijalnim potrebama zajednice i karma joj je stvoriti čovječanstvu obilje, gospodarstvo i blagostanje. Karma staleža slugu je djelatnost tjelesnog rada. U svakom slučaju riječ je o činu (*ergon*, *opus*) ugrađenom u životno djelo i proisteklom iz zakonitosti životnog djela. Sva ta djela zajedno znače jednu karmu, jedno djelo, koje se od čovjeka ne može odvojiti.

Pragma je iz životnog djela istrgnuti i za sebe stojeći čin neovisan o tome što mu prethodi i što iza njega slijedi (nije *karma*), i zapravo znači da se djelo odvaja od djelatnika i uvodi se pojam praznog i neosobnog čina.

To što se zbiva ne tumači se u povezanosti koja pripada određenom čovjeku, nego kao bilo čiji akt. U Judeji je rabinizam grijeh tumačio takvim pojmom akta i time je čovjeka uhvatio i podjarmio. Nije pitao tko je, zašto, kako, u kakvoj vezi i u kakvom životnom djelu. Mimo puke pragme nije bio voljan ništa uzeti u obzir. Farizeji su krotki iz nečiste namjere. Nisu nikako voljeli ako bi se uzela u obzir i čovjekova osobnost i stavila na vagu te su se ozakonjenjem riješili toga da bi osim puke pragme išta uzeli u obzir. Ranokršćanski je kler od farizejstva preuzeo

ovakav pojam *pragme*. Bio je to najsigurniji način da se osobnost ukloni iz djela i zataji, i da se pred javnošću pokazuje samo u reprezentativnim aktima, ali to je bio i način da se ne postavljaju osobna pitanja i da se sudi na temelju pukog akta.

Farizejstvo je zapravo obrambena tehnika čovjeka koji živi u laži bitka: u prosudbi vlastitog bića poziva se na spektakularne čine zbog toga da se ne bi moglo postaviti pitanje o njegovom biću, koje ostaje u mraku, dok druge hvata u činima koji možebit krše vanjski moral, i tako ih okrivljuje ne postavljajući pitanja. Kler je zauzeo isti stav protiv kojega se Isus borio i time pokušao Evanđelja staviti van snage. Razlika je samo u tome da kler nije preuzeo rabinistički moral, nego šablonski moral koji se oblikovao tokom povijesti i koji je jedva nalikovao hebrejskim izvanjskostima. Od toga trenutka evanđeosko učenje za kler više nije bilo ostvarljivo životno djelo nego nečuvena iritacija, ne svjetlost, nego upravo *terror lucis* (strah od svjetlosti), čak ni religija, nego praksa moći.

86.

Učenje Evanđelja bilo je usmjereno protiv kvarenja bitka i ozbiljilo je od prvotnog čišće stanje postojanja. Time što je restaurirao farizejstvo, kler je u središte života opet stavio akt grijeha i tako zastro učenje o kvarenju bitka i o očišćenju. Kler se hebraizirao i počeo proganjati umnu djelatnost (gnozu) koja bi prozrela tu djelatnost i konačno ju je utišao, ne zbog pogrešnog učenja nego zbog svjetlosti uma. Od toga trenutka umjesto misli o kvarenju bitka i mogućem obratu, u središte kršćanstva ponovno je postavljena misao grijeha i kazne.

87.

Između djelatnosti farizejstva i klera ipak postoji bitna razlika; farizejska laž je stajala u znaku bogaćenja u životu, a laž klera u

službi nagona moći. Zato se farizejski lažni sustav pojavio na nižoj životnotehničkoj razini kao laž, nasilje i izrabljivanje, dok je kler, da bi svoj cilj svjetske vlasti postigao i održao, izgradio sustav laži bitka. Uslijed toga što je spoznaja, što će u kršćanstvu reći gnoza, postala zabranjena djelatnost, čovjeka se stalo prosuđivati isključivo na temelju njegovih čina (*pragma, actus*). To je izvanredno olakšalo položaj klera (kao i farizeja). Ništa nije lakše nego suditi na temelju vanjskih čina. Kler je stekao neograničenu vlast nad čovjekom, jer je odlučivao o tome što je dobro a što loše, što je vrlina a što grijeh, i u obzir se nije uzimalo ništa drugo (misao, osoba, osjećaj, namjera, ponašanje). Prestala je mogućnost slobodne spoznaje. Čini spašavaju. Um se u povijesti izgubio kao djelatna snaga i gnoza (*jñana*) je mogla živjeti samo na ilegitan način, skrivena u sektama ili kao individualna samovolja (mistika). U trećem i četvrtom stoljeću poslije Krista kler je gotovo u potpunosti uspio rekonstruirati stanje prije Evandjelja i čovječanstvo je živjelo kao da se ništa nije dogodilo.

Sve čemu porijeklo nije u evandeoskom bitku je Antikrist. Ili – ili. U duhovnom nema kompromisa, neutralnosti još manje.

88.

Otkako je ranokršćanski kler potisnuo gnozu i time sebi uspio u Europi stvoriti bazu moći, svaka nezakonita vlast, sve do dana današnjeg, počinje zabranom slobode mišljenja (slobode govora), lišavanjem čovjeka izgradnje vlastitoga životnog djela i traženjem pragmatike, odnosno čina-fragmenta, krojenog za dani slučaj. Ne egzistencijalno djelo, nego neosobni akt. Jer *ergon* se uvijek usmjerava prema cjelini i hoće stvoriti cjelinu. Sto je čin specijaliziraniji, to više čovjeka približava crvu, u čijem životu osim uske specijalnosti (apsolutna podjela rada) nema životne mogućnosti. U moderno su doba prisutni nepobitni znakovi čovjekova pocrvljenja, osobito otkako poput reptila, ali ne i ptice, umije i letjeti. Time kler čovjeka održava ne samo u

neznanju, nego ga i zavodi glede odlučnih životnih činjenica, kao što je pravi smisao čina (*ergon-pragma*). Jer što se shvati vlastitom djelatnošću, kao što Vico kaže, dakle potpuno shvati, znači da se i čini. Kler je uspio riješiti pitanje vlasti. Rizik suprotstavljanja kleru postao je prevelik, uplašeni je čovjek bio prisiljen manifestirati dobra djela. Religija dobrih djela uvijek razvija licemjerje, štreberstvo, prilagodavanje i laž.

Klerikalni je sistem laži, rekonstruirajući farizejske laži bitka, učvrstio stanje prije Evandelja. Naravno, kler je djelovao razvijenijom tehnikom, ne u uskim, familijarnim okvirima kao farizejstvo, nego u perspektivi svjetske povijesti. Kršćansko učenje o iskupljenju nestalo je u trenu. Antikristovski moment: kvarenja bitka nema, nema odgovornosti za drugoga, nema obveze iskupljenja, nema duga, nema spasa. Opet, kao što je i bilo, ima grijeha i kazne, ne Boga, nego mračne i odvratne vlasti.

89.

Vlast čija je savjest loša boji se razotkrivanja i zato zabranjuje svjetlost uma i traži čine, jer ih shvaća kao izraze vjernosti; čovjeka se naime može uhvatiti ne u njegovim mislima, nego u njegovim činima. To je baza farizejstva: grijeh je u činu. Ne može se ni zamisliti ustuknuće farizeja kada su doznali za Isusovo učenje: kvarenje nije u djelima, nego u tome tko kakav život živi, onaj iskvarenog bitka ili pak očišćenog (*tešuvah*). Zlo i nečistoća (*ašma*) nisu u mislima i nisu u činima, nego u iskvarenom bitku. Nije grešnik onaj tko je jednom učinio neko zlo, nego taj koji neprekidno živi u zlu, jer ni ne primjećuje kako živi, tisuću puta je zao onaj koji smatra ispravnim taj neprekidni život u zlu ili, kako kažu, realan život, i još sto tisuća puta je zao tko ovaj nečisti život podučava kao ispravan i zahtijeva ga od drugoga. Ništa nije lakše nego uprljati i ništa nije teže nego očistiti. Govor na Gori je optužba protiv farizeja, protest protiv morala čina i konačno utemeljenje toga da je zlo iznad svakoga čina i misli i tjelesne korupcije, mračni nagon kvarenja bitka (Antikrist).

Vidljivi vanjski grijesi i izrečene misli i koruptna tijela u najvećoj dubini ljudskog bića posljedice su iskvarenog bitka, koje se ne mogu eliminirati licemjernim dobrim djelima ili milosrdnim mislima ili vanjskim liječenjima. Jedino se mogu ispraviti potpunim obratom (*tešuvah, metanoia*). Iskupljenje je obvezno za svakoga, vrijedi za svakoga, i tko ga izbjegne dalje kvari svoje postojanje, jer bitak nije samo njegov osoban nego cijelog čovječanstva, pripada svim bićima, zato je i s Božjim bitkom zajednički i istovjetan. (Pljačkanje bitka.)

90.

Do kraja srednjega vijeka čuvar teksta je duhovna kasta (*brāhmaṇa*) ili njen iskvareni oblik (farizeji, kler). U drugim kastama, pribrojivši tu i velikaški, plemićki sloj, nije se pojavio čak ni zahtjev za poznavanjem pisma. Vladajuća je kasta kṣatriya poznavanje pisanja i čitanja smatrala stranim svome pozivu i za obavljanje tih poslova držala đaka "klerika". Kada je kler, da bi prigrabio svjetovnu vlast, izdao svoj prirodni kastinski privilegij, praksu duhovne vlasti i analfabetizam društva stavio je u službu ostvarenja svojih ciljeva. Nije samo čuvao i njegovao svete tekstove, nego bi ih, ako je interes to tražio – kao nekada farizeji – zaključao i radi lakšeg upravljanja ljude lišio autentične, evanđeoske orijentacije. Kasnije, sa sekularizacijom vlasti, promjenom njene koncepcije prosvjetiteljstvom, reformacijom, pa demokracijom i socijalizmom, situacija se nije nimalo popravila, još se i pogoršala. Čovjeka obvezno nauče čitati i pisati, ali samo zato da bi cenzurama, zabranom nepoželjnih tekstova, dosad nikad iskušanom vulgarizacijom pisanja, dnevnim tiskom, masovnom komunikacijom, ilustriranim listovima, popularnom znanošću i partijskim brošurama, stvorili umjetno neznanje i od analfabetizma temeljniju dezorijentaciju.

51.

Kler je objavio rat gnozi, odnosno slobodnoj duhovnoj djelatnosti, kao vlast čija je savjest loša, i poput farizeja počeo zahtijevati čine, jer se vlast nad ljudima može uspostaviti ne u duhu, nego u činima. Religioznu je vjernost učinio ovisnom o činima, čisti život je učinio ovisnim o činima, spas je učinio ovisnim o činima, rangove klera, ukoliko su bili važniji, utoliko je više učinio ovisnima o činima. Naravno, u kleru se moglo učiniti i dobro djelo, ali to se ne računa, jer ono što se po Evanđeljima računa je *ergon* a ne *pragma*, životno djelo, život kao cjelina. Jedini je temelj suda je li dobro djelo učinjeno u istini bitka, ili u znaku laži bitka. Većina djela su bila farizejska, uloga igrana pred velikom javnošću, iza čega sad više nije stajala samo želja za bogaćenjem, kao u Judeji, nego i namjera zadobivanja svjetske vlasti, kasnije pak želja za njenim održavanjem. Govor na Gori kao da nikada nije ni izrečen. Od vremena kad je kler zabranio čovjekovu prosvjetljujuću aktivnost, najdjelotvorniji način rješavanja za vlast neugodnih problema postalo je prešućivanje. S ratom protiv gnoze paralelno je išlo i tekstualno krivotvorenje Evanđelja, eliminiranje neugodnih mjesta i umetanje rečenica koje podupiru kler. U knjizi biskupa Ireneja katalog papa se vodi od apostola Petra. Ako bi se postavilo pitanje, uvijek se pozivalo na objavu. Kada je vojska inkvizicije zauzela Besier, vojskovođa je pitao kardinala kako da utvrde tko je heretik a tko nije, dakle koga treba ubiti a koga ne. Ubijte sve – odgovorio je kardinal – Gospod će odabrati svoje ovčice. Kao da se savjet jeruzalemskih rabina u cjelini premjestio u Rim, Milano, Pariz i Strasbourg, i farizejstvo se tamo dalje prakticiralo sve manje skrivajući cinizam, od kojega je kasnije načinjena i znanost.

92.

Koga vrijedaju u njegovoj istini, uopće ni ne trepne, može bit se osmjehne. Koga u njegovoj maniji, taj počne udarati, vikati i

bjesnjeti. Koga vrijeđaju u njegovoj podlosti, smrkne se i poziva na Boga.

93.

Kler ne bi u potpunosti pobijedio gnozu da se Augustin nije suprotstavio gnozi i stao uz kler. Nitko, osim još Ivana od Križa, Pascala i Nietzschea u Europi nije od Augustina dublje patio zbog kvarenja bitka. Kvarenje, je međutim, proživio kako je kasnije postalo primjerno u kršćanstvu. Evandjelja je shvatio poput religije, kvarenje je želio razriješiti pokajanjem i ispaštanjem a razrješenje je, kao i mnogi, nalazio u podvrgavanju Ekleziji, u uvjerenju da su Eklezija i kler isto. Permanentno Augustinovo samooptuživanje i žeđ za krajnjom čistoćom uvelike je lirska opsjednutost, neshvaćanje značaja prosvjetljujuće snage uma. U Augustinu je intenzivno živjela žeđ za transparentnom egzistencijom i neshvatljivo je kako se mogao suprotstaviti univerzalnoj orijentaciji kada je sigurno znao da bez nje nema prosvijetljenog bića.

Na tragu i pod utjecajem Augustina kršćanstvo je širilo shvaćanje i praksu koji su uskoro postali opće prihvaćeni. Augustin je razumio kršćanstvo kao uznemirenost bitka (*turba*) i time se vratio na apostola Pavla, čije je shvaćanje bilo upravo takvo. Evandjelja nisu uznemirenost bitka, uznemirenost jesu, ali uslijed nezadovoljstva zbog pristanka na korupciju ("trn" ne u "tijelu", nego u kvarenju). Od apostola Pavla se na licu modernoga čovjeka počinje pojavljivati crta izmučenosti, čega su se mnogi toliko uplašili i protiv čega je Nietzsche protestirao i brisanja čega se i poduhvatio. Od Augustina, pak, nadalje ta je crta postala obvezna: patiti i biti izmučen zbog Evandjelja, dok su Evandjelja, kao što i značenje riječi kaže, u prvom redu radosna vijest, radosna vijest očišćenoga bitka. Kasnije, uslijed izvanredne Augustinove erudicije i sugestivnosti njegove osobnosti, shvaćanje kršćanstva kao uznemirenosti bitka postalo je iskušenje za autentične egzistencije sve do Tolstoja i Dostojevskog, koji su svoje kršćanstvo opravdavali time što su voljeli patiti. (Takvo je

shvaćanje kler odobravao, jer čovjeku koga zaokupljaju subjektivne muke ne pada na pamet gledati naokolo i baviti se ičim drugim osim vlastite patnje, pa je zbog toga njime lako vladati, osim toga i najčišće te zato i najsmislenije.)

94.

Razlika između farizeja i kršćanina:

- Umjesto da ih prosvijetli i s njima se razračuna, farizej skriva sile kvarenja bitka,

- umjesto da sakrije sile kvarenja bitka, kršćanin se s njima razračunava.

- Budući da pred javnošću ne skriva sile kvarenja bitka, kršćanin je u nepovoljnom položaju. Prihvaća kvarenje, priznaje ga u sebi, osvještava ga, ne zavarava ni sebe ni druge. Kršćanin je grešnik i ne pristaje da ne bude grešnik i nikada ne kaže da je nevin, niti da je čist.

- Farizej (klerikalac) je u prednosti jer pred javnošću skriva snage kvarenja bitka. Kvarenje bitka ne prihvaća, ne priznaje, u sebi ne osvještava i zavarava sebe i druge. Farizej je bezgrešan čovjek koji ne čini ništa zlo i nikada se ne pokazuje drugačijim nego kao nevin i čist.

- Razlika između farizeja i kršćanina je u tome da farizej živi u laži bitka a kršćanin se prosvjetljava istinom bitka. Zato farizejstva nema bez sofistike, kršćanstva nema bez traženja i zahtijevanja jednosmislenosti riječi. Sofistike, međutim, nema bez rafinirane životne tehnike, jednosmislenosti nema bez nostalgije za primordijalnom jednostavnošću (idila). Tipični farizej je virtuoza laži, tipični kršćanin je onaj koji prozirno (autentično) živi. Ta dva čovjeka se nikada ne sreću, čak ni u Bogu.

95.

Evandjelja su izraz patnje zbog stvarnosti. Kako se stvarnost može podnositi bez kvarenja bitka i kako se može autentično živjeti. To je takva istina, u usporedbi s kojom se sve druge povišne istine otkrivaju kao jadne i apsurdne. Radije križ, nego najsitnije popuštanje kvarenju bitka. Neka me ubiju. Umrijeti nije radosno, ali živjeti uprljan je nemoguće. Isus je, kaže Jaspers, gledan iz aspekta svijeta apsurdan. Svijet gledan iz aspekta Isusa: dodite svi k meni, inače vam ne umijem pomoći.

96.

Antikristovska egzistencija je farizejska (klerikalna) jer sofistički, moralom, religijom, zakonom i pravom brani u praksi primijenjeno kvarenje bitka. Ili pak istinom brani svoje koruptno biće i tu obranu usustavi da bi mogla neograničeno vladati u svijetu. Nema nepodnošljivijeg nego kada netko ima pravo u laži. Slomiti tu snagu nije uspjelo ni Evandeljima, dapače na temelju učenja Evandelja se tehnika kvarenja bitka na mnogo potencija usavršila. Kler je u kvarenju bitka postao mnogo savršeniji nego što je bilo farizejstvo. I kada je kasnije prosvjetiteljstvo slomilo vlast klera, rodio se politički i znanstveni klerikalizam, čija je tehnika kvarenja bitka postala na mnogo potencija još savršenija nego što je bila klerova.

97.

Bitni događaj koji tisuću petsto godina karakterizira povijest Europe jest antikristovska djelatnost klera i nečuvani antagonizam evandeoske Eklezije. Pod klerom treba razumjeti organizaciju svećenstva koja drži vlast u svojim rukama. Pod Eklezijom, pak, univerzalno jedinstvo čovječanstva, u znaku Evandeljima očišćenog i uzvišenog bitka.

Od proganjanja gnoze do boljševizma u dvadesetom stoljeću u Europi, čak i na cijeloj nastanjenoj zemaljskoj kugli, sva povijesna zbivanja žele u nekom obliku razriješiti taj antagonizam, tražeći spasenje u činima (*pragma*) na farizejski način (američko-ruski pragmatizam). S jedne strane prevara, laž, nasilje i svjetovno bogaćenje, gospodarske teorije, tehnika, vojska, antikristovsko kvarenje bitka zvano svjetskom poviješću, s urlanjem koje para uši i natopljeno krvlju, s druge strane jedva čujni, zgaženi, poricani, izrugivani i znanstveno nijekani i popljuvani, nejak i evandeoski glas.

98.

Predaja je iznad razdoblja, naroda i individua, ali povijest poznaje samo nekoliko mjesta gdje se početni položaj koji se temelji na predaji očitovao u svojoj punoj čistoći (ne govoreći o izuzetnim ljudima). Talmud je primjena početnog položaja specifično na hebrejski narod, *Manavadharmaśāstra* (Manuov zakonik) na indijski, a na početku povijesnog vremena u zakonicima su *sofoi* (Solon, Likurg, Ferekid) primijenili univerzalni ljudski status na različite grčke gradove-države. Početni položaj (*śruti*) je objava; objava početnom položaju osigurava čvrstoću *logosa*. Zato je potrebno doslovno se držati objave. Može se reći i da je objava apsolutna riječ (jezik). Objava se, međutim, ne može primijeniti neposredno u povijesnim razdobljima, nego samo kao *smrti* (mit, zakon, religija). Talmud je takav *smrti*. (Nastanak mu je otprilike isti kao i onaj vedskih komentara – vidi Origenovu filozofiju.) Oko valjanog razumijevanja riječi objave često su se održavala javna dogovaranja, o izlaganju meštara pravile zabilješke i skupljale opaske. Talmud je, kao i drugi *smrtiji*, tumačenje početnog položaja. I srednjovjekovna dogmatika se ima tako razumjeti, jer dogmatika nije primordijalna objava, nego samo povijesno tumačenje objave za ljudski um, za vrijeme i narod. Ako bi dogma o papinoj nepogrešivosti bila istinita, značila bi da je riječ izrečena s papinske katedre, riječ *ex cathedra*, jednako vrijedna

istina kao i objava, što je nonsens. Dogmatika je sakralna utoliko što je izvor apsolutan, ali humana i povijesna utoliko što nije apsolutna riječ. Bez dogmatike nema povijesnog postojanja, ali dogmatika ipak nije nedodirljiva, dapače, dok temeljni smisao ostaje intaktan, ona se u povijesnim vremenima neprestano mijenja.

Dvostruko tumačenje dogme:

1. Eklezijastičko, koje gradi most između istine objave i povijesnog života i ljudskoj egzistenciji daje sigurnu orijentaciju o izvornom učenju.

2. Klerikalno, u svrhu održavanja vlasti čvrsto se drži slova jedne teze i njega održava. Zato su tokom povijesti sve dogmatike dvosmislene (kršćanska, Talmud, indijska itd.).

99.

Srednji je vijek, kažu, mračan, ali još mnogo više sleđen i uzak, o čemu svatko može stvoriti pojam na temelju novog srednjeg vijeka (Berdajev). U prvoj se polovici dvadesetog stoljeća uobličuje sve većim sužavanjem, usahnjivanjem ljudske egzistencije: zahtjevi se smanjuju, raste oportunizam, životna razina postaje niža čak i od građanske, čovjek se skriva u sve plošnija i nebitnija životna rješenja i irealne fantazme. Ateizam je vrlo ograničen, to je pretpostavka koja traži mnoge kompenzacije. U srednjovjekovnom mjesečarstvu više nitko nije znao da je osakaćenost univerzalne orijentacije prvi uzrok koji zastire egzistenciju, ili obrnuto, sve mračnija egzistencija je prvi uzrok i ona sužava univerzalnu orijentaciju. Za otprilike tisuću godina jedini je bitni infernalni događaj taj da je pod utjecajem klera i svjetovna vlast korak po korak izgradila svoju životnu praksu koja kvari bitak i u sve je većoj mjeri realiziranje kršćanstva postajalo nemoguće. Neposvećene su vlasti u ime svetosti žrtvovalе sekte razvijenijih životnih tehnika, a i sektaše koji su se pokušali pobuniti zbog nekog bijednog fragmenta istine. Lakovjernost i nevjera. Nezasrtta vlast bez ikakve istine, stvorena sofističkim formulama ad

hoc. Viša je kontrola uma posve prestala i posljedice suprotstavljanja su bile zatvor, inkvizicija, lomača. U heretičkim procesima, poput onoga Galileju, Savonaroli, Janu Husu, Giordanu Brunu, kler se nije bojao za svoju istinu nego za svoju vlast i nju je branio. Gdje je već tada bila istina klera!

100.

Isus, koji je svojim držanjem apelirao na najdublji korijen ikada utjelovljenog ljudskog bitka, bio je svjestan sigurnog neuspjeha i bijedne smrti, ali je bez obzira na to jednostavno i otvoreno poduzeo borbu s kvarenjem bitka i pokazao, ne što treba činiti i što treba reći, nego kako treba živjeti.

Umjesto Eklezije, koja je trebala biti *sacramentum* ovoga života, stvorena je organizacija i ona je – “truloga srca” – obranila kvarenje bitka suprotno Isusovom učenju, održala ga, produčila ga i učinila jedino vladajućim po cijelom svijetu.

Kvarenje bitka je zlodjelo za koje Evanđelja kažu da je grijeh protiv Duha Svetoga (Duh Istine – *pneuma tes aletheias*) i za koji nema oprosta.

Zato jer umjesto Eklezije postoji kler, umjesto evanđeoskog života kvarenje bitka i umjesto Isusa Antikrist, bezuvjetno je potrebno da svi, i to odmah, postanu kršćani.

101.

Ono što Evanđelja zovu ljubavlju krajnja je zrelost ljudske egzistencije, najviši stupanj pročišćenosti postojanja, indijski: oslobođenje.

102.

U antikristovskoj taktici od početaka do danas zapravo nije nastala nikakva promjena. Prva fizionomija hebrejskog farizeja, iako je u sebi skrivala kasnije mogućnosti, bila je dosta primitivna. Karakterne osobine, divlja zloća, žilava i podmukla spremnost na podle smicalice i slavodobitni odnos prema životu, ostale su i dalje prisutne. (Pogledaj Konstantinovu bistu, Velázquezov portret pape Inoćentija ili portret nekog modernog generala, diplomata ili znanstvenika.) Već se onda učvrstilo shvaćanje da je dobro djelo bezumno i glupo (idealizam), jedino je podlost korisna (realizam). Čini su uvijek čini! Vlast se gradi na podjarm-ljivanju duhovne (umne) zbilje, ne nužno, ali se ne umije drugačije. Nesposobnost da se upravlja u duhu istine.

103.

Pouka reformacije jest da je borba protiv klerikalizma nemoguća na razini religije. Reformacija je, naime, u najkraćem mogućem vremenu postala isti, dapače još intenzivniji klerikalizam.

Reformacija odista i nije bila događaj, nego samo povijesna činjenica. Izračunljiva posljedica nekih predvidivih događaja, ništa neočekivano, ništa osobito, ništa bitno. Reakcija na raskalašnost helenizirane talijanske renesanse, dakle ne drugo nego novija hebraizacija, do tada neslućeno farizejstvo, od kojega je bolje i ono razmetljivo i šareno talijansko, jer je barem u svijetlim bojama (skrivenije je, naime, uvijek koruptnije). Reformacija nije značila drugo i nije donijela drugo nego fanatizam grešnosti, vječno spreman na sablažnjavanje i licemjerje nezamislivo čak i u usporedbi sa starovjekovnim Jeruzalemom.

Tamna je točka reformacije ta da je pokušala sekularizirati Sveto pismo, u izvjesnom smislu isto kao u Indiji buddhizam u odnosu na vedsku predaju, zbog čega Guénon Buddhino učenje smatra nekom vrsti reformacije. Ali buddhizam se u Indiji nije mogao trajno ukorijeniti i za kratko vrijeme je odande i nestao.

Uvođenjem narodnih jezika u liturgiju, prevodenjem Biblije, sekularizacija je u potpunosti propala. Sveto se pismo ne može sekularizirati i ne može se razriješiti u vremenu (to pokazuje da onaj tko ga ne živi *eo ipso* od njega ne razumije ni riječi), jer to što nije u vremenu i nije nastalo za vrijeme, u potpunosti stoji izvan vremena i vrijeme ga ne dotiče. Zbog toga krahira i kasniji pokušaj sekularizacije Svetoga pisma (tzv. znanstvena kritika objave). Evanđelja su događaj bitka koji nije povijestan, i nije posljedica povijesnog, nego upravo stvara povijest. Pokušaji sekularizacije se moraju nasukati. Nemaju pozitivni temelj, samo su protuhijerarhijski, demokratski eksperiment, a to bitak ne podnosi čak ni u propalom stanju. Sekularizacija je u krajnjem farizejski akt u svrhu toga da bi se i Svetim pismom moglo trgovati, što se i dogodilo.

Reformacijom započinje razdvajanje religije i politike. Religija je postala privatna stvar. Privatna stvar se odvojila od javne, unutrašnja od vanjske i zabranjeno je miješati se u unutrašnje stvari. Svaka vanjska vlast treba gledati skršenih ruku ako se negdje, što se kaže, na unutrašnjem području događa krvoproliće. Naravno, svi znaju da ne postoje ni religija, ni politika, ni vanjski ni unutrašnji poslovi. Postoji samo kvarenje bitka i napor za pročišćenjem bitka, i to je mjera svih stvari. Ali kako nema Eklezije i nema vrhovne duhovne vlasti, može se opravdati svaka samovolja.

104.

Razlika između Eklezije i klera je u tome što Ekleziju održava duhovna kasta (*brāhmana*), dok je svećenstvo klera aktivno, što znači da živi život viteške kaste (*ksatriya*). O toj činjenici, koja je tisućama godina u Europi bila odlučujuća, osim Origena vjerovatno nitko nije imao pojma.

Tko nije brahman, dakle tko ne živi život duha (um, kontemplacija, spoznaja, znanje, istraživanje, razmišljanje, ne-djelovanje), nije načistu s krajnjim značajem stvari a niti to može biti, čovjek pak koji tone u djelima (karma) i u povijesti ne vidi izvan

vremena, u krajnjim je stvarima neznalica i ostaje neznalica. Europski kler je uvijek držao da mu je zadaća upravljanje, donošenje i udjeljivanje pravde (na zemlji i na nebu!), a ne nedjelujući uvid. Zato se u Europi nije ni pokušala stvoriti duhovna kasta i tako je Europa uvijek bila bez brahmana, bez duha, uma, višeg uvida i živjela je izručena povijesti. Vitez eventualno daje ideje, ali nikada krajnji smisao, za to je primjer Platon. Temeljna osobitost europske povijesti je u tome da do dana današnjega nitko ne zna što se odista zbiva.

Bilo je nekoliko nejakih pokušaja da se nasuprot razularenoj religiji čina udomaći kontemplacija. Takvo je bilo vrijeme Richarda i Huga iz sv. Viktora, koji su, doduše samo u atmosferi samostana, htjeli ostvariti nedjelujući uvid. Tada kao da se počela oblikovati nekakva kršćanska inicijacija. U sedamnaestom je stoljeću pod utjecajem knjige jednostavnoga redovnika Molinosa poput epidemije izbio španjolski *Soledad*. Knjiga je vjerojatno pisana pod indijskim ili sufijskim uplivom. Molinosa su bacili u tamnicu i iz rimskih kazamata više nije izašao živ. Soledad je imao više tisuća poklonika, usamljenici su živjeli u sićušnim spiljama na španjolskoj i portugalskoj obali, poput tibetanskih lama ili indijskih *sannyāsina*, u jedva zamislivoj askezi, u strogoj anonimnosti i nedjelovanju. Epidemija se širila, i bilo je onih koji su napustili visoke službe, blagostanje, naglo se odrekli obrazovanja i civilizacije, odjenuli grubo sukno, pošli u planine i živjeli poput Buddhinih redovnika od prosjačenja. Kler je, jednom riječju, zbrisao Soledad: radilo se o heretičkom kvijetizmu, danas bi rekli o bijegu od obveza prema društvu. Organizacija moći je uvijek bila načistu s time da nad čovjekom koji živi u spilji nema vlast. Kakva se snaga probila u Soledadu može se vidjeti po tome što se Loyola cijeli život kolebao između povlačenja i klerikalne službe. Iz ove se napetosti rodila ideja jezuitskog reda. Jezuitizam, međutim, nije izrazito protudjelatan, dapače krajnje je aktivan, ratnovojnička (*kṣatriya*) misija, jedna od koncentriranih inkarnacija farizejstva pojačana terorizmom, i tako u svojoj organizaciji prototip modernih političkih partija. U nekim razdobljima, dapače, više kriminalni savez nego militaristička organizacija. No-

vo u njemu je, a i svjetski je uspjeh postigao zbog toga, što je djelovanje u korist klera unaprijed oslobodio svake moralne stegge. Kler je stvorio bazu iz nove organizacije (protureformacija), jer se jezuitizam od svih ranijih organizacija moći mogao uspješnije upotrijebiti za ciljeve vlasti i postati slijepo i vjerno sredstvo za najmračnije čine. Inkvizicija je ognjem i mačem istrijebila Soledad. I kao uvijek, oportunisti su se za nagradu mogli vratiti u redove klera, a odvažni su bačeni u tamnice ili na lomaču. Odnosno, prema uhodanom farizejsko-klerikalnom običaju, vjerne su likvidirali, a izdajicama dodijelili dobre službe.

105.

Farizejska se taktika nije promijenila, kler ju je nastavio automatizirajući praksu vlasti. Zato se farizejstvo ili kler nikada ne javljaju bez jake birokracije, komplicirane pravne prakse, bez držanja slova zakona. Prepreke se ne vole. Prednost automatizirane prakse vlasti jest u tome da se bilo koji istaknuti slučaj umije pojednostavniti i glatko, jednostavno, neprimjetno likvidirati. Vrhunac je automatizacije kler postigao u inkviziciji i u jezuitizmu. Oni su samo u krajnjim slučajevima priređivali teatralna spaljivanja na lomači, preferirali su neugodne sakriti u tamnice i tamo ih zaboraviti. Mehanizirati pravosuđe, obrazovanje, vojsku, odgoj, administraciju, dati prednost uniformama i kolektivnom držanju (svečani korak, procesije). Tada je započeo proces koji nije rastvarao samo spiritualne, nego i organske veze, i njih je zamjenjivao mehaničkim funkcijama. Farizej i klerikalac svako pitanje bitka shvaćaju administrativno. Najradije bi da čovjeka mogu bez ostatka izručiti nekom strojnom sustavu koji funkcionira bez njega. Problem je bio u tome što je religija koju su ispovijedali bila svemu tome oprečna. Zato je religiju trebalo eliminirati kao glavnu prepreku mehanizaciji. To je treća, moderna faza antikristovskog procesa.

106.

Pravac što ga je sugerirao Descartes ima nepriznatu, možda nesvjesnu i u tami skrivenu tezu, kako logistika kaže, skriveni aksiom. Skrivena namjera jest izgraditi misaoni sustav u interesu svjetske vlasti, koji će praksu moći učiniti lakom, pouzdanom, jednostavnom i konačnom. Teza glasi: bitak je zapravo racionalni aparat. Misao o mehanizaciji bitka pojavila se već u srednjovjekovnom kleru, ali u njoj je još bilo mnogo ideja građenih na vjerovanju. Te su ideje redom izgubile svoj utjecaj i sustav je moći klera dospio u krizu. Pitanje koje se pojavilo glasilo je: nakon propasti klera neprikosnovena i nezaobilazna vlast stoji na sigurnim temeljima ako joj je baza racionalni aparat. Descartes izgrađuje teoriju aparata i ta se teorija naziva racionalizmom. Racionalizam nije spoznajna metoda, kao što o sebi govori, nego teorijski temelj prakse svjetske moći stvorene prema uzoru na kler.

107.

Racionalizam nema nikakve veze s razumom. Ali nema razloga ni za pretpostavku da se neka skrivena strana, zastrašujuća i sablasna snaga manifestira u pojmu razuma, neki, recimo, demonski intelekt (Klages). Racionalizam je teoretski sustav uspostavljen u znaku spoznajnog razuma, a zapravo se ne radi o spoznaji, nego o fundamentu krajnje svjetske vlasti. Racionalizam shvaća vlast točno kao kler (farizejstvo), laž-nasilje-izrabljivanje (L. Szabó) snabdije teorijom, koja se, budući da zatajuje, uspjeva prikazati kao istina. Zato nije samo kvarenje bitka nego je i laž bitka. Nije se dogodila promjena u koncepciji vlasti, racionalizam ju je preuzeo od klera, samo što je obnovio zastarjelu organizaciju. Srednjovjekovni primitivni mehanizam spasenja preobrazio se u svjesno izgrađeni aparat koji pazi da bude strogo zatvoren i nepobitan. Tako racionalizam nije prosvijetlio kvarenje bitka, nego ga je potencirao i učvrstio. Tomu je nedvojbeni znak da ljudsko postojanje nije postalo svjetlije, ni istinitije, ni

humanije, ni uređenije, nego još mračnije, još uznemirenije, još neljudskije, još lažnije. Racionalizam je, dakle, organizirano kvarenje bitka, samo od farizejstva i klerikalizma na višem stupnju životne tehnike. U racionalizmu kulminira znanost. Racionalizam je u znanosti stvorio onaj nezaobilazni i nepobitni sustav koji održava sistem kvarenja bitka. Znanost je aparat descartesovskog racionalizma koji na svoj jezik prevodi svaki moment postojanja.

108.

Descartesova se razmišljanja i cijela moderna znanost mogu oboriti na jednoj točki. Znanost primarnom stvarnošću drži svijet koji opstoji tu i sada. To je u njoj nezaobilazno, jer činjenično je da danas svi živimo tu, u ovom svijetu, i za nas činjenično vrijedi ova realnost. Ali ako je znanost nezaobilazna, nije nepobitna, jer svi ljudi bez izuzetka znaju, a da ih tome nitko nije učio, da je ovaj svijet sekundaran a ne primaran. U čovjeku živi svijest o početnom primordijalnom svijetu, o od ovoga svijeta tu i danas različitoj zbilji (zlatnodobni početni položaj). U toj svijesti nije najvažnije da je on početni i prošli i po tome povijest. Taj je svijet, iako nedostižan i neostvarljiv, stalno prisutan. Ne kao idealitet, nego kao neiskupljiv zahtjev ljudskog bitka prema sebi. Znanost je takav sistem koji isključuje ovu, u svim ljudima prisutnu svijest i greška joj je što na svakom koraku to isključenje drži mogućim. U toj su točki, što god tvrdili, nevrijedni i Descartesov racionalizam i znanost. Iskazuju samo jednu polovicu stvari, a drugu prešućuju. Iz računice izostavljaju intaktnu istinu primordijalnog postojanja i apsolutni red, koji su prisutni jednako kao realnost koruptnog svijeta, i time se računica po sebi poništava. Univerzalno ljudsko znanje ni na trenutak ne zaboravlja da ovaj svijet, danas i ovdje, nije jedina priroda, nego kozmos koruptan uslijed iskvarenog postojanja, i čovjek ne pristaje i neće i ne može prihvatiti ovaj svijet i ovu stvarnost takve kakvi jesu. Zato ni najkoruptniji čovjek ne vjeruje da je svijet aparat i ne pristaje da čovjeka drže strojem i da mu život mehaniziraju.

Znanost stavlja u središte svijeta koruptnu spoznaju i zove je razumom. Zbog toga i vlast zove razumno, premda se ta vlast temelji na stvarnosti nastaloj uslijed kvarenja bitka, koju treba eliminirati i umjesto koje treba ponovno uspostaviti izvornu istinu bitka.

109.

Moderno mišljenje već dugo promatra momente mehanizacije postojanja te ih objašnjava pomoću više teorija. Jedna teorija tvrdi da je aparat posljedica apsolutizacije razuma (nema uma), a da je apsolutizacija razuma nastala nijekanjem čovjekova osobnog duhovnog bića. Nesigurno je kada je to nastupilo, vjerojatno na početku novoga vijeka, zato je Guénon vrijeme renesanse nazvao ne vremenom obnove, nego dekadencije. Ako se čovjek poljulja u svojoj spiritualnoj egzistenciji, bezuvjetno mora postati žrtvom neke pomutnje. U ovom je slučaju postao žrtvom slijepe svjetlosti razuma, i u "fantazmagoriji totalnog znanja" izmislio himeru kozmičkog mehanizma. Nijekanje spiritualnosti, propuštanje realnosti bitka, izostavljanje temeljne zbilje, sužavanje realnosti, konačni su pokušaji da se izostavi odlučujući čimbenik. Aparat stvoren po cijenu sakaćenja bitka funkcionira, ali je sigurno da u njemu nema humanuma potpune vrijednosti niti zbiljskog postojanja.

Nezaobilazna osobina razumnog sustava jest da ga nema bez okultizma. Racionalizam i okultizam su dvije verzije istog stava *ineptia mysterii* (neosjetljivost za misterije). Što intenzivnije svijetli, to mu je sjena veća. Krajnja je odredba sustava razuma (znanosti) materijalizam, što je zapravo okultni sustav sujevjerja. U izvjesnom smislu je i aparatizam vrsta okultizma. Mehanizam, ako je tehnički (roboti, golem), ako je društvena organizacija (ured, vojska, partija, scijentifizam), ne sastoji se od zbiljskih ljudi nego od homunkulusa.

U doba klerikalizma pretpostavljalo se da su sveci učinili više dobrih djela nego koliko je bilo potrebno da postignu osobni spas. Ovaj je višak dobrih djela kler spremio poput slane ribe i udijelio ga onome tko se pokazao vrijednim. Evo rascjepa između *ergona* i *pragme*. Kasnije se mogao dobiti oprost grijeha (uvijek grijesi!) ako je čovjek kupio ceduljicu – oprost od za to zaduženog redovnika-hodočasnika. Za manji grijeh je trebalo platiti nižu, za veći grijeh veću cijenu, i tako dobiti potpuni oprost. Spas je pitanje novca. Spas je mehanički. Klerikalizam se već u petnaestom stoljeću pretvorio u stroj za spasenje u kojem se automatski moglo dobiti odrješenje od bilo kojeg zlodjela.

Izgledalo je da je taj mehanizam prestao s prosvjetiteljstvom. Trebalo je proći izvjesno vrijeme da bi se primijetilo kako mehanizam još efikasnije funkcionira. Ali sada nije u pitanju samo spasenje, nego se mehanizirao cijeli život. Proširilo se vjerovanje da je cijeli postojeći svijet, duša, život, religija, mišljenje zapravo jedan kolosalni, racionalno komponirani aparat. Nije potrebno da ne-mehaničke elemente uzmemo u obzir u odnosu na smisao bitka. Nesigurni čimbenici nisu potrebni. Bog, duša, slobodna volja, konačno se ne mogu dokazati, kaže Kant. Ljudskim postojanjem ne upravljaju misao ili duh, čak ni život, nego *mehanon*. Čovjek u aparatu sam je aparat, dio većeg postrojenja, nije spiritualno biće, nego funkcija. Nema potrebe za pretpostavkom o duhovnom životu, ispunjenje formalnih čina osigurava postojanje. Sve je izvanredno racionalno. Kozmos je veliki aparat, čovječanstvo je u njemu manji i u njemu čovjek najmanji. Aparati su sinhroni. Cijelo postojanje funkcionira iz nekog upravljačkog centra, na pritisak dugmeta, i to samo od sebe. Pretpostavka o osobi koja dirigira je nepotrebna fikcija.

Poznati prikaz antikristovske fizionomije je Veliki Inkvizitor Dostojevskog. U pripovijesti Dostojevskog Veliki Inkvizitor Krista, koji se opet pojavio na zemlji, baca u tamnicu i osuđuje na lomaču, ali noću ga posjeti i nagovara ga da ode, da se vrati na nebo i ne upliće u ljudske stvari, koje i tako nema mogućnosti promijeniti.

To lice je načinjeno povezivanjem klera i racionalizma, ali već u doba Dostojevskog nije bilo aktualno. Veliki Inkvizitor je još osoban, dakle ljudsko je biće, što znači da ga se može osloviti. Međutim, osobni Antikrist je u to doba već davno postao neosobni aparat. Može biti da je prvi moderni aparat bio jezuitizam. Takav aparat je industrijsko poduzeće. Novčana institucija, vlast, država. Znak je raspoznavanja vojske, ureda da potpuno gutaju ljudskost. Nije se formirao samo stroj društva prema uzoru na tvornicu, nego je cijela moderna tehnika ostvarenje misli bitka-aparata. Aparat nije utopija, nije socijalizam, nije fašizam, nije boljševizam. Aparat svima njima prethodi i sve je samo primjena aparata na različite narode i povijesne situacije. U aparatu nema vlasti, jer nema ni vladanja ni služenja, u mehanizmu konstruiranom od neosobnog razuma ima samo dijelova koji obavljaju izvjesne funkcije, kao kraljevi, diktatori, vojnici, radnici, znanstvenici, umjetnici, zemljoradnici ili matematičari. U aparatu nema više volje, razuma, životnog djela, namjere, čuvstva, častoljublja, riječ je samo o poduzeću u znaku brisanja humanog postojanja (kvarenje bitka), jer aparat je krajnje intenziviranje aktivnosti kvarenja bitka. U odnosu na to je teror Velikog Inkvizitora još bio podnošljiv, jer je čovjek stajao sučelice sa živim bićem, koga je, pa makar uzalud, ipak mogao osloviti. Aparat se ne može osloviti. Antikristovski inkvizitor Dostojevskog je ljudski stav, aparat je sustav neovisan o čovjeku. Aparat nema istine, ali čovjeku je ona potrebna, ako ne baš istina, onda barem laž. Pred aparatom sve riječi humanuma zvuče prazno, progutale su farizeja, kler, inkvizitora, lomače, tamnice, države, narode, religije i umjetnost, bogate i siromašne, moćnike i podjarmljene.

112.

Prvo lice Antikrista je farizejstvo, svjetovno bogaćenje zaodjeveno u besprijekornost. Drugo lice je kler, nagon za vladanjem svijetom, zaodjeven u religioznu dogmatiku. Treće lice je aparat, sustav kvarenja bitka zaodjeven u neosobni razum.

S time u opreci stoji nemogućnost da se pozitivnosti bitka organiziraju, jer što su pozitivnosti više, to se manje daju organizirati. Ljubav je potpuno nemoguće organizirati.

113.

Teror moderniziranog sustava kvarenja bitka počeo je otprilike krajem prošloga stoljeća. Kierkegaard, Dostojevski, Solovjov i Nietzsche su točno opisali simptome. Uznemirenost bitka je, početno samo u Europi, kasnije na cijeloj zemaljskoj kugli, dosegla stupanj koji je bio i predvidljiv i koji je danas, u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća, još predvidljiviji: ljudski život ne znači ništa, osim niza formalnih akata u aparatu. Sustav se savršeno zatvorio, širi se na kretanje zvijezda, na fizikalne pojave, na matematiku, na stanice, na atome, na religiju, na ljudske činove, na mitove, na metafiziku. Mehanizirani odgoj i poučavanje, rad i praksa, mišljenje i čuvstva odvijaju se isključivo u okviru aparata i tome je posljedica, po sebi razumljiva, sve veća glad za nečim nepatvorenim, neka je to seks ili politika ili politički teroristički čin, kriminal ili neko rafinirano uzbuđenje ili narkotik, koji kako-tako utažuju žeđ za životom. U mjeri u kojoj je život nestao, razvodnio se i uvenuio, osobito u metropolama, žeđ za životom se iz trke i pohlepe i ludog razvrata razvila u specifičan delirij, jer bi inače bivanje u aparatu bilo neizdrživo. Nitko ne živi vlastiti život i sebe ne doseže, i zato se u čovjeku budi opaka žudnja za sobom, koja se u nedostatku onog pravog bijesno i grčevito bori da sačuva samu sebe, dok je smisao već davno i potpuno izgubljen.

114.

Ono što u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća znaju svi: srednjovjekovni je religiozni klerikalizam osiguravao daleko viši bitak, daleko viši stupanj nego moderni političko-birokratsko-scijentifistički klerikalizam. U biti nema nikakve promjene, jer se sustav kvarenja bitka i onda i sada prikazivao kao najbolja moguća vlast. Pred šarenom maskom srednjeg vijeka, ako i uz hipokriziju, barem se moglo pozivati na nešto. Pred aparatom ni licemjerje ne vrijedi. Tamo je još bar bilo grijeha i lomače i laži, ovdje je već samo monotono brujanje koje jede bitak, nehaj što ga brani kolosalni racionalni sustav.

115.

Nakon što je čovjek tisuću i petsto godina živio pod vlašću koja je bila sustav protiv istine (uma), sada živi pod vlašću koja je sustav bez istine (uma). Onda se moglo umrijeti za istinu, dok se u sustavu ravnodušnom prema istini ne pati, a tamnica i smrt su besmisleni. U doba Velikog Inkvizitora moglo se ući začepivši nos, ovamo već samo tako da se odustane od bitka i u zamjenu za puki opstanak pruži cijeli svoj život. U bijesnoj agresiji protiv istine čovjek je još mogao znati za istinu svog bitka, a sada je istina bitka, ako još uopće nešto znači, u najboljem slučaju skandal ili predmet ismijavanja. Jednoličnom mehanizmu aparata ne smetaju ni lupeži, ni gadosti, ni laži, ni prljavštine, u bitku sledenom u stroj nema razlike između dobra i zla, grijeha i vrline, istine i laži.

116.

Prije je lozinka bila prilagođavanje. Sada više nema potrebe za njim. Nemoguće je prilagoditi se aparatu, jer je mehanizacija ljudskog bića nonsens. Održava se nešto što na cijelom svijetu

nitko ne prihvaća, niti može prihvatiti. Fikcija, koja bez izuzetka ne vrijedi. Nitko se ne prilagođava, nitko ne prihvaća, niti može prihvatiti, jer se nema što prihvatiti. To ništa je jedino čega ima.

117.

Glas nebeske djevojke može se stoljećima postupno pratiti kako bježi u učene analize riječi (Origen), u mistiku (Dionizije Areopagita, Eckhart, Ruysbroek), u matematiku (Kuzanski, Pascal), u pjesništvo, slikarstvo, glazbu, roman, filozofiju, kako utihnjuje i kako se izolira. Ponekad se činilo da je proganjanje koristilo čistoći glasa. Ali onda se proširilo shvaćanje da je taj glas uvijek bio smeće i laž. Konačno, u metropolama dvadesetoga stoljeća, u civilizaciji huligana, terorista i kurvi, glas nebeske djevojke je posve nestao, izgubio se u sivim, promuklim signalima aparata. Autentičnim je postao mehanizirani objektivni zvuk (znanost), radije buka, glas činovnika, glas reklame, glas zapovijedi, glas radija i fotografije – onaj bez muza, kao što bi rekli Grci.

118.

Nakon što se čovječanstvo uspjelo pokvariti lažima, nasiljem, izrabljivanjem, prevarom, ratovima, krvoprolićima i ropstvom, iako još uvijek ne u zadovoljavajućoj mjeri, u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća već je preostala samo jedna mogućnost, uništiti svijet i istrijebiti čovječanstvo velikodušnim idejama, humanizmom, idealima blagostanja i mislima svjetskog mira. Ova se metoda učinila efikasnijom od one klera.

Vladimir Solovjov kaže da će se nakon ratnog dvadesetoga stoljeća najdublja kriza doživjeti u dvadeset prvom stoljeću svjetskoga mira. Zemlja je već davno jedna jedina država. Nestale su nacionalne, rasne i klasne suprotnosti. Radno vrijeme je četiri sata dnevno, nema ni gladnih, ni prosjaka, ni siromašnih. Kretanje nije ograničeno. Svakome je dostižna udobnost, blagostanje

i obrazovanje. Vladaju mir i zadovoljstvo i ima golemih količina šećera. Život je nepodnošljivo sladak, svi se smješkaju i mir je stabilan, devedeset pet posto ljudi pati od gojaznosti i živčanih bolesti. Preostalih pet posto se ubija, ne zbog mira i blagostanja i obrazovanosti, ne jer više nema analfabeta, ni epidemija, nego samo higijene, sjajnih konzervi i kompota, nego zato jer se sve topi i ništa nije pravo. Čovječanstvo ne može izdržati ovu nečistoću, pobuni se i u ratu protiv Antikrista vodi odlučujuću bitku kod Armagedona.

119.

Budući da u ovom trenutku povijesti nije moguća nikakva organizacija u znaku Evanđelja, čovjeku preostaje samo da u postojećoj, ali neozbiljenoj Ekleziji, koja je *sacramentum* čovječanstva sazdan na Isusovu životu, sam i osobno – ne “ex cathedra”, nego “ex existentia transparente” i “ex orientatione universale” (iz prosvijetljene egzistencije i univerzalne orijentacije) odnosno “ex existentia veritatis”, iz bića istine – živi u znaku Evanđelja i ne popusti ni za jedno slovo.

Aparat u cjelini je kvarenje bitka. Trenutačno nam nije preostalo drugo nego biti i ostati svjedokom u aparatu. To svjedočanstvo je danas jedini autoritet, jedina mogućnost autentičnog života.

Bivanje u biću istine ne znači bezuvjetnu istinitost čovjeka nego, bez obzira na posljedice, čovjeka koji misli, govori i čini ono što misli i ono što čini, misli i čini iz pročišćenog i prosvijetljenog bića.

Danas to nije moguće u zajednici, nego samo individualno i osobno, i sve dok se ne ozbilji zajednica (Eklezija), *sacramentum* je isključivo u ljudskom pojedincu. Tko tu istinu izda, antikristovska je egzistencija.

Povijesna je perspektiva u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća posve jasna. I mir je i rat je, odnosno nema ni mira ni rata i za sada nema nikakva izgleda za ostvarenje bilo jednog ili drugog. U međuvremenu se počinje oblikovati nužna sleđenost, ali se ni to ne stabilizira, jer karakter stanja je takav da su, iako bi u svakom trenutku moglo biti jedno ili drugo, prepreke nesvladive. Sve čega ima, ima ga provizorno, glibi, nesigurno je i hazardno. Za tu situaciju nije karakteristično čega ima, nego čega nema. Trebalo bi reći kako je karakteristično jedino to da nema ničega. Nevoljka strepnja između tog dvoga, uvijek između tog dvoga. Zato su čovjekovi naponi usmjereni na to da sebe obzida nekom očajničkom obranom, da sačuva postojeće i da održi sadašnje stanje kakvo jest. Samo ništa novoga. Ništa što bi bilo promjena, jer bi bio potres. Najbolje je sakriti se i najpravičnije ako se usta začepi ili, kako Vede kažu, "jede sam". Vlast svu snagu okreće tome da osigura trenutačni status. Ne postaje sve konzervativnija, nego sve reakcionarnija. Reakcija se, naravno, naziva napretkom, kao što mir znači rat i sloboda ropstvo. Sredinom stoljeća više nema države kojoj jedina briga nije čuvanje postojećeg uz bilo koju cijenu i koja ne bi progonila onoga koji želi u bilo kojem smjeru mijenjati status. Strah od promjena zapravo održava srednjovjekovnu sleđenost ideja, sofističku skolastiku, strogi vanjski kastinski sustav, činovnički teror, inkviziciju (koju zovu zaštitom države), labirint složenih obrambenih sustava. Nije jači onaj tko je agresivniji, nego tko se više boji i obazrivije se brani. Sve u svemu, sve to nema veze s napetošću, više je letargija. Najvažnije je valjano se bojati.

Izgubljenih situacija naravno nema, osim jedne jedine, i narodi se nadaju da ovo tu, sada, nije ta jedina. Čovjek nikada nije bio više farizej, a vlast klerikalnija. Farizej i klerik virtuoznom su tehnikom razvili privid intaktnosti i umiju se prikazati kao moralni uzori, a za poluoglodanu kost stoje na dvije noge i laju. Ima grešnih u idealitetu, koji svjesno zavode, i grešnika u realitetu; kvaritelji bitka koji su u životnom prividu pobjednici, koji već

izdaleka smrde na kompromis, jer za grijeh uvijek ima opravdanja, nitko ne postaje koruptan pod prisilom.

Tiszapalkonya, 19. siječnja 1963.

IV. ANDROGIN

1.

Androgynos je grčka riječ i znači muško-žensko biće.

2.

Androgin se ne smije brkati s hermafroditom. Prvi je ravnoteža muškog i ženskog u jednome čovjeku i više od toga, jer androgin znači i biće i bit (*essens* i *existens*). Hermafrodit nije jedinstvo, nego abnormalnost. Androgin je jedinstvo obaju spolova, hermafrodit je spolno čudovište.

3.

Za androgina znaju sve predaje. Prema Tori, Gospod je stvorio čovjeka na svoju sliku i priliku muškim i ženskim. Bog je, dakle, muško-žensko biće, a isto je i prvi čovjek.

4.

Sāmkhya kaže da se u okviru jedinstvenog bitka prvo razlikuju muški duh (*puruṣa*) i ženska priroda (*prakṛti*). I kineska predaja uči da se prva razdioba dogodila između neba i zemlje: *tao* i *teh*, muško i žensko, kasnije *jang* i *jin*. Ime kineskoga cara je *fu-mu*, što znači otac-majka, jer car vlada u znaku iskonskoga jedinstva.

5.

Jezik najčvršće čuva dvospolnost svijeta u muškom i ženskom rodu svojih riječi. Muški i ženski rod su općenito osobine imenica, ali ima jezika (semitski) u kojima je spolni karakter prisutan i u glagolima, i iz značenja nekog glasa znamo je li djelatna osoba muškog ili ženskog roda.

6.

Srednji je rod, po svoj prilici, bio porijeklom androgin. Ne kao sada, kada je neutralan prema oba roda, odnosno prema objema privlačnostima, nego kao nekad, kad je bio osjetljiv u odnosu na oba roda. Neutralnost je degeneracija primordijalnog androgina. Nedostatak privlačnosti, poput neutrona u fizici. To što zovemo srednjim rodом zapravo je bespolnost. I jer je odista neutralan, nepotreban je, jer ne označava ništa. Upravo zbog toga je neutrum nestao iz mnogih jezika.

Muško-žensko biće je otvoreno i prema muškom i prema ženskom i povezuje oba spola. Neutralnost je zatvorenost prema oba spola i zato ih razdvaja. Ali, kako sve što postoji mora imati rod, spolna neutralnost je bespolnost i može se shvatiti samo kao simptom kvarenja bitka.

7.

Muški i ženski rod nisu cjeloviti rodovi, nego su razbijenost jednog cjelovitog roda. I muški je poluspolan i ženski je poluspolan. Ime cjelovitog i potpunog roda jest androgin. Nakon pada androgin se razdijelio po zlatnom rezu, i to tako da je veći dio androgina pripao muškarcu, a manji ženi, što približno znači da je muškarac postao u većoj mjeri muško-ženskim bićem nego žena.

Porastom kvarenja bitka izgubio se i razmjer zlatnoga reza i omjer muškog i ženskog u jednom čovjeku postao je posve nepravilan. Linija reza neujednačena je i od osobe do osobe je drukčija. Međusobno pristajanje muškog i ženskog isključena je mogućnost. Od tada je usklađivanje muškarca i žene postalo ljudska zadaća, i to jedna od najvećih i najtežih.

8.

"Bitak postaje savršen onda ako se uzajamno prožimaju nebo i zemlja, duh i priroda, stvaralačko i prijemčivo biće, jer se tada ozbiljuje vječni red univerzuma." (Konfucije, Komentar *Ji Kinga*)

9.

"Kada su ga pitali kada će nastati cjelovitost, odgovorio je: kada dvoje postane jedno, kada ne bude posebno muškaraca i posebno žena, nego oni postanu jedno i budu jedno." (Riječi Gospodnje, sačuvane u usmenoj predaji)

10.

Kabala komentira poglavlje o Edenskom vrtu iz Knjige postanka. Prema hebrejskoj predaji, i to je poglavlje poput ostalih: jao onome tko doslovce tumači Pismo i sto puta jao onome tko ga ne shvaća doslovce. Komentar kaže da su uslijed pada u grijeh i muškarac i žena izgubili svoju rajsku narav. Muško i žensko se rascijepilo. Nestala je baza čovjekova početnog položaja. Ženski nadopunjujući dio muškarca je ostao u raju i umjesto njega muškarac je dobio Evu. Izvorna žena je *bohma*, koju je gnoza poslije nazvala *Sophijom*. Eva je biće s kojim se jedinstvo ne može potpuno ostvariti, jer nije izvorni nadopunjujući dio. Tako u svijesti muškarca neizbrisivo živi uspomena na to da njegova nekrivotvorena polovica ne živi s njim. Živi ondje gdje je za nas, kako kaže Böhme, u ovom iskvarenom bitku nedostižna, kao što je nedostižan cijeli primordijalni, idealni način života. Idilični način života je upravo ostvarenje muško-ženskog jedinstva. Ma kako iskvaren bio život na zemlji, da bi postojao makar prolazan trenutak idile potrebna su dva čovjeka, jedan muškarac i jedna žena.

11.

Tamo gdje se nekako približava predaji, moderna psihologija obnavlja srednjovjekovnu misao i govori o *animi*, o ženi koja pripada muškarcu i nadopunjuje njegovo biće. Psihologija smatra da je *anima* zgusnuto muškarčevo iskustvo o ženi u jednom obličju (majka, žena, ljubavnica, djevojka, sestra, prijateljica, anđeo čuvar, vještica, božica). *Anima* je najsnažnija psihološka realnost muškarčeva bića i nema nijednog momenta kojim više ili manje ne upravlja. Naravno, ono što u moderno doba zovu *animom* nije slivenost iskustava o ženi, nego sačuvana uspomena, svijest o ženi iz Edenskoga vrta, *Sophiji*, izobličenoj uslijed pokvarenog bitka, ali čak i kao takva ona je najveća moć muškarčeva bića, kao što je najveća moć ženina bića njoj pripadajući i nju nadopunjujući muškarac (*animus*). *Anima* je izvorna žena koja je potonula

u dubine iskvarenoga postojanja muškoga bića, kao što je *animus*, izvorni muškarac, utonuo u dubine iskvarenoga postojanja ženskoga bića. *Anima* i *animus* su pak bića koja nadopunjuju poluspol čovjeka i zajedno s njima čovjek čuva i održava početnog androgina.

12.

Psihologija je, ako ništa drugo, bar naslutila činjenicu da je seks čovjekova najosjetljivija točka. Snaga seksa je jača od gladi, iako ograničena znanost oboje zove temeljnim instinktima (održavanje bića i održavanje vrste). Glad je, međutim, samo činjenica, a ne istina. Glad je činjenica čovjekove nerješive ovisnosti – ako se želi održati, to može postići isključivo asimilacijom vanjskih snaga. Glad nema ni morala, ni svjetlosti i nema ni vlastitu sreću, ni idilu. Zato glad pripada krugu života, a seks krugu bitka. Glad je predmetna oskudica, seks je više: fragmentarno postojanje.

13.

Androgina se shvaća potpuno pogrešno kada se misli da makar površno dotiče odnos muškarca i žene u socijalitetu. Androgin ne rješava ni ljubav ni brak, ni prijateljstvo, nego uvijek ostaje unutra u čovjeku. Androgin je ime one početne i elementarne dvojne zbilje, koja je u konkretnome ljudskom socijalnom životu odnos muškarca i žene, koja je u konkretnome socijalnom životu bila i ostala baza odnosa muškarca i žene. Baza svih paralela, trvenja, suprotnosti, harmonija, napetosti, privlačnosti između dva poluspolu. Androgin je u čovjeku primordijalno jedinstvo oba poluspolu, na način kao što u biljci žive dva poluspolu kao jedna cjelina, jedno s drugim, u međusobnom preklapanju.

14.

Najvažnija je posljedica ponovnog uspostavljanja početnog položaja ozbiljenje muško-ženskog bića. Ne biološki i ne psihološki. Jedinstvo se dva poluspolu zbiva u osobitom krugu koji je upravo krug seksa i ne može se zamijeniti ničim drugim. Primordijalno muško-žensko jedinstvo, pak, preduvjet je da bi čovjek u socijalitetu mogao živjeti uspješan život. Isključeno je da može biti reda u čovjekovoj vanjskoj sudbini bez jedinstva postignutog u njemu. Realizacija androgina temelj je normalnoga ljudskog postojanja.

15.

Glad nema dvostruku zbilju: svijet gladnoga čovjeka i svijet hrane je isto. To što je u seksu neizbježna poteškoća jest da su muški i ženski svjetovi različiti i ista zbilja ima dva lica – jedno lice ne vidi drugo. Sama je polarnost: zima-ljeto, sjever-jug, dan-noć, Sunce-Mjesec, hladno-toplo, gore-dolje, priroda-duh, desno-lijevo. Ako je jedno muško, drugo je obvezno žensko. Glad je lomnost života u sebi samom, to da život nije bitak, nego glad za bitkom, *Begierde des Wesens*, kako Baader kaže. Seks je želja rascijepljenog bitka za nadopunom, uvijek je upad noći bitka, bilo da se čovjek zadovolji ili ne. Patnja je i kada nedostaje i onda kada ne, jer je ucjelovljenje nepotpuno. Potpunog pak ucjelovljenja nema. Seks uvijek zahtijeva apsolut i nepodnošljivo mu je privremeno i prividno rješenje.

16.

Čovjek u svojem seksu najviše pati svuda i uvijek i utoliko više ukoliko je civilizacija viša i čovjek na višem stupnju. Ne može se tako duboko uznemiriti ni od istine, ni od bolesti, ni od oskudice, kao od seksa. Jedino što se u novovjekovnoj Europi moglo

učiniti jest pokušaj smanjivanja izvornog zahtjeva i rastvaranje uznemirenosti u životinjskoj nespутanosti. Znanost je, kao i uvijek, i tu uvjerena da normalnost i zdravlje ovise o konkretnom funkcioniranju zoološkog mehanizma. To, naravno, uopće nije točno. Uznemirenost se nije smanjila, čak se seksualnim oslobađanjem samo povećala. U najvećeg broja prisutna je uznemirenost, unatoč savršenom funkcioniranju biološkog aparata i unatoč stotinama koitusa. Jer za tu koncepciju nije ni bilo drugoga rješenja, i jedino što se doista ostvarilo jest da su odgojeni seksualni idioti s poteškoćama, ali sa smanjenom osjetljivošću, to jest s izbrisanim sviješću o postojanju bilo kakvih poteškoća. Mnogo milijuna seksualnih katastrofa nisu fiziološke devijacije nego posljedice demoniziranog seksa, i to praksa životinjske nespутanosti ne samo što ne ukida, nego najčešće ni ne dotakne. Zdravlje nije drugo nego ponovna uspostava muško-ženskog bića.

17.

Seksualna uznemirenost je u moderno doba nedvojbeno važnija i dublja od svih *turbi*: socijalnih, ekonomskih, moćničkih. Nesreće uzrokovane različitim životnim slomovima ne mogu se ni usporediti sa seksualnim katastrofama. Jer seks se ne može podvrgnuti nikakvoj organizaciji, ne mogu mu se nametnuti pravila, naredbama ga vlasti ne mogu prisiliti niti suspregnuti. Ne zbog toga što je elementaran, nego jer je osobit i jedinstven i osim izvršavanja vlastitog zakona bitka ništa drugo nije voljan prihvatiti. Čim ga priguše ili ga hoće skrenuti s njegova puta, oslobađa infernalne snage. Jedini njegov cilj nije pak tjelesno sjedinjenje, nego ponovna uspostava jedinstva dvaju poluspolova.

18.

Duh ima svojstva androgina. Ako ništa drugo, postoji činjenica da je vječni izvor duha *hohma* (*Sophia*) dakle duhovna majka

(mudrost). Ali na taj je duh prijemčiva samo muška polovica čovjeka, jer *Sophia (anima)* živi samo u našem muškom dijelu. Muškarac dobiva svjetlost smisla od *Sophije*. Hebreji su za *ruah*, riječ koja označava svjetski duh, ponekad smatrali da je muškoga, a ponekad ženskoga roda, kao da je androgin. Duh, pak, osobito ono što tako zovu u Europi, pripada svijetu prirode. Kao što uči *šāṅkhya*, duh (*buddhi*) je prvijenac svjetske plesačice (*prakṛti*). Duh nije androgin. Izgleda, pak, da je cijela priroda feminina: sve što se može opažati i što je aktivno, sve o čemu imamo i možemo imati iskustvo i što ima ime. Cijeli je svijet žena, sve do jedne jedine nevidljive, krajnje nedohvatljive matematičke točke koja je središte svijeta, koja sve prožima, prosvjetljuje, shvaća i uređuje.

19.

Pannwitz kaže da je glavni zakon bitka neprestana dioba. Od jednog u dva, od dva u četiri. To je umnožavanje u kojemu živimo. Kao da seks postoji radi toga da bi bitak bio što bogatiji. Androgin je suprotno kretanje. Od četiri u dva, od dva u jedan. To je pak reintegracija, povratak u izvorno jedinstvo.

20.

Da bi čovjek u sebi mogao ujediniti muško i žensko, mora u sebi otopiti cijeli postojeći svijet, životinje i biljke, atome i zvijezde, demone i anđele, duhove i moći – mora u sebe vratiti sve što postoji i, kao krajnji korak, mora u sebi stopiti i oba spola.

21.

Alkemija je sačuvala iskonsku praksu koja se odnosi na ponovnu uspostavu androgina. Ostvarenje postojanja u krajnjem jedin-

stvu (zlato), *zlatno doba* u alkemiji se razradilo u svjesni i stupnjevani sustav, i to vjerojatno u Egiptu, iako se tragovi tog učenja mogu naći i u svim drugim predajama (Kina, Indija, orfici, kabala). Najvažniji je postupak te prakse pročišćenje, uglavnom putem vatre. Vatra je u Indiji *tapas*, vatra samoprijegora, kod orfika vatra askeze, kod Hebreja post, molitva, pranje, u srednjem vijeku vatra čistilišta. Zlatna i sjajna svjetlost, *zohar*, ili *bahir*, kao što kažu Hebreji. To što treba postići je zlatni bitak.

22.

U tehnici alkemije, u vatri (askeza, *tapas*, samoprijegor) prirodno muško i žensko treba uzavreti, treba se rastopiti, istruliti, isušiti se i treba izgorjeti u pepeo. To je *putrefactio*, koji ima mnogo metoda. Dva najvažnija načina su suhi i vlažni. Sve uporno, neprestano i bez stanke. Čovjek na sebi svjesno obavi postupak koji bi sudbina (nužnost) obavljala u njegovu životu, a i obavlja, kada u njemu sve suvišno samelje u brašno. Ali svjesno i budno, *putrefactio* se zbiva pod nadzorom čovjekova razuma, i ta je patnja razumna i u svim svojim trenucima prosvijetljena. Ako ga obavlja sudbina, nužno je mučna, ali se mora dogoditi: *Gottes Mühlen mahlen langsam, aber trefflich klein* – Božji mlinovi melju sporo, ali u prah, u savršen prah. U procesu očišćenja muškarac i žena liše se uznemirenosti, izbace iz sebe svu iskvarenost, svaki se mrak prosvijetli, istjera se svaki demon. I kao da se sada izlazi iz nebitka, mladoženja prvi put sreće svoju mladenku, koja je nadopuna njegova zbiljskog izvornog bića. Taj pir alkemija zove *conjunctio* – su-stajanje. Tada se međusobno pokrivaju *Sol* (sunce, muško) i *Luna* (mjesec, žena). *Conjunctio* je brak kralja (muškarca) i kraljice (žene). Taj brak je simbol androgina. U kome se želja za *conjunctiom* nikad nije probudila i koji ništa ne zna o tom piru, ostaje u svom seksu životinjski, u svojem biću poluspolan, u svojem bitku nezreo i u biću nezadovoljen.

23.

To što čovjek zbiljski živi nije život, nego vlastiti ideal besmrtnosti. Ako čovjek vjeruje – kao što to danas misle – da živi samo svoj život i ništa više, a i ne želi više, ni onda mu život nije poput života drugih živih bića. Život prvo treba učiniti idealom i postaviti ga iznad sebe. Samo tako ga se uspijeva živjeti kao viši stupanj konkretne elementarne stvarnosti, nešto što je od te stvarnosti dragocjenije i više i bogatije i nadasve radosnije. Za čovjeka vjerojatno uopće ne postoji puki i pusti život. Konačno, život bi trebao biti med i blaženstvo da bi ga uopće vrijedilo živjeti, to jest trebao bi biti besmrtn da bi čovjek tu htio proživjeti samo i jedan trenutak, i trebao bi biti konačan i beskonačan da bi ga čovjek uopće započeo. Čovjek ne želi živjeti život, nego svoj ideal besmrtnosti, i ako bi htio živjeti samo svoj puki život, i to bi činio u svijesti o svojoj besmrtnosti.

24.

O idealu besmrtnosti muškaraca ne treba mnogo govoriti. Dovoljno o tome govore piramide i metafizike, vojni pohodi i simfonije. Uvijek nešto što prodire u bezvremeno ili bar hoće prodrijeti. To što produžuje životnu liniju ljudskog bića u beskraj, što ostaje kao Jedino Ja. Čovjek postiže svoje oslobođenje na temelju inicijacije onda ako prije nje savlada dva otpora, ako umije rastvoriti osjetilni oblik svijeta, isprazniti ga i izaći iz vremena. Oslobođiti se znači razračunati se s otjelovljenjem i vratiti se u primordijalno postojanje. Što muškarac živi iskrivljena je analogija izvornog oslobađanja. Umjesto da sebe prenese u bezvremeni bitak, stvara djelo, i njuga prenosi ne u bezvremeno, nego samo u produženo vrijeme. Jer u bezvremenosti samo biće ima mjesto, a ne djelo. Umjesto da rastopi egzistenciju, sebi diže spomenik. Vječnost želi postići u monumentu. Ne briše sve svoje tragove i ne spašava se, nego se ugrađuje u djelo i tu postane taj koji ne iščezava.

25.

Ženin ideal besmrtnosti je točna suprotnost toj slavohlepnosti i častoljublju. Žena je priroda, u kontrastu s muškarcem konkretna je, prisna, uvijek intimna, uvijek ostaje u vremenu i na zemlji. Ženina besmrtnost je u prolaznosti. Događa se što izgleda nemoguće, što je nonsens i što je apsurd, biti besmrtn u cvatu koji iščezne već do večeri, u neopozivom nestanku trenutka, u jednom jedinom bljesku, u utonuću i nestajanju, a ne u monumetu. Zato je žensko sve što je pjesma, ples, plod, cvijet, hrana i odjeća, godišnje doba, raspoloženje, emocija i misao, društvo i tijelo. Sve što nestaje, i to bez traga. Vječno i neprolazno je u prolaznosti, u neuhvatljivosti, ali uvijek konkretno i blisko, jednom i nikad više, i tu je i nigdje ga nema i ne može ni biti i neponovljivo je, jednostavno poput snježne pahuljice koja se topi na zraku.

26.

Androgin je dvostruko postojanje. Tu je samo onda ako je i ondje, ondje je samo onda ako je i tu. I ukoliko je više tu, konkretan i jedan u prolaznosti, utoliko je više bezvremen u vječnoj stalnosti. Transcendencija prolaznosti. Beskrajni trenutak. Androgin umije živjeti poput faraona Ehnatona, koji je red svijeta izgradio na metafizici, da bi u njemu Ja ostao u vječnoj svojoj veličini, a istodobno je umio plesati u raskošnom trenutku poslijepodnevene svjetlosti, uzvisiti se u prolaznosti i u beskraju ostati bezvremen. Biti u punoći bivanja tu i probiti se u bezgraničnu vječnost time da se jest zbiljski tu, da se stoji tu. Napor moći stvorenoga djela, i istodobno potonuće u prolaznom trenutku. Dva ideala besmrtnosti zajedno. Žena ne umije, ali ni ne želi biti vječna drugdje nego u prolaznim likovima i u vremenu, ali prolaznost šminke na balu jednako je vječna kao što je vječan jedan monolitni obelisk. Zbog čega bi Taj Mahal bio trajniji od glasa žene koja u njemu počiva? To što žena zna u svojem idealu

besmrtnosti jest da ovdje može biti vječna, a i jest vječna, u ovom velu, s ovim ukrasom u kosi i u ovim sandalama, poput grčkih djevojaka na Lezbosu. Ne poput apstraktne teze ili stupova, ne poput sustava i katedrala. Ne poput teorija. Ne poput fresaka. Ni zbog toga što je skupocjena i ne rđa, nego jer je na njezinim prstima blistava, mekana toplina.

27.

Muškarčev ideal besmrtnosti je u sjećanju, ženin u zaboravu. Oba su iste vrijednosti.

28.

Temelj muškarčeva ideala besmrtnosti je povijest, ženina mit.

29.

Čovjek u svojem spolu živi univerzalni i apsolutni život.

30.

Može se reći i da je seks očitovanje čovjekova nagona za besmrtnošću. Jaki seks je jaki nagon za besmrtnošću. Jaki nagon za besmrtnošću je jaki seks. Zato se religija na određenom stupnju stapa s *erosom*, a *eros* se na izvjesnom stupnju stapa s religijom. (Vidi srednjovjekovnu mistiku, sv. Terezu, Ivana od Križa, bhakti yogu, sufije.)

31.

Sjedinjenje nije u znaku razmnožavanja, nego u tome da se za jedan jedini trenutak ozbilji androgin i da se ponovno uspostavi ljudska cjelovitost.

32.

U trenutku sjedinjenja kao cilj u čovjeku ne živi dijete, nego realizacija muško-ženske cjeline.

33.

Sjedinjenje se najčešće događa s divergentnim idealom besmrtnosti, i budući da se u tmini kvarenja ne vide, ideali se ni ne sreću. To što vide su životinje.

34.

U nazočnosti prave žene i najudaljenije stvari postaju bliske i dostupne. U nazočnosti pravog muškarca i najnerazumljivije stvari postaju jasne i razumljive.

35.

Žena u svom rodu može živjeti potpunu egzistenciju, muškarac uvijek treba još nešto da bi bio cjelovit, uvijek još mora shvatiti nešto što je iznad njega.

36.

Kabala piše da je neposredno iza početnog kvarenja sjećanje na postojanje u Edenskom vrtu još bilo živo i muškarac bi oplodio ženu zračenjem svojih misli. Mislila bi se proželi i u uzajamnom bi prožimanju žena izdahnula dijete. Dijete je, kao duša, ulazilo u svijet i u njemu se otjelovljivalo. Poslije to više nije bilo dovoljno, muškarac je morao ugledati ženu i ona bi od zraka njegovih očiju zatrudnjela. Zatim ju je morao osloviti i muškarac bi riječju oplodio ženu. Još kasnije ju je morao dotaknuti. Još kasnije morao ju je zagrliti. Samo na dubokom stupnju kvarenja je nužno da se muškarac i žena grubo sjedine.

37.

Narav čovjekove djelatnosti određuje ideal besmrtnosti potpuno i u svim detaljima. Djelatnost muškarca: postati besmrtn u vječnom trenutku; ženina djelatnost: postati besmrtna u prolaznosti. Oboje imaju cilj koji je izvan njihova bića i koji treba postići. Androgin nema cilja, ima smisla. Igra jest besciljni i slobodni razum čija je težina u njemu samom. Svi koji su ikada zbiljski shvatili što je postojanje, znali su da je ono igra. Vedānta, Čuang-ce, Heraklit, kabala, Böhme, Nietzsche. Igra je djelatnost koja ostaje u sebi i potpuno i bez ostatka iscrpljuje postojanje. (Rad je koruptna igra.)

38.

U govoru se muški i ženski elementi prepliću i muškarac nastoji razgovijetno, gramatikom izgraditi izričaj svojega govora, njegov je ideal logički oblikovana rečenica, retoričko djelo koje ima povezan i razuman tok misli i najčešće stiže kamo želi stići. Sve to nije kriterij ženina govora. Važno je prisustvo u trenutku. Zato nije važno ako je ženski govor nelogičan i negramatičan,

čak ako je i besciljno brbljanje isprekidano suzama i smijehom. Cilj je objelodaniti se i u zvuku i u mimici. Zato nema potrebe da se odnekuda krene, a nema se kamo ni stići – iznad prisilne logike samo se leprša i pravi vatromet.

Besmrtnost je u djelu logički uobičenog jezika i besmrtnost je u blistavom trenutku prisutnosti.

39.

U životu muškarca ili žene pravog sjedinjenja nema ako se ne zna za androgina, ako se ne zna da su dva poluspolja jedno.

40.

Prva stepenica ozbiljenja androgina: ženu muškarac vrati u sebe, obvezuje se i odgovoran je za nju, zaštićuje je, pokriva, skriva, brine se za nju, a žena se vraća u muškarca i ponovno urasta u njega, u njemu se smiri, procvjeta, ispuni se i iz sebe razvije zlatnu narav koju utopi u svoju intimnost, što nije drugo no umijeće davanja iz životne blizine: dobra hrana, lijepa kuća i čisti mir (idila).

41.

Androgin se ne može realizirati ako se dvoje ljudi ne prepoznaju. Prepoznati se znači odvojiti se. Ako se ne dogodi odvajanje, ne može se dogoditi ni sjedinjenje. Započinje zrcaljenje u beskraj, svaki se projicira u drugoga, vraća se i opet projicira i opet se vraća. Kriv je, naravno, uvijek onaj drugi/druga. Počinju psihologije, predbacivanja, optužbe, pozivanja na odgovornost, onda se opet projicira, opet se dobiva natrag, dolaze nemoćni ispadi, svađe, laži, otrovi, osvete, porivi, nadraženosti, hod po labirintu; gubi se drugi, gubi se sebe, gubi se put, gubi se svoje biće, gubi se besmrtnost.

42.

Kao da je muškarčeva besmrtnost u ženi, a ženina u muškarcu. Kao da i ne žive jedno za drugo, nego za besmrtnost drugoga. Ljubomora je možda strah da će jedno proćerdati besmrtnost drugoga.

43.

Muškarac donosi idilu, žena donosi to da se ona može ostvariti samo ovdje i sada, samo u ovom životu.

44.

U nekom obliku na svim mjestima postoje tragovi androgina i on je uvijek prisutan u jedinstvu dva dijela. *Conjunctio Sola* i *Lune* temelj je koji se ne može zaobići i postoji u institucijama ili metafizici, u idealu ili kultu, svejedno, ali negdje ga mora biti. U Indiji je to *atman*, pojam apsolutnog Ja, u Kini vječni ritam *Janga* i *Jina*, u srednjem vijeku uloga Bogorodice kao posrednika između neba i zemlje, u modernim demokracijama ravnopravnost muškarca i žene. Bez simbola braka *Sola* i *Lune* nema ljudskog života.

45.

Nisu samo živa bića muškog ili ženskog roda i rodova nema samo u jeziku. I stvari imaju spol. Divlji narodi razlikuju stvari muškog roda – strijelu, koplje, nož, kolac, od stvari ženskog roda – torbe, uzde, vreće, jame. Nema ničega što nema spola. Bachofen kaže da postoje civilizacije muškoga i ženskoga roda i u pretpovijesno je doba modernoj muškoj civilizaciji (patrijarhatu) prethodila iskonska ženska vladavina (matrijarhat). Teorija

se u tom obliku pokazala neodrživom. Sigurno je, međutim, da je Bachofen usmjerio pogled na spolni karakter zajedničkog života i od onda je postalo obvezatno razlikovanje patrijarhata i matrijarhata. O androginskom načinu života ni Bachofen ni drugi nisu govorili, iako ima ostataka takvih civilizacija, doduše samo u degeneriranom obliku.

46.

Zna se: u patrijarhalnoj civilizaciji otac je glava obitelji, ime i imetak se nasljeđuju po muškoj liniji. U takvom načinu života seks je reguliran zakonom i institucija braka ima zadaću obuzdavanja nagona. Simbol civilizacije je Sunce (solarni način života). Moć duha se održava nasuprot prirodi. Žena je u podređenom položaju. U lunarnom načinu života (matrijarhat) nasljeđuje se po ženskoj liniji, simbol je Mjesec, prirodni nagoni su slobodni, majka je na čelu obitelji, muškarci su u podređenom položaju.

47.

U drevnom hetera-matrijarhatu – kaže Bachofen – žena se sjedinjavala sa “zmajem mračnoga vira” (mužjakom) prisilno i nevoljko. Bitak u ženi je samo trenutak, samo prolaznost. Žena je živjela u svijesti: roditi dušu roditi je za prolaznost i za smrt, i bolje bi bilo da se duše ni ne rode. Proboj u besmrtnost zbivao se svjetlošću muškoga duha. Sjedinjenje je po redu svjetlosti duha postalo zakonito i konačno te više nije predstavljalo muku, nego radost i smirenje.

48.

Očinska i majčinska religija su varijacije solarnog i lunarnog načina života. Očinska religija je u prvom redu hebrejska.

Muškarcu, ocu-bogu pripada nezaobilazna i bezuvjetna svemoćna vlast nad svijetom. To je glavna struktura moći čije su analogije zajednica i obitelj. U Bizantu se živjelo u takvoj, iako već izbljedjeloj očinskoj religiji. Takva se religija ostvarila u Rusiji, gdje se bezuvjetna moć bez polova personificirala u ocu-caru. Takvo je i očište islama, koji poznaje samo jedan nebeski i jedan zemaljski autoritet: Boga i Proroka. To su apstraktne, netolerantne despotske moći sa svojim geometrijskim strukturama, strogom moralnošću, centraliziranom i zatvorenom praksom vlasti. Muškarci su u prednosti, osobito starci. Način života je neprijateljski prema prirodi, ne trpi individualizam, pogoduje pravu, ćudoredu, pravilima i tome što je službeno, što je apsolutno i što je zakon. To je religija jedne jedine knjige (Tora, Kuran, Biblija).

Majčinske religije žive najčešće u mitu, politeističke su, kod kuće su u prirodi, ne podnose centraliziranu vlast, ne vole državu, još manje prodorni razum, demokratskije su, ali najradije žive u anarhiji. Hramovi u očinskim religijama su puritanski, majčinski su hramovi prepuni slika, kipova, ukrasa i plamtećih svijeća. Majčinske religije vole šareni i bogati društveni život, mnogo knjiga, glazbu, kazalište, epove, erotiku, osobnu slobodu i zanos osjetila.

49.

Nema dvojbe da od grčkih vremena, poslije Orfeja, Europa slijedi majčinsku religiju. Ta majčinska religija imala je tri zlatna doba, helenizam, renesansu te osamnaesto i devetnaesto stoljeće. Europski čovjek je sklon prihvaćati civilizaciju samo kao način života podrijetlom iz majčinske religije, gdje čovjek živi u šarenoj raznolikosti, gdje se religija rastapa u mitovima, gdje cvate umjetnost i gdje život čini uzbudljivim natjecateljski duh, gdje je zajednica slojevita i raznoliko nijansirana. Nije hijerarhijska, nego demokratska. Postoji specijalizirana podjela rada. Grade se gradovi i udobni stanovi, cvatu industrija i trgovina. U državi nisu bitna načela, važna je konjunktura. Kazalište, modne revije,

crkve, pogrebne svečanosti, balovi. Mnogo slika, mnogo pjesama, mnogo romana, cirkusi i banke.

50.

Helenstvo je živjelo u znaku androgina, iako samo fragmentarno i gotovo bez uspomena i vjerojatno kratko vrijeme, ali svakako izvan povijesti, omotano u arhajsku tminu europske zore, poput drevne Indije i Kine. Sve što potječe iz toga doba ili se temelji u tom vremenu svjedoči da je Orfej način života svjesno gradio na apsolutnoj mjeri postojanja. Orfizam nije bio djetinjast, naivan i nerazvijen, a osobito ne primitivan duh, nego zrelo znanje o bitku s univerzalnom perspektivom. Iznad svega to dokazuju orfička teorija brojeva i geometrija koja se na njoj temelji. Ali ništa toliko koliko metafizika Jednoga. To dokazuju i mjere grčkog kiparstva, graditeljstva, pjesništva i kult igara (Olimpija, Istmos) te tragedija. Ono što upućuje na orfičko podrijetlo jest pročišćenost, artikuliranost, discipliniranost bez ikakvih tragova nasilja nad prirodom. Sve je na svojem mjestu. Koliko se pogledom može dosegnuti podrijetlo, sve što stoji na orfičkim temeljima je čisto, u konačnoj transparentnosti su-stajanja Sunca-Mjeseca. Kao što kaže Bachofen, arhajsko helenstvo nisu bili Dioniz i Apolon i ono nije bilo u znaku napetosti toga dvojstva, nego je stajalo u apsolutnom razmjeru u kojem su se izjednačili zanos i razum, život i bitak, muško i žensko, priroda i duh. Orfizam je ozbiljenje te mjere i to je ono što je bilo "suprotno svemu što će se kasnije nazivati helenizmom".

51.

Da bi iz svijeta koji je stvorio orfizam čovjek shvatio ozbiljenu mjeru i razmjer, treba istaknuti samo jednu riječ. Velike grčke riječi, kao *logos*, *kosmos*, *idea*, *daimon*, *ethos* i druge plastične su poput kipova i pune životnih sokova, prozirne su poput dragog

kamenja, ali protkane krvnim žilama poput živih organizama. Takva je riječ i *psyche*. Ta se riječ višekratno uspoređivala s latinskim riječima *anima*, *spiritus*, s hebrejskim *nepheš*, *ruah* i *nešamah*, sanskrtskim *buddhi*, *manas* i *prāna* te s riječima kasnijih europskih jezika poput *soul*, *Seele*, *âme*. Orfičke psihe nema bez erosa. Po sebi je drijemanje na granici bitka i nebitka, ali se ne može zamisliti bez erosa, što je u njoj sjaj. Oboje postoje zajedno. Samo su zajedno jedno. Psiha je ženskost prosvjetljena vatrom muškoga bića najvišega reda, takav androgin u kojemu su muško i žensko u nerazdvojivoj konjunkciji, kao u biljci, kao u apsolutu. Čovjek nosi u svojoj psihi iskonsku sliku i u vanjskom se svijetu smiruje samo ondje gdje se očituje psiha. U orfizmu su hram i pjesništvo, geometrija i kip otjelovljena psiha i više od toga. Sjaj da bi se psihom obasjao cijeli svijet, i još više od toga. Psiha je jedino što čovjek nosi sa sobom kao koncentrirani sadržaj i esenciju koja je upila u sebe miris života.

52.

Kada tvrdi da je život duše eros, moderna psihologija govori istinu, ali je ta istina odbojna jer se kazuje nezgrapno i na niskoj razini. Kinezi su isto rekli daleko otmjenije – *žen će žen jeh* – čovjek znači voljeti drugoga. Ili, kao što kaže kršćanska predaja, ako se ne živi prema evandeoskoj ljubavi, život ne vrijedi ništa.

53.

Predmet prvih grčkih mislilaca isključivo je *physis* (priroda). Nikako ga se ne smije brkati s pojmom prirode koji se kasnije rabio u Europi. Priroda osamnaestoga stoljeća još je srodna izvornom grčkom pojmu, osobito u takvih jasnih i čistih glava kao što su Helvetiusova i Goetheova: priroda, kao dovršena ali živa forma (*Form, die lebend sich entwickelt*). U devetnaestom je stoljeću pojam prirode – kao i svi bitni egzistencijalni pojmovi –

dobio značenje aparata i kao krajnje zastranjenje u tom smislu više ne spada ovamo. Izvorni grčki *physis* gotovo je potpuno istovjetan sanskrtskom *prakṛti*. *Prakṛti* je, pak, pol suprotan muškrom duhu (*purusa*). *Prakṛti* je čarobna plesačica svijeta, koja je sama priroda. Još se razumu i budnom biću nikada nije dogodilo da prirodu – u čemu smo i u čemu živimo i što jest upravo priroda – shvati kao nešto samo po sebi razumljivo i kao pravu zbilju. Nadmoć iskustva, osjetilnost, materijalnost osobitosti su kasnih i sofisticiranih doba, značajke umornih ljudi i razdoblja. Ono što iznenađuje jest priroda. Čovjek joj se čudi. To što je za čovjeka primordijalna zbilja, što je po sebi razumljivo, nevidljivo je: duh, svjetlost, broj, mjera. Kao što je Bog uvijek sam po sebi razumljiv, a ateizam je značajka samo iskvarenih i sofisticiranih razdoblja. Ni Parmenidu, ni Ksenofanu, ni Anaksimandru pitanje nije bilo u tome kako to da postoje duh i svjetlost i red i bitak, nego kako su moguće promjene, opsjene, spletovi, kaos, vegetiranje, tmina, vrludanje, dakle: kako je moguća priroda. *Physis* označava tu čarobnu i čudesnu prirodu. To da postoji apsolutni bitak i postojanost i svjetlost i u njima tu, oko nas na tajanstven način nevjerovatan nemir, neshvatljiva krhkost. Pitanje je uvijek kako to da je, ako postoji duhovna zbilja (na sanskrtu *ātman*), istodobno moguća i opsjena (*māya*). Isto je i u Platona: ako postoji bezvremeno postojanje, svijet ideja, kako je moguć osjetilni privid, koji se ne može smatrati zbiljom sa stajališta zdravog razuma. U pred-sokratovskih grčkih mislilaca svijet jedinstva orfičara se rastvorio. S jedne strane, teorija o prirodi koja kreće iz majčinskoga svijeta i koja shvaća duh kao zračenje prirode. S druge strane, kategorička teorija ideja koja, shodno Sokratu, ne pogleda ni jedno stablo, uz primjedbu da se od prirode nema što naučiti.

54.

Grčki *physis*, iako se ne može prevesti drugačije nego kao priroda, već se ni zbog toga ne može poistovjetiti s današnjim shvaćanjem prirode jer je *physis* metafizički pojam, baš kao što je to,

kako Guënon kaže, i *prakṛti sāmkhya*, ili u Kini *jin* i *teh*. *Physis* je princip (počelo). Nema nikakve veze s osjetilnom prirodom, i materijalni se prirodni svijet odnosi prema *physisu* kao konkretno živo biće prema arhetipu, kao kopija prema iskonskoj slici ili, ako se hoće, kao Eva prema Sophiji. Prema alkemiji, *physis* je *prima natura* ili *prima materia* koja se ne smije pobrkati s grubom materijalnom prirodom. Materijalna je priroda konkretni oblik iskonske slike *secunda materia* koja je kod Platona nepostojeća (*mé on*), a u Indiji *māyā*, čarolija ili opsjena.

55.

Ni u jednoj predaji čovjek nije bio u takvom odnosu prema prirodi kao što je bio u Europi. U Kini, a osobito u Japanu, u životu plemićke kaste, bile su uobičajene šetnje i izleti. Vrtovi su i cvijeće služili uživanju u prirodi, a i na crtežima i slikama najčešća je tema bila priroda. Bilo je to očitovanje estetske egzistencije višega reda. Drugdje se ne pojavljuje ništa tomu nalik. Što se događa u Europljaninu ako za blaga vremena bos stane na travnjak? Što se događa u čovjeku ako satima sjedi pokraj mora i gleda u vodu ili sam ide u šetnju? Wordsworthov bi lakaj gostu pokazao kuću i rekao: tu je gospodareva knjižnica, a radna soba je vani, i pokazao bi prema brdu. Iznad svega smirenje. Nalik tome kad se čovjek smjesti do majčina krila u pouzdanoj svijesti da je to mjesto najmoćnije od svih zaštita. Vratiti se *Magni Mater*. Ali, taj je povratak prepun erosa. Prirodi ništa nije manje nalik od grčkog *physis*a. Umjetnost je u Europi nedvojbeno nešto najdublje, a u umjetnosti je nedvojbeno najdublja očaranost prirodom. Bilo Velázquezov portret, bilo Ruysdaelov krajolik, bilo Mozartova sonata ili Schumannova pjesma. Kinez je sin neba, Hebrej Jahvino dijete, Indijac *sām ātman* (*jīvatmā*), a Europejac, rođen od majke Zemlje, njezin je ljubavnik.

56.

U Srednjem je vijeku čovjek živio na način koji je odredila Eklezija, a ona je bila Majka Eklezija. Druga, viša od Majke prirode. Svijet je po sebi razumljivi lunarni svijet, više drijemež u polutami nego budan život. Majka Eklezija nije Sophia. Nije mudrost koja se očituje u duhovnoj brizi, prije sjajna tjelesnost, blještava dama koja ozrači svijet mutnom mjesečevom svjetlošću. Solarna svjetlost, slobodna i otvorena misao, u srednjem su vijeku rijetke. Nema prave spiritualnosti. Pjesništvo je služba ženi (Minne, trubaduri), umjetnost je poklonstvo Majci Ekleziji. Gdje je patrijarhat, uvijek je i puritanstvo, poput reformacije, koja je bila pokušaj ponovnog uspostavljanja hebrejske očinske religije. Patrijarhat je uvijek moralan, suzdržan, škrt na riječima, didaktičan, jednostavna hrana i još jednostavnija odjeća. Život je zadatak. Gdje je matrijarhat, život je užitek, bogata odjeća, bogati oblici, mnogo brbljanja, sitničavost poput skolastike i ručnog rada, velika buka, gozbe, sjajne svečanosti i začinjena jela.

57.

Renesansa zapravo i nije bila prekid, samo se helenskim libertinizmom ublažila strogost vladajuće gospe. Konačno su Europejci oslobodili ljubav prema prirodi i žed za životom. Vlast Majke Eklezije je od samog početka skriveni matrijarhat, a kasnije i lažni. Nije se znalo što je loše, samo se znalo da ništa nije ono što se tvrdi da jest. U renesansi se sve to razotkrilo. Matrijarhat se pokazao u punoj otvorenosti. Slikarstvo, glazba, pjesništvo, novčarsko gospodarstvo, gradska civilizacija, obrt i trgovina. I, konačno, najvažnije: prirodne znanosti.

Usred srednjovjekovnog matrijarhata ima nekih ljudi, od ostalih posve odijeljenih, poput Dantea, Kuzanskog i nekoliko mistika. Danteovo djelo, svjesno u znaku muško-ženskog bića, sigurno je androgino i gotovo je poput inicijacije. O tome svjedoči *Vita nuova*. Beatrice je od gnoze naovamo jedini nedvosmisleni, jasni i čisti prikaz *Sophije-anime*. I još joj odgovara samo Cervantesova Dulcineja, ali ona nije svjesna. *Anima* je u ljudskom biću izvor znanja i inspiracije, slika žene koja je ostala u raju. Beatrice nije slavljenje *māyā*-bića žene i nije asketska svetica. Kao što Bachofen kaže, žena je koja je u posjedu misterija, uvoditeljica, gospodarica znanja, posrednica prema beskrajnom. Beatrice je suprotnost Evi. Autentična Luna, sjajno zrcalo. Beatrice vodi u pravu Ekleziju.

Znamo što je taj misterij. To je besmrtnost koja drijema u dubini svakog prolaznog trenutka života, čeka da se otvori. Samo muško Sunce može iz pospanosti probuditi beskrajnost bitka, i samo ljubavlu, jer ako je drugim budi, oslobađaju se pobješnjele moći podzemlja koje rastrgnu i muškarca i ženu. Sjedinjenje muškog i ženskog u ljubavi – jer sve što se događa u životu, analogija je događaja u višem svijetu – sjedinjenje je vremena i vječnosti u trenutku. Beatrice je anima koja donosi znanje da su bitak i život nerazdvojni, da ne treba čekati trenutak rastanka od zemlje, čovjek može osloboditi besmrtnost u svakom prolaznom trenutku svojega zemaljskog života i može se osloboditi.

Pretpostavka je da je s Istoka u Europu doprlo tijekom križarskih ratova mnogo misli o kojima nigdje nema spomena. U djelima se Eckharta, Taulera, Ruysbroeka, kasnije Kuzanskog, Merswina i drugih, može naći mnoštvo neobičnih i neobjašnjivih podudarnosti s istočnim predajama koje u Europi nemaju pret-hodnika. Opće je poznato da je *Divina Commedia* u srodstvu s

istočnim pohodima na drugi svijet (Ardai Viraf, vidi Guénon: *L'Esoterisme de Dante*).

60.

U renesansi se u kratkom vremenu promijenio ideal besmrtnosti. Čovjek više nije živio u blaženstvu temeljenom na vječnosti, nego u radosti trenutka. Umjetnost se, kao u helenizmu, pretvorila u slavljenje *maye*, jer renesansa nije preuzela helenstvo *sophosa* i *herosa* nego razuzdanog varalice "graecula", i ne Platona nego Lukijana. Taj je utjecaj očit čak i na Leonarda i Michelangela, a osobito na Rafaela. Uživanje u opsjeni nadomješćuje duh. Ne ljepota dubina, nego površina. Nikada i nigdje nije više bio na djelu feminini karakter života. Svijetom nisu upravljali zakoni nego intrige, šaputanja u spavaćim sobama, nisu vladali papa i knezovi, nego haremske dame; u patrijarhatu je, naime, struktura zajednice brutalno otvorena, a u matrijarhatu je puna zavjesa i spletki.

61.

Europa je uvijek živjela bez duhovne kaste i zato njezin poredak nikad nije imao solidnog temelja, jer se bez *brāhmane* ne može osigurati zakonitost. Renesansa je, nakon drijemeža srednjega vijeka, neka vrsta lunarnog pijanstva u kojem je brzo nestala svijest o višoj vlasti Eklezije i svaka se nadmoć pretvorila u zemaljsku moć. Nestanak univerzalnog jezika nedvojbeno je presudni događaj u europskom novovjekovnom matrijarhatu. Jezik liturgije više nije bio univerzalni latinski, nego narodni jezici promjenljive razine. Sveta je knjiga prevedena na partikularne nacionalne jezike. To je, zapravo uništenje androginskog *logosa*. Jezik je mišljenja još neko vrijeme ostao latinski, početno zbog ezoterije, konačno samo zbog terminologije. Slijedom pojavljivanja nacionalnih jezika, na kojima su se najvažnije univerzalne riječi mogle izricati samo ili suženog značenjskog

sadržaja ili nikako, počeli su nicati nacionalizmi i počela je seku-
larizacija koja se približavala razmekšavanju i razvodnjenosti u
kojoj ništa nije stalno i sigurno nego vodoravno i razliveno, i nije
drugo nego vegetiranje.

62.

Vjera u podrijetlo odozdo, koja se postupno i uporno širi, prvi je
znak raspoznavanja matrijarhata. Ta misao kasnije kulminira u
darvinizmu. To je zahtjev za vlašću nadmoćne žene kao
voditeljice i hraniteljice nad svim drugim živim bićima. Kasnije,
kada čovjekovim životom uopće više nije upravljala *philo-Sophia*
nego *philo-Physis*, dakle ne mudrost nebeske žene, nego zemalj-
ska žena, neprestance je rastao antagonizam između dviju žen-
stvenosti. Ta je borba između Sophije i prirode u novom vijeku
spriječila slobodno očitovanje duha. Sada više ne terorom sred-
njovjekovne crkve, nego jedino kontinuiranim i sveprožimaju-
ćim animozitetom. Neprijateljsko se stajalište prema duhu Sop-
hije u mišljenju neprestance pojačavalo, zasjenjena je svijest o
čovjekovu višem podrijetlu, čak je misao o višem podrijetlu nas-
pram rođenja iz prirode postala ne samo prevara i laž (svećenička
obmana) nego i neozbiljnost i smiješnost, i tako je gotovo bez
traga nestala iz ljudskog razmišljanja. No, o tome kako je taj ne-
dostatak razorio način života i kako je onemogućio normalnost
i kako je izazvao bezakonje i bezmjernost u bogatstvu, u državi,
u umjetnosti, u običajima, u pravu, a osobito u seksualnosti,
nitko nije govorio. Uslijed napuštenosti od duha morala je nas-
tati neka vrsta ludosti.

63.

Uskoro su se proširile riječi i iz mišljenja istisnule sve druge:
iskustvo, promatranje, polaženje od činjenica, istraživanje stvar-
nosti, vjernost činjenicama. Iza novog uzbuđenja skriva se, samo

po sebi razumljivo, neko dublje uzbuđenje koje upravlja ovim prvim, čak otvara cijelu metodologiju i čini je mogućom. Ženskost sve lakše podnese, čak i to da je stave na muke, nego da se njome ne bave. Patrijarhat prihvaća isključivo misao koja ženu stavlja u središte, koja nju istražuje, koja nju promatra i koja je spram nje znatiželjna, divi joj se i govori o njoj i stalno je njome zaokupljena. Patrijarhat voli uperiti prst iznad sebe sve do bezlične i apstraktne idejnosti, sve i stalno stavljati iznad sebe, zato hebrejski monoteizam jest i uvijek će ostati arhetip patrijarhata. Patrijarhat se, međutim, usredotočuje na drugu vrstu besmrtnosti, a ta je besmrtnost vlastito prolazno tjelesno biće. Obje su krajnosti bez osobnosti, jer jedan ravnotežu izobličuje prema gore, a drugi prema dolje. U iskustvu i promatranju, u istraživanju stvari očituje se zahtjev da se prirodno biće stavi u središte. To što se u novom vijeku naziva istraživanjem stvarnosti odavanje je poštovanja femininoj prirodi, bezuvjetno poklonstvo pred njom i njezin religiozni kult. Žena shvaća prirodoslovnu spoznaju kao erotički čin, što ona odista i jest, eros i spoznaja se nikad ne mogu odvojiti i postoje jezici, poput hebrejskog, u kojima spoznati znači seksualno se sjediniti.

64.

Erotika je novovjekovno, takozvano istraživanje stvarnosti i otuda skriveni aksiom prirodne znanosti kojom je feminina priroda uspjela probuditi interes prema sebi te postati jedinstvenim i isključivim predmetom istraživanja. Zato se odbijalo svako razmišljanje u kojem nije bilo dovoljnog zanimanja za ženstvenost ili dovoljno bezuvjetne odanosti, a osobito ono koje bi izražavalo kritiku. To što nazivaju prirodnim znanostima zrcalo je u budoaru prirode-žene, koje služi jedino tome da bi feminino uživalo u sebi. Po sebi se razumije da rezultati istraživanja moraju biti istiniti. Osobito se pazilo na to da u udvaranju ne bude praznog laskanja (to su mogli samo pjesnici, koje i tako nisu shvaćali ozbiljno). Svaka je odredba morala biti istinita, od

Toricellijevog vakuuma do Newtona i Rutheforda, jer je samo na taj način zanimanje za prirodu moglo pretendirati na postojanost. Samo se na taj način moglo pojaviti neograničeno povjerenje i nastati bezuvjetno divljenje.

65.

To nisu zapazili samo oni koji su u pijanstvu izazvanom prirodom, koje već traje četiri stotine godina, posve izgubili trezvenost, tj. oni koji nikada nisu postavili pitanje kako je moguće da, ako je novi oblik života jedini svijetao i nadilazi sve ranije i druge civilizacije te je, sudeći po uspjesima, vrsniji od svih, u tom toliko višem načinu života jedan infernalni rat slijedi za drugim i da se zbivaju stalna krvoprolića, mržnje među religijama i narodima, da je mir u sklopu društva neostvarljiv, da kaste reže jedna na drugu, da se države, zadužene do grla, bore s bankrotom, spiritualnost kržlja, ćudorede i pravni sustav propadaju, a nihilizam se sprema progutati cijelu civilizaciju.

Patrijarhat opravdava svoja krvoprolića kršenjem (božanskog) zakona, a matrijarhat čini to isto u ime zaštite života.

66.

Gospa se u osamnaestom stoljeću još nazivala prirodom, i kad bi se dospjelo u nevolju objavljivao se slogan: jedino što trebamo učiniti jest vratiti se prirodi (jer gospa nikada nije odbacila svoj prvotni sentimentalizam), Nietzscheovim riječima: izrezbarimo sebi pastirski štap, povedimo janjad po cvjetnim livadama na pašu i slušajmo kako guču golubovi.

Ali u devetnaestom se stoljeću gospa već zvala život. Više nije tako provincijalna kao priroda, postala je urbano biće. U njezinoj imaginaciji zadobivaju mjesto ne samo emancipirana građanka, nego i kurtizana i glumica i pjevačica, ali taj preokret već unaprijed baca sjenu na doba kada će sveučilišta, podije i mi-

nistarske fotelje preplaviti nesputane životne dame, plave čarape. Gdje je sad već Sophia, ponizna božica mudrosti.

Život je u svakom slučaju viši rang, jer se njegova vlast prostire od mikroba do megalosaura. Život je najvažnije ime, jer je životna glad neutaživa. Misao koja pruža najviše zadovoljstva: biti netko tko stoji u središtu neutaživih želja.

67.

Matrijarhalno se proganjanje duha ne bi u opasnim situacijama ustezalo ni od klitemnestrinskih čina, što se i danas sve češće i sve otvorenije događa. Grkinja je, naime, svojega muža ubila vlastitim rukama. Proganjanje se u mnogo slučajeva pretvorilo u ubojstvo duha, ali suvišno je nabrajati povijesne primjere. Dovoljno je ako se uputi na u dvadesetom stoljeću već na cijeloj zemaljskoj kugli ustaljenu praksu državnih sila da poduzimaju zaštitne mjere protiv duha (logori za prisilni rad, zatvori, smaknuća, trovanja, ubojstva iz zasjede). Mnogi su zgranuto konstatirali i smatrali nerazumljivim da je moguće da se nakon srednjovjekovnog klerikalnog proganjanja duha, u novije doba nastavlja proganjanje još radikalnijim sredstvima. Ne razumije se ni to kako je u novije doba u oštroumnih ljudi (poput Nietzschea, Strindberga) moglo nastati bezumno ženomrstvo protiv Klitemnestre, što naravno nije bilo drugo nego užasavanje od nezakonitog, mekanog, već poluludog ulagivanja, zastrtog, bezobličnog, sladunjavog, u svojoj seksualnosti sladostrasnog, samodopadnog, zavidnog, osvetoljubivog, sentimentalnog, ograničenog, nadutog, šarenog i opscenog matrijarhata.

68.

Prelazeći određene granice, matrijarhat na njemu svojstven način počinje nalikovati društvu insekata, i to ne samo zbog toga što kraljica matica ima jedinstven i povlašten položaj nego i zato što

glavna vlast u društvu pripada Amazonkama. Amazonka je feminino biće koje je izgubilo svoje spolne mjere i jedna je vrsta hermafrodita. Alkemija hermafrodita naziva *Lunus-Luna*, dakle muško-ženskim koje živi u znaku Mjeseca i koje ima samo degeneriranu i nejasnu slutnju o oba svoja spola. Podlom okrutnošću bespolnosti to biće stoji u suprotnosti s oba spola, kao što to čine mrav i pčela radilica. Ova bespolna radnica-činovnica, a osobito žena-policajac, u grubosti daleko nadilazi muškarca. U matrijarhatu, neutralno insekt-biće iz kojeg je već potpuno nestala prava ženstvenost (*Sophia*) i koje je slijepo prema jedinstvenosti života, ne samo što se na zastrašujući način umnaža nego u modernom svjetskom aparatu sve više dolazi do aktivne uloge.

69.

U matrijarhatu je na djelu svojevrsna inteligencija, sustav *lunarne lucidnosti*, koja se naziva racionalizmom. Za racionalizam to su već davno naslutili svi koji su mu se ikada usprotivili, bez obzira na to jesu li znali zašto to čine. Dakle, nije solarna svjetlost, ne zrači iz neposrednog svjetlosnog izvora, nego je reflektirana svjetlost, kao što fizika kaže, ne izvorna nego sekundarna svjetlost zrcala. Začuđujuće je da je u toj inteligenciji svjetlosna snaga nečuvano intenzivna, ali i da nije u stanju osvijetliti velik dio vidnoga polja.

Nema točnog saznanja o tome koji dio zbilje racionalizam ne prepoznaje. Vjerojatno u taj krug spada sve što nije podilazeće u odnosu na materijalni, prirodni svijet, ili čak nije ugodno, ili je čak kompromitirajuće. Nadasve je sumnjivo da se u racionalizmu stvari tako slažu, i ne trebamo se čuditi što ljudi malo slabijeg uma nasjedaju takvim zapanjujućim poklapanjima. Ali nakon što su nedavno, u Parizu, razum proglasili božicom, ne može biti dvojbe oko toga da je u čovjekovom bitku prevladala vlast sjajne mjesečine.

70.

Božica razuma i Božica života rangovi su koji se ne mogu povećavati. Posve je nestalo, osobito u opasnim točkama, očitovanje slobodnoga solarnoga duha. Počev od toga trenutka, društveno uređenje u svemu ugađa matrijarhatu. Uspio se izgraditi način života u kojemu isključivo, kao samo po sebi razumljivo, privilegije uživaju ženski elementi (jer nije dovoljno uživati, slava je potpuna tek ako je taj koji uživa sam). Feminino biće je život uspjelo učiniti glavnom moći na Zemlji. Nadasve ga je uspjelo učiniti poželjnim. Uspjelo se izgraditi sustav opravdanja – prirodnu znanost, koja cjelinu bitka reducira na femininu prirodu i na kulturni se način bavi samo prirodom. Tajnama prirode, kao što se kaže. – A "tajna!": može li postojati privlačnija riječ? Patrijarhalno božanstvo duha se kompromitiralo i svemoćni su postali priroda – materija – život.

71.

Matrijarhat u svom iskonskom bachofenovskom obliku mužjaka drži predmetom užitka i robom svojih instinkata (kao obrnuto: patrijarhat ženu). U novom je vijeku feminina moć pokorila muškarca. U čovjeku se uspjela realizirati takva lunarna inteligencija koja je gotovo isključivo, ali svakako legitimno sredstvo spoznaje, i koja raspolaže svim sredstvima za nijekanje suprotnih mišljenja koja su u opticaju. Jedino o sebi i o svojoj djelatnosti nije uspjelo prevariti brojčano neznatne, ali po težini dosta značajne solarne umove, koji su zbivanja vrednovali sa zadržkom, čak sumnjajući i u korist primordijalnog reda svijeta, i u posjedu većeg ili manjeg znanja prosvjedovali protiv matrijarhalnog načina života. Naime, ti se umovi nisu slagali s takozvanim duhom vremena. Ostali su, svi bez iznimke, usamljeni, ali se nisu izgubili. Međutim, tek kada suprotstavljanje prestane biti isključivo stavom i koncentrira se u utemeljeno budno držanje i na temelju toga se u Europi uspije ostvariti duhovna kasta, moći ćemo dvotisućljetni matrijarhat smatrati prošlošću.

72.

U dvadesetom je stoljeću najjači temelj matrijarhata materijalizam, izgrađen femininim snagama lunarne inteligencije, očaranošću prirodom i mislima o podrijetlu odozdo. Ne takozvani pogled na svijet labavo sklepan sredinom devetnaestoga stoljeća, od kojega je i Talesova metafizika daleko višega reda. Materijalizam je stajalište intelektualne mekoće čovjeka koji gotovo da ne živi na površini zemlje, nego u moru, u vodi, i koji nema iskustva ni o autonomnom postojanju, ni o uspravnom položaju, ni o perspektivi viđenja ili zbiljskoj svjetlosti i čija refleksija o sebi nije veća nego: lebdjeti ograničene svijesti među nejasnim privlačnostima. Materijalizam je najviše nalik ponašanju čovjeka koji je u majčinoj utrobi i ne želi se roditi, ne zato jer je tako komotnije, nego jer ga hvata strah od pomisli na autonomno postojanje, strah od kostiju i sunca i od toga da se mora uspraviti, da treba ustati i krenuti, pa radije bira rješenje hrskavice i mješecarstva. Ne započeti samostalno postojanje, nego ostati organ. Ako je čovjek u tome i ako ostaje u tome, materijalizam je krajnje zatvoreni habitus, apsolutna zaštićenost u tvari, samo ako se čovjek rodi, smisao toga u tom času prestaje i ne može se primijeniti. Zato je materijalizam neka vrsta dojenaštva, nostalgije, ostati skriven u tvari, majčino mlijeko, povoji, drijemanje.

73.

U dvadesetom stoljeću ruski narod još uvijek živi u strogoj oćinskoj religiji kao i prije više stotina godina, dapače diktatori su bezuvjetniji očevi od careva. Karakter se naroda, čak i za velikih potresa, rijetko mijenja. Ruski je narod sačuvao tradiciju istočnoga kršćanstva, nije imao ni renesansu ni reformaciju, ni takozvano prosvjetiteljstvo, čak se i instinktivno i svjesno zatvorio pred bilo kakvim utjecajem svega toga. Rusija se bojala Europe, ali ju je i prezirala, pred njom se zatvorila, ali ju je i mrzila. Mislioci ruske tradicije (Florenski, Trubeckoj, Leontjev,

Solovjov, Berdjajev, Mereškovski, Bulgakov) u više su navrata i jakim argumentima opravdavali suzdržanost i animozitet prema Europi i pisali da je ona iznevjerila spiritualnu predaju te da pravo kršćanstvo živi samo u Rusiji. Ruska je misao naspram europske hetere materijalizma bila već od sredine prošloga stoljeća, ali nedvojbeno od Solovjova dalje, kako su govorili, "sofijatička". To znači da su Rusi željeli mišljenje urediti i održavati pod pokroviteljstvom prvotne mudrosti-majke, Sophije. Zbog toga su se mišlju o androginu osim Paracelsusa i Bohmea u modernoj Europi duboko i uporno bavili samo Rusi. Autentična ljudska egzistencija je androgin. Jedini znak u kojem najveća napetost života dobiva konačno i mirno izjednačenje. Ruska misao nije prihvatila carski patrijarhat, ali ga je još uvijek držala boljim od šarene i raskalašne majčinske religije Europe. Ta je spiritualna tradicija ruske misli revolucijom prekinuta u jednom danu.

74.

Nakon revolucije nije se uzdrmao temelj očinske religije, dapače, ova je postala isključivija. To protiv čega se Solovjovljeva misao borila, dogodilo se: prihvaćene su prirodne znanosti i materijalizam, dapače učinjeni su službenom duhovnošću. Tako je nastala osobita situacija. Patrijarhalni red je uvijek konzervativan. Nakon revolucije taj se konzervativizam umnogostručio. Pod maskom internacionalizma, ruski je ljubomorni i podivljali nacionalizam bezumna reakcija. Ostale su sve patrijarhalne karakteristike. Diktatorska apsolutna vlast. Ali i više od toga: u javnom životu građani su se oslovljavali svojim i očevim imenom. Rus nije majčin, nego očev sin. Istodobno, pak, širile su se protuspiritualnost, protureligioznost, neprijateljstvo prema filozofiji (protu-Sophia) i u ime materijalizma religiozni majčinski delirij prirodnanstvenoga kulta stvari, a onoga koji se suprotstavio moći pobješnjeloga oca progonili bi najkrvavijom inkvizicijom u svjetskoj povijesti. U svakom je smislu izgledalo kao da su se tu u grotesknoj formi našli muški i ženski element. Androgin je

zadobio specifičan oblik. Religija prirode matrijarhalne Europe i ruski svijet očinske religioznosti. Prirodnoznanstveni materijalizam i apsolut, čak hebrejskog karaktera, ali u svakom slučaju monoteistički očinski teror. Konfuzija raznorodnih, čak međusobno kontradiktornih elemenata. U prvi tren i izdaleka vidi se da je riječ ne o androginu, nego mnogo prije o himeri.

75.

Centralizirana vlast traži i u Judeji i u Islamu i pod carevima bezuvjetno priznanje ovisnosti i vjernost pretpostavljenom. Jer patrijarhata nema bez strogih moralnih zapovijedi i bezuvjetne poslušnosti isključivo u svrhu ograničavanja bezmjernog širenja feminine snage. To je smisao patrijarhalnog načina života, a to je i koncepcija izvorne hebrejske očinske religije. Moral vlasti, međutim, tu i ovoga puta ne ograničava rast, jer vlast je prirodna znanost u znaku mjeseca, dakle zahtijeva nadmoć femininuma. Feminina zakonitost, pak, nije moralno-spiritalna, nego biološka. To što stoji u znaku života bezuvjetno je protuduhovno. Prvi znak pojavljivanja matrijarhalnih snaga je *ressentiment* prema solarnoj muškoj spiritualnosti. Majčinska vlast želi biti isključiva, želi rasti i teško podnosi ograničenja. Nije razum, nego instinkt. Zato je u sustav ozakonjena vlast očinske religije i dogmatiziranih materijalističkih prirodnih znanosti naopako sraslo čudovište, inferalnije od bilo kojeg obličja ikada stvorenog u povijesti. Ali je nedvojbeno činjenica da je na djelu svojevrсно sjedinjenje muških i ženskih snaga, i onda ako nije ništa drugo nego femininom racionalističkom prirodnom znanošću inficirana očinska diktatura. Sve to s intenziviranom i pobješnjelom strašću ljubomornog ruskog oca koji u borbi za prirodu-ženu hoće biti jedini i ostati jedini. Rusima je čak i s tom himerom uspjelo realizirati moć, s kojom se europska feminizirana civilizacija ne može ni usporediti.

76.

U drugoj polovici dvadesetoga stoljeća, to čudovište terorističke očinske religije i fosilnog materijalizma ima samo jednog suparnika koji se mora uzeti u obzir, kineskog *pseudoandrogina* koji uzdrma dubine iskonske predaje i koji u većoj mjeri od bilo koje svjetske sile gradi na neutralnosti i hermafroditizmu aparata. Taj *Lunus-Luna* bez značajki, u znaku mjeseca razvodnjava spolove i konačno ih rastapa u močvari.

77.

Misterij, kaže Bachofen, jest dvoje koji su odista jedno. Bitak-život, dan-noć, muško-žensko, svjetlost-tama, duh-tijelo podrijetlom su isto, a ipak su dvoje i stoje u opreci.

78.

Govoreći o androginu, neprestance je izgledalo kao da bi izvoru muško-žensku konjunkciju trebalo shvatiti kao jedinstvo i kao da su riječi: sjediniti, ujediniti, izjednačiti na svome mjestu. *Ji King* vidi u jedinstvu suprotnosti restauraciju taoa i time ispunjenje života, poput alkemije čiji je zahtjev *ex duobus unus*, odnosno iz dvoga jedno. Kao Platonov mit u *Symposionu*: početno je čovjek bio biće koje je imalo dva lica, četiri ruke, četiri noge, ali, jer je postao moćan, bogovi su ga iz ljubomore raspolutili i otada to biće nije u stanju misliti na drugo nego kako naći svoju odcijepljenu polovicu da bi se s njome sjedinilo.

79.

Samo se u orfičkoj teoriji razmjera nailazi na tragove prema kojima riječ jedinstvo ne bi bila prikladna za muško-žensku kon-

junkciju u androginu. Već ni zbog toga jer nije riječ o matematičkoj suprotnosti koja bi se dala ujediniti bez ostatka. To što zovemo ujedinjnjem logička je operacija. Paralelna operacija, koja je njena nadopuna, jest razlikovanje. Muško-ženska se konjunkcija ne smije s time brkati. Čovjek ujedinja samo ono što istodobno i razlikuje i razlikuje samo ono što istodobno ujedinjuje. Ljudsko se mišljenje temelji na tom postupku (logika jedinstva), ali ne i androgin.

80.

Bilo bi jeftino rješenje nazvati rascjep androgina i u tom sklopu muško-žensku konjunkciju misterijem i time stvar smatrati riješenom. Razlomljene su misli nemoćne. Zastrte još više. Suprotnost muško-žensko nije nastala po uzoru na suprotnosti nebo-zemlja, sunce-mjesec. Upravo obrnuto. Prvi temelj svih suprotnosti jest suprotnost muško-žensko, koja je vjerojatno ne vremenski, ali u biti ranija od svih.

81.

Poteškoća u razumijevanju razdvojenosti muškarca i žene nije u tome da je jedan čovjek postao dvoje, nego da je izgubljena sredina (androgin) koja ih povezuje. Muškarac je previše daleko od života, žena je pak preblizu. Zato muškarac stalno ispada iz svoje životne uloge, a žena se u njoj utapa.

82.

Istovjetnost je samo jedna. Jedna jedina istovjetnost.

83.

Istovjetnost se od Aristotela nadalje shvaća kao logičko pitanje, dok je ono u krajnjem smislu metafizičko a ne logičko pitanje. Istovjetnost nije u tome da je A jednako A, dakle nije u tome da su sve stvari samima sebi jednake. Ta formulacija nije metafizička, ali nije ni logička, nego – jer je riječ o jednakosti – matematička. Teza istovjetnosti ima tri tumačenja: matematičko, logičko i metafizičko. Prva dva su sužavanje metafizičkog. Ako se teza istovjetnosti shvaća kao logička teza, to je tautologija. U logici i u matematici teza istovjetnosti je temelj svih formalnih operacija razuma. U metafizici to nije formalna teza, nego aksiom koji glasi: postojanje je u svemu postojećem istovjetno.

84.

Budući da Europa nema svjesnu i izgrađenu metafiziku i nikad je nije ni imala, protiv teze da je istovjetnost puka tautologija uvijek se samo negodovalo. Znalo se, ali se nije razumijevalo. Naime, nije se, osim nekih iznimaka, raspolagalo metafizičkom razinom, nije se stizalo dalje od puke tautologije. Metafizičko je razumijevanje istovjetnosti isključivo moguće iz predaje. Indijska je predaja najčišće shvatila istovjetnost i zato su se samo tako mogle povući konsekvence.

U Europi se istovjetnost najčešće suprotstavljala različitosti (Heidegger: *Identität und Differenz*). No, različitost nema nikakav odnos s istovjetnošću. Različitost je pojam koji pripada krugu logike jedinstva a ne istovjetnosti, jer razlikovati se može isključivo u krugu jedinstva. Istovjetnost ima isključivo odnos s neistovjetnošću. Jedinstava ima mnogo, iako je krajnje jedinstvo samo jedno. Nema više istovjetnosti. Zato je samo jedna istovjetnost. To je *Brahma-ātman-aikyam* (istovjetnost Brahme i atmana). Smisao toga: čovjek se prepoznaje kao isti s postojanjem. *Tad apaśyat, tad abbhavat, tad asit*, vidio je to, postao je to, jer je bio to. Postojanje je u svemu postojećem isto. Isključeno je da

postoji više postojanja, i ako netko ili nešto postoji, to postojanje je isto sa svakim postojanjem. Zato je krajnja formulacija indijske predaje *tat tvam asi* – to si ti.

85.

Sudionici smo istog postojanja, ali ne tako da smo u postojanju ograđeni dio, nego da je u svakom postojećem, pa tako i u nama, prisutna cjelina postojanja. Postojanje se ne može dijeliti, aktualna je cijela cjelina u svim vremenima i na svakom mjestu i u svakom biću i u svakoj stvari. Bitak se ne može razdijeliti i nema pola bitka ili dvostrukoga bitka. Što je više ili manje, to nije bitak, nego nešto drugo, nešto što se može dijeliti, što može biti i dio, što ima stupnjeve, kao život, budnost, svijest ili nešto drugo. Bitak jest cijela cjelina, gdje god bio.

86.

U religiji se najprije pokazuju konsekvence teze o istovjetnosti. Metafizičko razumijevanje istovjetnosti i njezina dosljedna provedba potpuno određuje biti ili ne biti religije. Nema religije u kojoj se prepoznaje istovjetnost čovjeka, svakog pojedinačnog bića i Boga. Religija nastaje ondje gdje čovjekova istovjetnost s Bogom ostaje u tami i gdje se gradi na neistovjetnosti. Jer religija nije drugo nego upravo neistovjetnost Boga i čovjeka, nikada ne istovjetnost, ni pod kojim uvjetom istovjetnost i beskrajna neistovjetnost. Od toga ustuknuća i straha nastaje odijeljenost i stranost Boga koji nije istovjetan s čovjekovim bitkom. Upravo je to religija. Prema religiji, čovjek nije istovjetan, samo je slika i prilika. Samo kopija. Kao da postoje dva bitka, božanski i ljudski. Kao da su Bog i čovjek zauvijek i sudbinski nesumjerljivi. Kao da religija kida postojanje na jedno više i jedno niže postojanje, posljedica čega je, naravno, da se postojanje dalje cijepa na narode, rase, religije, stavove, boju kože.

U Europi jedva da je postojao netko tko je to prepoznao. Tek poneki mislilac, poput Scotusa Eriugene, koji se usudio: "Ako bi Bog i stvorenja bili dvojaki, tada bi oboje trebali voditi podrijetlo iz jednog ranijeg zajedničkog temelja ili istovjetne ranije prirode, ili pak u svijetu postoje dva iskonska počela koja stoje u suprotnosti" (*De divisione naturae*, III., 22). Naravno da su obje pretpostavke nonsens. Ne stoji da su Bog i čovjek proizašli iz zajedničkog višeg temelja, ali isto je tako nezamislivo da u svijetu postoje dva temelja i dva počela. "Nije dopustivo Boga i stvorenja shvatiti kao međusobno različitu dvojnost, nego isključivo kao istovjetnost, jer stvorenje je isto u Bogu i Bog u stvorenju i neizrecivo je i na čudesan način se stalno stvara... neuhvatljivo se otjelovljuje, nadnaravno postaje naravno ... i ono tu i sada dato je biće koje živi u nadvremenskom vječnom." (*De divisione naturae*, II., 12)

87.

Kvintesencijalno formuliranje jedine istovjetnosti jest *aham Brahma asmi* (ja sam Brahma), dakle u postojanju sam istovjetan božanstvu.

Sa stajališta religije je huljenje kada čovjek kaže za sebe da je istovjetan Bogu, metafizički je pak to egzaktna i opipljiva istina.

88.

Ātman je sanskrska riječ koja formulira istovjetnost.

Ātman, riječima europskih jezika (soi, self, Selbst) znači: ja jesam. Subjekt se pojavljuje intenzivnije, udvostručeno, tako što se ja stapa sa samim sobom, a riječ konstatira istovjetnost. Stvar je tako upadljiva da je predmetom stalne rasprave. Može biti, kažu neki, da se radi o sjedinjenju dviju zamjenica (*aham* i *ta*). Ali ne posve glatko i ne samo dviju. I "sam" igra ulogu, kao da je i *aham* i *tad*, i kao da bi se riječima moglo dati i značenje u kojem

bi bilo istovjetno "ja jesi" i "ti jesam". Evo istovjetnosti: ja-ti. U toj je tezi i *jest* stvari istovjetno osobnom "jesam". *Ātman* izjednačuje istovjetnost "ja-ti" i istovjetnost osoba-stvar. Toj riječi, takvoj kakva jest, ni u jednom jeziku ne odgovara ništa. Izgleda da sanskrska riječ *ātman* omogućuje da uopće možemo zamisliti apsolutnu istovjetnost; to naše biće u kojem su i ja i ti i stvari i bitak i Bog istovjetni s krugom u kojem ta istovjetnost postoji i vrijedi. Zato je moguća misao *aham Brahma asmi*, da sam u postojanju istovjetan božanstvu. Kao što *Bṛhad-āranyaka upaniṣad* kaže (3, 9, 10), "*sarvasyātmanah parāyanam*" je najviša točka označena riječju *ātman*. Tome treba još samo dodati da je *ātman* središnja riječ indijske metafizike i zato je ona jedina metafizika istovjetnosti.

89.

Bilo je onih koji su glasove *m* i *n* u *ātman* objašnjavali riječju "ja", koja je u nekim jezicima po zvučnosti na osobit način slična s jedan. Sanskrtski *aham* (ja) i hebrejski *ani* (ja) srodni su grčkom *hen* (jedan) i latinskom *unus* (jedan), a sanskrtski *eka* (jedan) i hebrejski *ehad* (jedan) po zvučnosti su srodni grčko-latinskom *ego* (ja). Kao da bi jedan i ja mogli biti zamjenjivi pojmovi. U svakom slučaju riječ je o osebujnoj filološkoj pustolovini.

90.

Religija traži spas i zato stvara sliku svemogućega neistovjetnog Boga koji uz pomoć svoje beskrajne moći daruje spasenje onome tko mu vjerno služi. Metafizika ne traži spas nego istinu i u postojanju nalazi istovjetnost svega postojećeg i Boga. To je jedina istovjetnost i nju iskazuje riječ *ātman*. Indijska metafizika kaže da je *ātman saman*, odnosno isti (*sama*). "S Bogom, čovjekom, mravima, komarcima i slonovima."

91.

Tu je misao u Europi izreklo svega nekoliko mislilaca. Eckhart, Kuzanski, Bohme, Guénon. Kuzanski je jasno vidio razliku između religijske i metafizičke koncepcije bitka i znao je, poput Scotusa Eriugene, da religija želi samo spas i zato je na nižoj, krhkijoj i provizornijoj razini postojanja od metafizike, koja hoće krajnju svjetlost istine.

Ne zna se točno kakve je naravi bio istočnjački utjecaj na Kuzanskoga, koji je u dva svoja staračka, zrela djela, u *Idem ipsum* i *Non aliud* dao formulaciju koja se slaže s indijskom predajom. Ta dva djela, u metafizički afirmativnom i negacijskom obliku kazuju da je božanstvo "isto" i "nije drugo". Misao se doslovce slaže s Upanišadama. Teza Katha upanišade je *etad vai tat*, što znači da ovo nije drugo nego to – ovo i ono jesu isto. To je prosvjed protiv svakoga tko u postojanju hoće povući razdjelnicu između svega postojećeg i govoriti o posebno božanskom ili ljudskom bitku. Ovo i ono jesu isto (to nije drugo). *Idem ipsum. Non aliud*. U postojanju je svako biće istovjetno. U indijskoj predaji božanstvo se označava s "to" (*tad*). Božanstvo je "istovjetno" (*sama*).

92.

Čovjek u religiji je manje vrijednosti, jer u svom postojanju nije stekao spoznaju o istovjetnosti s Bogom, živi kao biće podređeno sudbonosnoj i nepromjenjivoj moći volje višega reda. Zato stajalište u religiji nikad ne može biti prozirno i otvoreno, čak ni u slučaju svetaca. Čovjek se ne usudi gledati u vlastitu svjetlost (*Srir mayi*).

93.

Ātman je pojam bez suprotnog pola. *Ātman* je ono što ostane nakon što se oljušte svi prolazni slojevi (opsjene). Neuhvatljiv je

(*ucchista*). Potpuno prazan. Do vrha ispunjen bitkom, smislom i blaženstvom (*sat cit ananda*). Koncentrirani bitak (*atmānvat*). Sve se drugo raskonča, jedino *atman* ima zbiljsku bit (*aitad-atmyam*). Duh, duša su bez ja, *atman* je međutim ja-pojam. Jedini subjekt koji nema odgovarajući objekt. *Atman* je jedina univerzalna riječ.

94.

Ono s čime se *atman* može sučeliti je *māya*. Ali *māya* nije suprotnost, nego u budnosti degradirana iskustvena opsjena *ātmana*. Kada se čovjek probudi, opsjena se rasturi i ne ostaje drugo nego *atman*. Nema dvoga (*advaita*). "Za prisustvo dvojnosti nema dokaza. Ono što se može dokazati jedino je *ātman*, koji nije dvojan." (*Nṛsimhottara-tapāni upaniṣad*). Taj *atman* je univerzum (*idam sarvam yad. ayam atma*). Taj *atman* je istovjetan s Brahmom (božanstvom). Taj Brahma je *atman* u nama (*esa ma' antar. hridaye*). *Aham Brahma asmi* (Ja sam Brahma).

95.

U opsjeni degradirane budnosti znanje i spoznaja valjaju se u izobilju, pospanost je mnogovrsna, bogata u snovima, činima, u slikama i u strastima. Budnost je siromašna i nemušta i jednostavna. To je smirenje spoznajе (*jñana-prasāda*).

96.

Spoznaju čovjekove istovjetnosti s *atmanom*, dakle s bitkom i s božanstvom, Indijska predaja zove *anubhāva*. *Anubhāva* znači sudjelovanje u neposrednom postojanju. Ako, kaže Šaṅkara, čovjek stigne dotle, zapravo se ne dogodi ništa. Čovjek ništa ne dozna, ništa ne nauči, ništa ne otkrije, ne vidi ništa novoga, ne

iskušava, nema mjesta iznenađenju ili potresenosti. *Atman ātmanam abhisamviveśa* – proдре i prepozna se kao nerazličit. Nestale su prepreke koje su sprječavale uvid. Čovjek je sudionik znanja kojem je uvijek bio sudionikom. No, tumačio je poput mjesečara i znanja se u svom degradiranom postojanju nije sjetio. Ali mjesečarstvo je prolazno, a budnost besmrtna. *Ksaram tv avidya hy amṛtam tu vidya. (Śvetāśvatara upaniṣad, 5, 1)*

97.

Atman nije filozofijski termin, utoliko manje što u Indiji nema filozofije. Riječ ne stoji zasebno, izvučena iz jezika, kao terminologija. *Atman* je takva riječ koja je potpuno urasla u jezik i u mnogim odnosima i proizlaženjima znači jedinu istovjetnost. Ta se riječ koristi i na tržnici. Ali nije djetinja riječ koja zvuči nejasnom mnogoznačnošću. U njoj se mogu prepoznati metafizička priroda arhajskog jezika i istodobno osjetilna konkretnost, ili, što je isto, njena univerzalna perspektiva i njene egzaktnice. Kao u arhajskim riječima: stapaju se metafizika i ptičji pjev. U tim riječima poklapaju se riječ i stvar (u hebrejskom *dabar* riječ i stvar su isto).

98.

Istovjetnost je konstatacija metafizičke činjenice. Postoji samo jedna istovjetnost, istovjetnost svega postojećeg u postojanju. U bitku Bog nije drugo (*non aliud*) nego čovjek, odnosno u svom je bitku isti (*idem ipsum*).

Bitak je jedini koji se u kreaciji ne pojavljuje, bitak je prije kreacije i kreacija ne iscrpljuje punoću bitka. *Atman* potpuno iscrpljuje bitak. Zato Upaniṣade kažu: najdublje u čovjeku jest *ātman*, nije nastao, oduvijek postoji i neprolazan je. "Samo zemaljski um vidi Brahm u neistovjetnim" (*Brhad-āranyaka upaniṣad, 4,4*). Istovjetnost je istovjetnost s jedino postojećim.

Poistovjećenje nije istovjetnost. Poistovjećenje je akt kojim postojeći prepozna sebe kao istovjetnog s bitkom. O tome govori *Vājasaneyi samhitā*: *Ātman atmanam abhisamviveśa* – prodre i prepozna se kao nerazličit. Drugim riječima: *tad apasyat, tad abhavad, tad asit* – vidio ga je, postao je to, jer je bio to.

Da je poistovjećenje samo taj akt, mogli bismo zastati. Ali, znamo da se tijekom našega života poistovjećenje ozbilji samo u posve iznimnim slučajevima. Samo u potpuno probuđenom čovjeku. Najveći broj poistovjećenja je pogrešan. Čovjek se ne poistovjećuje s onim što postoji oduvijek, što je cjelovit i neprolazni bitak, ne s *atmanom*, nego sa svim drugim, i tako se *ātman* ne realizira.

99.

Predaja o pogrešnom poistovjećenju govori na dva poznata mjesta. Ta dva mjesta su Šaṅkarine *Vedānta sūtre* i *Tabula smaragdina*. Vedānta sūtre pogrešno poistovjećenje zovu *adhyāsa*, Tabula smaragdina pak *adaptatio*. Oba se mjesta slažu u tome da nastajanje vidljivog-mnogovrsnog-osjetilnog svijeta potječe od *adhyāse*, ili adaptacije. Jer izvorno i u zbilji nema nego čistog bitka i istovjetnosti s bitkom. To stajalište je budnost (*vidyā*). U trenutku kad se budnost smanji, bitak se pomućuje. I premda u svojoj prozirnosti ostaje nedodirnut, za degradiranu budnost (*avidyā*) počinje opsjena i poistovjećivanje s opsjenom. U tom pogrešnom poistovjećenju više ništa ne odgovara zbilji. Onome kome se budnost smanjila, taj se pomuti i zamijeni sebe s opsjenom. To Šaṅkara zove *adhyāsa*, a Tabula Smaragdina *adaptatio*. To je prvi i jedini uzrok stvaranja opsjene. Vedānta kaže da je Stvoritelj stvorio svijet u mjesečarstvu (*avidyā*). Tvarni je svijet “duh izobličen od težine nevaljanog znanja” (*ajñāna upahitam caitanyam*). “Iz tog je krivog poistovjećenja nastala čarolija (opsjena), to jest – *Hinc adaptationes erunt mirabiles quarum modus est hic.*”

100.

Pogrešno se poistovjećenje u novije doba shvaća kao psihološko pitanje. Psihologija, naravno, uopće nema sredstava da bi makar približno mogla ocijeniti *adaptatio*.

C. G. Jung je svakako nacistu s time da se to što se danas čovjeku događa može nazvati bilo kako, samo ne cjelovitom prisebnošću i normalnošću. Prvi uzrok uznemirenosti je pogrešno poistovjećenje. Ali, kao u području moderne znanosti općenito, nitko ne sumnja da se metodom stvorenom kvarenjem bitka iskvareni bitak ne bi mogao učiniti normalnim.

Dijagnoza koju Jung postavlja je sljedeća: prvi je uzrok sljepila (*Verblendung*) modernog čovjeka što sadržaje gotovo potpuno nesvjesno projicira iz sebe smatrajući ih objektivnim činjenicama, i što ih već stoljećima izgrađuje u čvrst i u sebi sustavan svijet stvarnosti, koji je odista čvrst i sustavan, samo što sa zbiljom nema nikakve veze. Ovaj svijet, danas i tu, jest projekcija, i to projekcija čovjeka koji stoji na dosta niskoj razini budnosti. Jezikom predaje: u smanjenoj budnosti čovjek povjeruje da to što projicira jest zbilja i ni ne sluti da je "svijet od težine nevaljalog znanja izobličeni duh". Karakteristično je da se ništa ne mijenja kada se to uvidi. Samo se u svojem postojanju postane transparentan. To je *vidyā* (budnost). Smatrati zbiljom opsjenu i splet lažnih predodžbi projiciranih u smanjenoj budnosti koja je održava, dovodi čovjeka do mjesta gdje jest i odakle nije u stanju providati sustav zabuna koji je sam izgradio te biva odijeljen od prave zbilje.

101.

Teškoća u osvjetljavanju sklopa zabuna nije u tome da čovjek iz sebe projiciranu predodžbu smatra primarnom zbiljom, tj. nije u tome da činjenicom smatra opsjenu izvanjštenu uslijed pogrešnog poistovjećenja. Teškoća je u tome da kroza zid opsjena ponekad proдре, a ponekad ne, i zbilja i nezbilja se miješaju.

Između toga dvoga ne umije se razlikovati, projekciju se ne umije razlikovati od zbilje. Prednost se često daje vlastitoj projekciji, a ne zbilji. To je slučaj kada je fiks-ideja važnija od zbilje, što je gotovo zakonito ustaljena pojava na svim poljima modernog života.

Čovjek živi u situaciji koja je nastala zbog projekcije vlastite pometenosti, a u kojoj je prisiljen ili nijekati cjelinu takozvanog duhovnog svijeta i reducirati je na takozvanu tvar, ili negirati tzv. tvarni svijet i reducirati ga na tzv. duh, znajući da su oba rješenja isforsirana i loša, ali osobito da stvar ne valja tako započeti. Činjenica je da osjetilni svijet nije onaj *mé-on* (nepostojeći), kao što to Platon kaže. Niti da je puka tvarna priroda jedina realnost, kao što tvrdi materijalizam. Dvije su to usustavljene subjektivnosti pogrešno projiciranih sadržaja ljudskog bića, što ne da se ne poklapaju sa zbiljom, nego izgledaju valjano samo zato što su za svoje sustave skupile dokaze i argumente od izvanjštenih sadržaja koji izgledaju uvjerljivi, iako su zlonamjerni i ciljani. Posljedica je da svijet uopće nije ono čime ga se smatra i da se o tome što je ovaj svijet uopće nema pojma. To bi moglo biti utvrdivo samo u slučaju ako bi čovjek bio u stanju iz sebe projicirati i vratiti, i to što je prenio na drugo biće ili stvar rastopiti i razgraditi. Valjanu predodžbu o zbilji nije moguće steći drugim putem već i zbog toga jer su prirodne i izravne posljedice stalnog izvanjštenja ono što psihologija zove gubitkom supstancije, slabost, nedostatak inteligencije, pomutnja, raspršenost, raspad, smanjeni razum itd. Vratiti projiciranu opsjenu, upravo suprotno, čovjeka čini integralnijim, jasnijim, u razumu jačim. Prema modernoj se psihologiji samo u tom slučaju može ukinuti ne samo zbrka na području javnog života, vrludanje u pogledu na svijet, nego osobito to što čovjek za svoja ograničenja, za svoje zbrke, nespretnosti, za pogrešne poteze, umjesto da konačno ozbiljno revidira sebe, poziva na odgovornost druge, svoga susjeda, šefa, muža ili ženu ili svoga neprijatelja.

102.

Pogrešno poistovjećenje nije ljudskog podrijetla. Prvo pogrešno poistovjećenje učinjeno je u krugu stvaranja, i to tako što je svijet stvoren u ovom obliku: "Brahman, uslijed opsjene koja je u njemu, u obliku svijeta pojavljuje se samo pogrešno." Svijet je nastao od *adhyāse*, pogrešne projekcije.

103.

Postoji samo jedna istovjetnost. Izvan nje sve su druge istovjetnosti pogrešne. Pogrešno poistovjećivanje, koje je posljedica opsjene nastale degradiranom budnošću, prisutno je svuda u svijetu. To što čovjek zove svijetom nije, dakle, projekcija zbilje, nego posljedica pogrešnog bitstvenog postupka.

104.

Treba započeti od razračunavanja s *adhyāsom*.

Povlačenje kreacije.

Probuditi se znači prosvijetliti projicirane sadržaje svijesti.

105.

Ne treba ustuknuti pred mišlju da bi se pogrešno poistovjećenje moglo vratiti na svoje izvoriste. Svijet ovakav, u ovom svom obliku, zamjena je procesa stvaranja vlastitom opsjenom i projekcijom, što indijska predaja zove nemoći u pomutnji (*abhimānitvan prajatah*). Ali ne bi se mogla napraviti veća pogreška nego kad bi se time htjelo zastrti vlastito krivo poistovjećenje. *Adhyāsa* se mora uzeti na se, već i zbog toga što, ako se ne smatra vlastitom, djelo povlačenja ne može ni započeti. Čovjekovo biće je potonulo u opsjenu, i samo u jednoj točki strši poput vrha

plamena, u budnoj i čistoj svijesti o istovjetnosti s izvornim postojanjem. To je ono što Indijci zovu *atman*. *Ātman* je samo točka. "Ta je točka manja od sjemena i veća od planine i veća od svijeta i veća od svih svjetova zajedno."

106.

Svijet nije ni vanjski ni unutarnji. Odnosno, i vanjski je i unutarnji: cjelina. Uslijed pomutnje postojanja postao je vanjski i unutarnji, unutarnji je projiciran i izvanjšten (*prasarajati*), a vanjski, kao o unutarnjem neovisno postojanje, odvojen i učvršćen toliko da je postao čvršći od unutarnjeg. Čovjek je drugoga čovjeka morao smatrati vanjskim, i tako se s njime krivo poistovjetio. Čovjek se uspije poistovjetiti sa svojom opsjenom i povjerovati u pogrešnu istovjetnost samo zbog toga što se u nju projicirao i u opsjeni se susreo sa samim sobom.

107.

Ponovno uspostavljanje istovjetnosti je prekidanje projekcije.

108.

Pannwitz postavlja pitanje: koji uvjeti subjekta čine objekt mogućim? Odgovor na to pitanje glasi: razgraničenje čini objekt mogućim. Razgraničenje je legitiman i pozitivan akt, a objekt je granica, koja od čovjeka nije neovisna i nije samostalna. Osamostaljuje se samo kada se čovjek pogrešno poistovjeti s njim, sebe projicira u njega i pobrkavši ga sa sobom smatra ga samostalno postojećim.

109.

Čovjek se uglavi u objekt i tako nastaje objekt-kompleks.
Zarobljenost duša u stvarima.

Eros je oslobađanje duša iz stvari i njihovo ponovno utapanje u bitak.

110.

Oslobođenje žene od muške i muškarca od ženske zarobljenosti u objekt-svijetu. Susret u istovjetnom postojanju i izjednačenje u bitku. U tom bitku kojeg predaja zove: *sat-cit-ananda*, odnosno istina-um-blaženstvo. Svaki se muško-ženski susret događa u znaku punoće bitka (*androgin*).

111.

Muškarac i žena su međusobno projicirani objekti. Kao izvanjštenje užitka. Zato je najprostije jedno drugo držati artiklom užitka. Mjesto, međutim, žene u muškarcu (*anima*) i muškarca u ženi (*animus*) nije izvan postojanja među stvarima, nego u postojanju. Muško i žensko nisu jedno o drugom neovisni, nego su jedno drugome granice. Eros: jedno putem drugoga je "udio u neposrednom postojanju". Ako Eros povuče, bilo muškarca, bilo ženu, ako probije granicu i rastopi ih u istovjetan bitak, međusobnim slijevanjem bitak se obnovi, nastaje novo biće.

112.

Bog kao objekt. Kao projicirani splet. Kao rezultat pogrešnog postupka bitka, odnosno *adhyāsa*. Kao o čovjeku neovisno biće. Božanstvo kao namrgođeni otac, despot ili raskalašena kurtizana. To je vanjski Bog.

Bog se može vidjeti u vanjskom svijetu, ali se ne može doseći, u unutarnjem se svijetu može doseći, ali se ne može vidjeti. Ako se ukine pogrešan postupak bitka, Bog postaje dostižan i vidljiv.

113.

Razlomljenost androgina na muško i žensko nije katastrofa bitka, nego rezultat pomutnje koja se dogodila u samome bitku. Rezultat pomutnje je to što zovemo "materijalnom kreacijom". U primordijalnom obliku bitka nije bilo kreacije. To čega je bilo, bilo je začinjanje – rađanje, i to ne putem razlomljenog muško-ženskog, nego u androginu. Zato čovjek koji ne stavlja naglasak na karakter opsjene stvaranja nego na stalno obnavljanje bitka (poput Böhmea) ne kaže da je Bog stvorio svijet, nego da ga je u sebi začeo i rodio, odnosno stalno ga začinje i rađa.

Za istovjetnost imamo riječ. Ta riječ je *ātman* i ona može izreći istovjetnost svega postojećeg u postojanju. Međutim, nemamo riječ koja sažimlje i začinjanje i rađanje. Da ne znamo za androgina, ne bismo je mogli ni naslutiti.

114.

To što se događa između muškarca i žene jest analogija neprestanog obnavljanja u spletu bitka.

115.

In hora conjunctionis maxima apparent miracula.

116.

Budući da ne postoji objekt koji bi po vrijednosti odgovarao subjektu, svaka projekcija mora biti fragmentarna. Potpuno izvanjštenje subjekta nije moguće. To se odnosi i na Stvoritelja i na stvaranje. Svijet nije projekcija stvaralačkog bića bez ostatka, nego je samo djelomična projekcija. Prema tome, samo je dio to što Stvoritelj sebe pogrešno poistovjećuje sa stvorenim i oživljuje to što oživljuje. Jer u nemoć Stvoritelja spada to da njegova projekcija izlazi u život kao Stvoritelju slično samodostatno biće, ali kao dio i fragment. Svijet je napučen takvim partikularnim stvoriteljskim projekcijama. Sve projekcije osobina iz najviše moći u svojoj su partikularnosti bogolika, neovisna bića slobodne volje, ali samo su jedna iskra Sunca.

Projicirani se svjetski splet može ukinuti samo na jedan način. Ukidanje je jedino zbiljsko događanje koje se stalno zbiva. A zbiva se u znaku nestanka bitka, koji se javlja kao umnažanje, i u znaku propasti, koja se javlja kao bogaćenje.

117.

Muškarac i žena u svijetu nedvojbeni su znak fragmentarnosti kreacije. Znanje o androginu, pak, nedvojbeni je znak da i nakon rascijepa bitka posjedujemo svijest o cjelovitosti. U svakom muškarcu i u svakoj ženi živi instinkt da ponovno uspostave izvorni status i da ga ponovno u sebi samima uspostave na višoj razini, iako iskvareni bitak dalje teče u nižim slojevima.

118.

Treba krenuti od međusobnog oslobađanja, a ne od međusobne zarobljenosti.

119.

Kreacija, takva kakva jest, nije prihvatljiva. Treba je obnoviti. Treba je spasiti. Izvorno je treba ponovno uspostaviti na višoj razini. Tomu je preduvjet konačna *conjunctio* dvaju poluspolova.

120.

Ozbiljenje androgina je najvažnija stepenica na ljestvama koje vode istovjetnosti s punoćom postojanja.

Bokod, 22. veljače 1963.

V. LOGIKA JEDINSTVA (fragment)

1.

Čudno je da je misterij pada u grijeh, koji je daleko od naših spoznaja, nešto bez čega o sebi ne možemo steći nikakvo znanje. Naime, ništa ne revoltira naš razum toliko koliko tvrdnja da je grijeh prvoga čovjeka učinio sudionicima i one koji su vremenski daleko od početaka i u grijehu nisu mogli imati nikakvoga udjela. Posljedica ne izgleda samo nemogućom nego i nepravednom. Iako ovo učenje čovjeka nemilosrdno vrijeđa, ipak bez njega, bez tog najmanje shvatljivog misterija, mi sebi ne bismo bili shvatljivi. Sjeme našega bića moramo vratiti u te dubine (Pascal).

2.

Svi smo od rođenja grešnici, dvije tisuće godina nam to govore i na tu smo moralnu misao navikli i ni ne primjećujemo je. Korupcija tijela je neugodnija – činjenica da smo abnormalni, odnosno bolesni. Ovaj puta, međutim, nije o tome riječ, nego o tome da je i nad um degradiran, drugim riječima nada spoznaja je pogrešna. Pascal kaže to što kažu i vedanta, kabala i gnoza, da nas događaj koji zovemo padom u grijeh čini nesposobnim za spoznaju zbilje. Pad u grijeh je totalna korupcija. Izraz nije

točan. Točno je da je tom kvarenju bitka uzrok čovjek. Jer čovjek je pokvario cijelu kreaciju. Zato je pogrešna misao E. M. Ciorana da je Stvoritelj zao (*le mauvais démiurge*) i da je stvaranje skandal (*scandale de la création*). Prema Baaderu, čovjek je i svijet povukao sa sobom u propast. Još se nade i koji moderni prirodoznanstvenik (Weizsäcker) koji tvrdi da je svemir, ovaj zvjezdani kozmos, u odnosu na izvorni samo zadimljena hrpa ruševina. Ovo tu nije izvorna zbilja, nego samo njena kopija, raspala, razbijena na komade, koju iskušavamo našim osjetilima i našom na komade razbijenom prirodom. Naša je mjera loša. I na što se rijetko mislilo, sam je broj koruptan. Junger kaže da čovjek računanjem postaje dijelom neke visoke inicijacije. To je inicijacija koja nam nije shvatljiva, ne znamo ostaje li čitav samo broj, ili ni to; svijet brojeva je isto takva hrpa ruševina kao i nebeski svod iznad nas.

3.

Autor te misli je vjerojatno Šestov. Piše da je najteža posljedica kvarenja bitka ono što se u Europi od Grka naovamo naziva razumom (*nous, ratio*). To što prihvaćamo kao sigurno je, kao što kaže, najdalje od zbilje.

Razum je samo polovica uma, i to donja. Jezikom kabale *hohma* (primordijalno znanje) lišeno razlikovnog razuma, odnosno *binah*. Može se dodati da Šestov nije moderni iracionalist i ne kaže da je koncepcija broja od Sokrata, koji je Grke i Europu naučio racionalizmu, naovamo pogrešna. Jer od broja nema racionalnije svjetske činjenice. To su znali Orfej i Pitagora, ali su znali još nešto što smo mi zaboravili. A s racionalizmom nije problem to da ga u cjelini treba odbaciti, nego da ne znamo što je u njemu za odbaciti, a što za zadržati. Korijeni kvarenja bitka su duboki. Jedno je sigurno, pojavila se sumnja u vezi s pouzdanošću i nepogrešivošću brojeva, i ta je sumnja u odnosu prema racionalizmu najčvršća točka.

4.

Opće je poznato da su brojevi u arhajskoj Indiji i Egiptu, Judeji i Grčkoj bili međusobno zamjenjivi i istodobno nisu bili zamjenjivi. Što u krajnjem znači da je svjetsko mjesto broja u svakoj predaji bilo isto i ujedno drugačije. Ove analogne simetrije nazivamo aritmologijom, odnosno teorijom brojeva, na temelju riječi *arithmos* (broj) i *logos* (um). Moderna europska matematika je jedna od aritmologija, i nema posebnog razloga da je držimo savršenijom od ostalih. Nije apsolutna kao što misli scijentifizam. Aritmologija nije ono u čemu brojevi nemaju drugog smisla osim broja. U arhajskoj aritmologiji brojevi imaju sakralnu kvalitetu. Europska racionalistička aritmologija je u kvaliteti desakralizirani brojčani niz. Moderna europska brojka jednako se ugradila u racionalizam, kao što su se kineski ili grčki brojevi ugradili u odgovarajuću predaju. Da su europski brojevi apsolutni, jednaki je nonsens kao da aritmologija kabale sebe proglasi apsolutnom. Apsolutni broj ne poznajemo, poznajemo samo u grijeh pale brojeve. Pad u grijeh može se zamijeniti riječju: nepouzdan, nečvrst, nečitav, nečist, pokvaren i relativan.

Jasno viđenje zbilje ima jedan preduvjet: postojeći svijet ne smatrati izvornim. Ovaj svijet je u odnosu na izvorni bolesno tijelo, iskvareni moral, degradirani um. Jednom riječju koruptan. A moderni brojevi nisu racionalni zato jer su razumni i čisti, nego jer su profani. Kao što Augustin piše, *surgunt indocti et rapiunt caelum* (dižu se neuki i otimlju nebo).

5.

Smisao arhajske aritmologije: inicijacija je ugrađena u predaju i prema tome je put koji iz koruptnog postojanja vodi u oslobođenje. Brojevi rekonstruiraju izvorni svijet prije pada u grijeh. Čak je i moderna europska aritmologija u tragovima sačuvala karakter inicijacije, kao što kaže Ernst Jünger. Apsolutni broj, međutim, ne poznajemo, kao što ne poznajemo normalnog

čovjeka. Neka od aritmologija baza je svake arhajske inicijacije (ponovnog uspostavljanja normalnog čovjeka). Kao što Baader piše, ljudska sudbina prati red brojeva. Moderni brojevi su pokušaj ostvarenja postojanja bez kvalitete. Taj bitak bez kvalitete je aparat. Aparat je primjena savršeno neutralnog broja (neosobnog u odnosu na ljepotu i bogatstvo života) na postojanje.

6.

Čovjek računa, računa na koga i na što ili ne računa. Izračunava se, razračunava s nečim, računa s kim i čim, zaračunava, izravnavaju račune, kvari račune, ide u račun, vodi se računa, obračunava se. Ima računa, obračuna, polaganja računa, ima uračunljivosti i neuračunljivosti. Bitkom svijeta, kao što Pitagora kaže, upravlja ju brojevi. Ako je broj koruptan, sve što računamo nužno je koruptno.

7.

Postoje tri aritmologije. Jedna se temelji na definiranoj broja (hijeratska). Druga na racionalnosti broja (profana). Prva je isto tako pogrešna kao i druga, jer su obje iskvarene. Treća je aritmologija jedinstva, trinitarna.

Trima aritmologijama odgovaraju tri logike. Prva je analogijska logika, druga racionalistička, treća je logika jedinstva.

Prvoj odgovara arhaisko iskonsko doba, drugoj povijesno razdoblje. Logika jedinstva nema razdoblja. Sva su tri razdoblja, sve tri aritmologije i sve tri logike zapravo jedno.

8.

Shvaćanje broja u predaji je definirano. Može biti lik kao euklidovska geometrija i ptolomejski kozmos. Stupnjevi vrijednosti

su konačni. Red je istodobno i sustav i sustav je zakon. Stupnjevi vrijednosti su sfere bitka, i ime sferama bitka je hijerahija. Hijerarhije se smještavaju vertikalno jedna iznad druge.

9.

Svaka hijerarhija ima broj. To se učenje može kontrolirati iz orfičke, kabalističke, vedske i iranske predaje. Svijet nije djelo Stvoritelja, nego emaniranih moći. Ove emanacije kabala zove *sefirama*, vedska predaja *prajapatima*, iranska *amšaspandima*. Ovakvih emaniranih moći je bilo deset. Deset je najviša hijerarhija.

10.

Analogija je odgovaranje među pojedinim hijerarhijama. *Tabula smaragdina* kaže: "Što je gore, odgovara onom što je dolje, i ono što je dolje odgovara onome što je gore."

Najjednostavniji je primjer za to: sedam. Sedam je *primum movens*, prvi pokretač. To su arhajskih sedam planeta sunčevog sustava, što odgovara danima sedmice, to su sedam samoglasnika, sedam boja, sedam tonova dijatoničke ljestvice. Sedam je jedina cjelina.

11.

Broj se uvijek može prikazati. Hijeratička geometrija predaje je znanje o prikazivanju brojeva. Kasni, ali još čisti oblik iskonske orfičke geometrije je Euklidova geometrija. Euklidova geometrija danas nije manje valjana nego što je bila prije 2500 godina, samo što se danas drugačije tumače brojevi i tome onda odgovara druga geometrija.

Analogijski se niz u novije vrijeme proširio i na psihološke, sociološke, društvene, ideološke i spoznajnoteorijske analogije. Moderna analogija, međutim, nije hijerarhijska, dakle nije objektivna, samo je neosobna.

12.

Analogija nije metafora.

13.

Arhajsko je čovječanstvo mislilo prema analogijskoj logici. Ljudska osobina odgovara nekom metalu, neki metal nekoj planeti, planeta nekoj boji, boja nekom zvuku, zvuk nekom okusu, okus nekoj duhovnoj moći, duhovna moć nekom broju. Dalje nema. Broj je krajnji temelj analogije.

Temeljni postupak mišljenja u predaji je prepoznavanje odgovaranja. Sto se može vidjeti na zvjezdanom nebu prikazuje što je u ljudskoj prirodi, to pak što je u metalima. Svijet je zatvorena cjelina čiji svaki element odgovara nekom drugom elementu. Temelj svakog odgovaranja je aritmologija. Analogijska logika i analogijska aritmologija su zatvorene cjeline, jer je koncepcija brojeva aritmologije definirani broj. Na tome počivaju kozmos, zatvoreno društvo (kaste), hijerarhija i metafizika predaje.

14.

Kada je povijesno čovječanstvo postavilo pravila racionalnog mišljenja, vjerovalo je da je prepoznalo njegovu jedinu moguću zakonitost. Platon je još pokušao stabilizirati tumačenje arhajskog broja. Još je bio na stajalištu Pitagore, prema kome brojevi upravljaju ljudskom sudbinom, poretom društva i države. Definirani broj stvari definirani red. Platon je, međutim, već mislio

na temelju racionalističke logike, i temelj njegovog mišljenja više nije bio zakon, nego dijalektika.

Analogijska i racionalistička logika se međusobno odnose kao zakon i dijalektika.

15.

Jedini temeljni zakon analogijske logike jest taj da između svake razine zbilje postoje odgovaranja. Jedini temeljni zakon racionalističke logike je $A = A$.

Analogijska logika misli u razlikama, racionalistička logika u oprekama. Analogijska logika razlikuje, racionalistička logika suprotstavlja. Iz analogijske logike proizlazi sustav, iz racionalističke dijalektika.

16.

Beskonačna dijalektika je poput beskonačnog niza. Inflacija, devalvacija, loša beskonačnost.

Temelj analogijskog mišljenja je tvrdnja (apodiktika), temelj racionalističkog mišljenja je dokazivanje. Dokazuje se samo ono što je racionalno.

Analogijska logika stoji u znaku Jednoga, racionalistička u znaku Dvojega.

Analogijska logika hijerarhijski podređuje i nadređuje, vrednujući razlikuje i odvajajući skuplja. Racionalistička logika suprotstavlja. Iz racionalističke logike proizlazi borba za opstanak, djelatnost, život kao borba, suprotstavljanje. Iz analogijske logike slijedi red, sustav, jedinstvo, izjednačenje. Analogijsko mišljenje je logika viđenja, racionalističko mišljenje je logika suda (odluke).

17.

Svaka analogija rasvjetljava i otkriva jedno bitno odgovaranje. To odgovaranje je analogija između vidljivog (iskustvenog) i nevidljivog (nadosjetilnog) svijeta. *Ono što je gore odgovara onome što je dolje, i ono što je dolje odgovara onome što je gore.* (Hermes Trismegistos) Vidljivi prirodni svijet nije drugo nego kolosalni analogon nevidljivog. Prema analogijskom mišljenju primordijalni svijet je nevidljiv. Prema racionalnom mišljenju od dva svijeta nijedan nije primarni ili sekundarni, jer je to mišljenje vrijednosno indiferentno.

Moderna vrijednosno indiferentna koncepcija broja stvorila je logičku vrijednosnu indiferenciju i karakter povijesnog mišljenja.

18.

Racionalističko mišljenje je vrijednosno ravnodušje. Racionalistički broj je vrijednosno ravnodušan. To je viši stupanj korupcije broja. Kvantitativni (bez kvalitete) broj putem logičke vrijednosne indiferencije stvara masu brojeva (skup, kvantum) odnosno broj mase, omasovljenje i postvarenje, odnosno neosobnost i aparat.

19.

“Nema činjenica, ima samo tumačenja.” (Nietzsche)

Prema aritmologiji nema ni tumačenja, jer kada tumači, čovjek samo sravnjuje koncepcije brojeva.

Zato postoji jedna činjenica: broj.

Besmislenog broja, pak, nema.

20.

Analogijska logika podređuje i nadređuje. Analogijska logika je kastinsko društvo.

Racionalistička logika postavlja u opreku. Stavljanje u opreku je borba i konflikt. Racionalistička logika je demokracija.

21.

Analogijska logika stalno prelazi iz sličnosti u različitosti, iz različitosti u sličnosti.

Racionalistička logika stalno prelazi iz objektivnog u subjektivno i natrag, iz pozitivnog u negativno i natrag, iz konkretnog u apstraktno i natrag. Racionalistička logika je logika konflikta.

22.

Racionalistička logiku naziva se još i logikom istovjetnosti, na temelju teze koju je postavio Aristotel, dakle $A = A$. Matematički znak racionalističke logike je jednakost. Ova je logika u čovječanstvu omogućila misao o društvenoj jednakosti.

23.

Je li isto ono što je jednako i je li jednako ono što je isto? Broj istovjetnosti i broj jednakosti niti su isti niti su jednaki.

24.

Sve što stoji u znaku Dva je oprečno.

Dva je broj koji nema središta.

Ono što nema središta puka je periferija.

Periferni broj je bez kvalitete, puki kvantitativni broj.

25.

Analogijska logika stoji u znaku Jedan, racionalistička u znaku Dva, a logika jedinstva u znaku Tri.

26.

Tvorac logike jedinstva je Jakob Böhme.

Pojam *inqualieren* je baza logike jedinstva. *Inqualieren* znači međusobno prožeti. Interakcija je sljedeća:

Kada u mišljenju dvije logičke jedinice približavam jednu drugoj, dva elementa vučem jedno drugom, dok oba ne postanu gotovo ista.

Ali: prije nego što bi se istovjetnost dogodila, budući da u oba elementa uvijek ostane po jedna točka koja se ne može izjednačiti, ta točka izazove reakciju. Dva elementa se opet počinju udaljavati i udaljavanje traje dok ne stignu do granice oprečnosti.

Ali: ne postanu opreke, jer u oba elementa uvijek ostane po jedna točka koja je ista. Dva elementa se opet počinju približavati. Približavanje traje sve dok oba elementa ne stignu do granice istovjetnosti. I tako dalje.

Pojam *inqualieren* znači da u središtu svih kvaliteta koje se smatraju istima tinja oprečnost i u središtu svih kvaliteta koje se smatraju oprečnima tinja istovjetnost. U svakom pozitivu je negativ, u svakom objektivnom subjektivno, u svakoj kvaliteti kvantitet, i obrnuto.

Dva se elementa nikada ne mogu učiniti oprečnima niti istima.

Ako se elementi ne mogu učiniti niti oprečnima niti istima, što je moguće učiniti? Elementi se mogu ujediniti. *Inqualieren* je postupak ujedinjenja.

27.

Heidegger griješi u svojoj studiji *Identitat und Differenz* (Istovjetnost i različitost), jer u misaoni skup istovjetnosti ugrađuje misaoni niz različitosti. A u red istovjetnosti ne spada različitost, nego opreka. Što nije isto je oprečno (antiteza), a sinteza nije spajanje nego pogrešna blokada identifikacije. Zato Hegelova logika nije trinitarna nego dijalektička.

28.

U *inqualierenu* Tri se ne pojavljuje kao rezultat, nego kao sredina koja spaja dva.

Val Jednoga prekrije Dva, val Dva prekrije Jedan. Val Jednoga je uzbuđenje, val Dva je također uzbuđenje. Nastaje smirenje Tri, koje se pojavljuje iz sudara Jednoga i Dva.

29.

Postupak sjedinjavanja u logici jedinstva: istovjetnost je u opreci, opreka u istovjetnosti.

Ako jedinstvo nije u istovjetnosti i nije u opreci, onda gdje je? Jedinstvo je u mnoštvu.

30.

Beskrajno postajanje jednim pročišćuje se putem beskrajnog razlikovanja. (Hölderlin)

31.

Što se umnaža, to se ujedinjuje. Što se diferencira, to se integrira.

32.

Logika jedinstva ne isključuje analogijsku i racionalističku logiku, nego ih ujedinjuje.

Analogijska logika i racionalistička logika su simultano tri logike, koje su u jedinstvu. To znači da tri razdoblja nisu odvojena, nego da su u svim vremenima sva tri bila prisutna i prisutna su i sada. To postaje evidentno samo na temelju logike jedinstva, jer se u jedinstvu sve one oslobađaju.

33.

Mistifikacija (zbrka) nastaje ako se želi postupati prema različitim logikama. Ako se, naprimjer, analogijsko mišljenje primjenjuje na racionalistički logički proces. Ako se povijesnom mišlju hoće razumjeti iskonska misao.

U logici jedinstva tri se logička postupka smještavaju kao Tri u Jednom (postupak ujedinjavanja u *inqualieren*u, međusobnom prožimanju).

34.

Ujediniti znači osloboditi (realizirati svaki broj), sve osobine stvari (osobe).

Ujediniti se može samo u jedinstvu.

35.

Predaja uči da sve analogije podupiru jedno temeljno odgovaranje, analogiju između iskustvenog i nadiskustvenog (prediskustvenog) svijeta. Ono što je gore odgovara onome što je dolje. Početak je u svakom slučaju u nevidljivom. Metafizička koncepcija analogije jest: primordijalni svijet je nevidljiv. Priroda je ko-

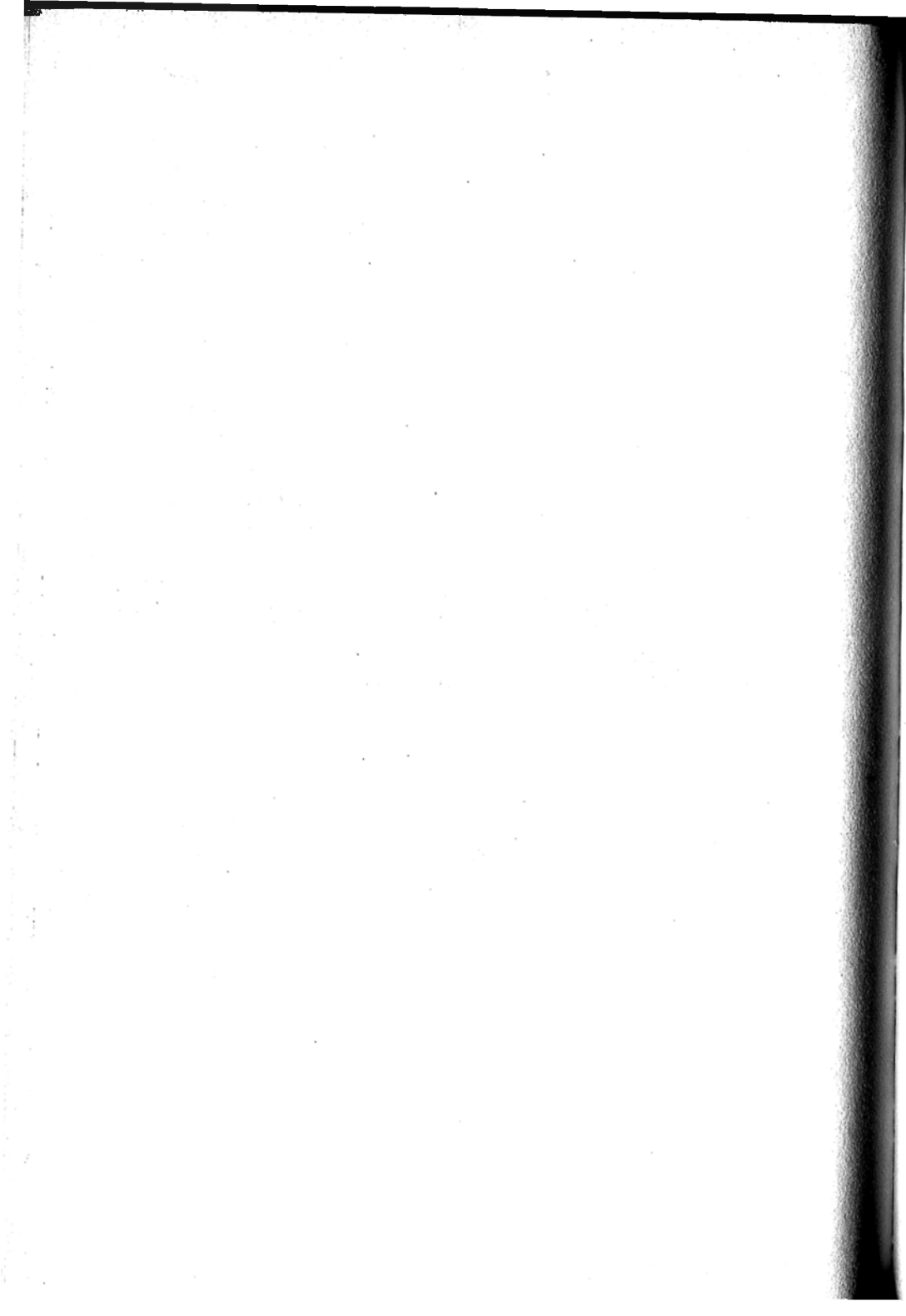
losalni analogon duhovnog svijeta. Konceptija racionalističke logike je da su priroda i duh isti (oprečni). Metafizička koncepcija logike jedinstva jest da su priroda i duh Jedno. Analogijska logika je logika viđenja, racionalistička je logika suda. Prva je lirska (ili epska), druga je dramska.

36.

Povijesno razdoblje, racionalna logika i kvantitativni broj spadaju skupa i oni stvaraju masu brojeva, skup, odnosno broj mase, omasovljenje i postvarenje, odnosno aparat. Analogijska logika nadređuje i podređuje (hijerarhijska logika), racionalna logika suprotstavlja (logika opreke, logika konflikta). Racionalistička logika je logika konflikata. Konflikti su: individua-kolektiv, isto-oprečno, objektivno-subjektivno, pozitivno-negativno, konkretno-apstraktno. Racionalistička logika je konačna. Skok s prvog na zadnje. Postoji samo to dvoje. Matematički znak racionalističke logike je jednakost. Znak jednakosti stvara u čovječanstvu ideju jednakosti.

(Od 120 točaka Logike jedinstva Béla Hamvas je 1964. izradio u konačnom obliku samo 36 točaka. Ostale točke su ostale u skicama, fragmentarnim zabilješkama. Te dijelove, kao i preostalih sedam knjiga *Kršćanstva*, dijelove koji su ostali u planovima, objavit ćemo u jednom kasnijem svesku.

Bilješka urednika mađarskog izdanja)

POGOVOR PREVODITELJA

Belu Hamvasa vjerojatno nije potrebno predstavljati našoj kulturnoj javnosti. Prijevodi se njegovih knjiga u nas uvijek rasprodaju i pretpostavljamo da će svi oni koje je on na neki način svojom osobnošću zarobio, a zapravo im poslužio na njihovom putu oslobođanja, posegnuti i za ovom knjigom – nastavkom *Scientiae sacrae*.

Pisanje drugog dijela, za razliku od prvog, koji je Hamvas napisao u jednom dahu, trajalo je četiri godine te je uspio dovršiti samo četiri i jednu četvrtinu poglavlja. Čitatelj naviknut na "ranog" Hamvasa osjetit će da je Hamvas u dvadeset godina proteklih od pisanja *Scientiae sacrae I* postao u pisanju jednostavniji, u duhovnom smislu čišći i fundamentalniji, ali i neobazriviji prema književnim aspektima svoga teksta.

Nekoliko upozorenja:

Čitatelj će primijetiti da u tekstu ima dosta ponavljanja i kontradikcija. Istina, na njih se već mogao naviknuti i na temelju čitanja *Scientiae sacrae I*. U bavljenju krajnjim stvarima neizostavno dolazi do jednog i drugog.

Hamvasevi navodi su često interpretacije, pa sam samo ponekad mogla umetnuti u nas već postojeće prijevode, a najčešće sam prevela tekst onako kako ga Hamvas navodi.

Objašnjenje prijevoda nekih ključnih riječi:

U tekstu je temeljni pojam *alapállás* koji je Hamvas, kao što navodi, preuzeo od Lajosa Szabóa. Ako bi se riječ prevela doslovno, uzimajući u obzir dva značenja koja su u njoj sadržana: *alap* (temelj) i *állás* (stajanje), dobili bismo *temeljni stav*. Pojam bi se mogao prevesti još i kao *prvotno stanje* – tada bi bio srodan Guénonovom *etat primordial* – ili kao *prastanje* – tada pak Bohmeovom *Urstandu* – koje Hamvas sve navodi, ali se ipak odlučuje za *alapállás*.

Nakon duljeg kolebanja ja sam se odlučila prevesti *alapállás* kao *početni položaj*, jer se *alapállás* koristi u tjelovježbi i plesu, dakle upotreba mu je kao *početnog položaja* u hrvatskom. Presudno je u odluci bilo i to da Hamvas pri tumačenju tog pojma eksplicite doziva sliku plesača.

Postoji još nekoliko ključnih riječi prijevod kojih bi bilo potrebno objasniti da bi čitatelj, ako mu se čine nejasnima, uz pomoć ovih opaski mogao riječ otvoriti u još koju značenjsku dimenziju.

U mađarskom se crkva u smislu institucije naziva *egyház*, što doslovno znači “jedna kuća”. Hamvasu takva značenjska kompozicija riječi dobro dolazi. Nisam je prevodila riječju “crkva”, nego sam je uvijek zamjenjivala *eklezijom*. Naime, ta grčka riječ, koja znači *skup*, više odgovara smislu “jedne kuće”.

Riječ *jóvatétel* obično se prevodi kao *odšteta*. Doslovno znači *učiniti dobrim*, ali ne ispraviti, jer se za to koristi druga riječ. Najbliže mi se činilo *iskupljenje* i zato sam se za njega odlučila.

Onmegtagadás, umjesto doslovnog *sebenijekanja*, prevela sam kao *samoprijegor*, nadam se ne iznevjerivši Hamvaseve namjere.

Hamvas stalno koristi “hindi”, “indijski”, i kada govori o predaji i kada govori o riječima. Uzela sam si slobodu i prevodila “indijskim” kada je riječ o predaji i “sanskrt” kada se radi o riječima.

I sada još samo nekoliko riječi za one koji se s Hamvasevim djelom sreću prvi put.

Béla Hamvas je mađarski esejist rođen 1897. godine blizu današnje Bratislave. Studirao je u Budimpešti. Radio je kao knjiž-

ničar. Sudjelovao je i u Prvom i u Drugom svjetskom ratu. Za vrijeme rata izgorjela mu je kuća puna rukopisa. Do 1948. godine objavio je veći broj eseja i zajedno sa svojom ženom Katalin Kemény knjigu *Revolucija u umjetnosti*. Upravo povodom te knjige, koja se Györgyu Lukácsu nije svidjela, izgubio je mjesto knjižničara, i do kraja života, odnosno do mirovine, radio kao fizički radnik i pritom pisao svoja djela, ali objavljivati nije smio. Umro je 1968. godine. U Mađarskoj ga počev od 80-ih godina počinju ponovno objavljivati. Danas iz tiska postupno izlaze sveukupna djela Béle Hamvasa. Osim eseja pisao je i romane, kao npr. veliki, kako kažu inicijacijski, roman *Karneval* u dva toma. U nas su objavljeni njegova *Filozofija vina*, *Scientia sacra I-II* i zbirka eseja *Jasmin i maslina*. Osim u obliku knjiga, njegovi se tekstovi mogu u nas naći i u časopisima i čuti na radiju. Njegov je prijem u Hrvatskoj do sada bio odista izuzetan. Nadamo se da će i ova knjiga naići na čitatelje željne promišljanja krajnjih pitanja čovjekove egzistencije.

Jadranka Damjanov

Hamvas

Među malobrojne odista nezaobilazne knjige nastale u dvadesetom stoljeću nesumnjivo se ubraja i drugi, nedovršeni dio Hamvasova djela *Scientia sacra*, pod naslovom *Kršćanstvo*. Gotovo dvadeset godina nakon prvog dijela, u kojemu izlaže i sintetizira arhajske predaje, Hamvas dalje produbljuje potragu za iskonskim, u međuvremenu zaboravljenim ili iskrivljenim tradicijskim znanjem, ali ovaj puta u središte stavlja kršćanstvo, koje dovodi u bitnu vezu sa svim predajama te ga razgraničava od krivotvorina nastalih u njegovo ime ili u slijepom otporu spram njegove jednostavne poruke. Samim time Hamvas progovara i obračunava se s duhovno-životnom situacijom ovoga vremena — a to vrijeme zapravo traje već više od dvije tisuće godina — napose u Europi, kojoj su klerikalizam s jedne, a scijsentifistički

racionalizam s druge duhovne temelje. hvatnim razotkrivenjem ponovnim nalaženjem obnovom istinsko tojanja, kroz rijed: zanosa i dohvaćanja krajnjih stvari, čini ovo djelo iznimno nadahnjujućim i važnim.

Béla Hamvas (1897-1968) mađarski je mislilac, esejist, prevodilac i romanopisac čija djela nalaze put do čitatelja većinom tek nakon njegove smrti, budući da je nedugo nakon Drugoga svjetskog rata, u kojemu je, kao i u Prvom, sudjelovao, pao u nemilost režima te nije smio objavljivati. Usto mu je zabranjeno da nastavi raditi kao knjižničar, pa je do pred kraj života bio prisiljen uzdržavati se kao fizički radnik, čitavo vrijeme intenzivno pišući. U tom je razdoblju, među ostalim, napisao i drugi dio *Scientiae sacrae*. Značajnija su mu djela zbirke eseja *Arkhai* (1932-45), *Silentium* (1949), *Patmos I-III* (1959-66) te niz novela i grandiozan roman *Karneval* (1948-51).

isbn: 953-222-126-3

www.superknjizara.hr